

Förord

Säkerhetstjänstkommissionen tillkom vid en tidpunkt då olika forskare, framför allt historiker och statsvetare, inlett arbeten med projekt som låg nära kommissionens uppdrag. Flera av dessa projekt hade påbörjats inom ramen för det forskningsprogram om svensk militär underrättelse- och säkerhetstjänst som Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet på regeringens uppdrag utlyst i februari 1998. Genom att anställa några av forskarna som experter kunde kommissionen tillgodogöra sig deras kunskaper och kompetens och ge dem möjlighet att arbeta med fri tillgång till det relevanta källmaterialet. Resultatet av deras arbete publiceras som bilagor till kommissionens betänkande. Rapporterna har föredragits för och diskuterats i kommissionen. Författarna svarar dock själva för sakinnehållet. Det är med andra ord respektive författares analyser, tolkningar och slutsatser som presenteras i rapporterna. Vidare publiceras som bilagor till kommissionens betänkande ett antal rapporter som författats inom kommissionens sekretariat och av enskilda kommissionsledamöter.

Gunnar Brodin
Ordförande i Säkerhetstjänstkommissionen

Innehåll

1	Inledning	9
2	1940-talet - En tid av upprensning	11
2.1	Statpersonalundersökningen	12
2.2	"ÖB:s affärer"	13
2.2.1	Affären Rosenblad	14
2.2.2	Affären Kellgren.....	20
2.2.3	Affären Meyerhöffer.....	23
2.3	"Avnazifiering" – Förhör inför befordran och anställning.....	28
2.4	Bedömningsnämnden.....	30
2.5	Nürnberggrättegången.....	37
3	Övervakning av nazistiska och högerextremistiska organisationer 1946-1980	39
3.1	Organisation, källmaterial.....	39
3.2	Övervakningen 1946-1954.....	42
3.2.1	Svensk socialistisk samling (SSS), Nordisk ungdom och Vapenbrödraförbundet Sveaborg.....	42
3.2.2	Svensk opposition/Nysvenska rörelsen (NSR), Europakongressen, Malmörörelsen, Europeiska sociala rörelsen.	51
3.2.3	Sveriges Nationella Förbund.....	55
3.2.4	Svenskar i Waffen-SS	56

3.2.5	Utländska nazister i Sverige.....	57
3.3	Övervakningen 1955-1968	58
3.3.1	Månads- och kvartalsöversikter, allmänt	58
3.3.2	Nysvenska rörelsen, Europeiska sociala rörelsen.....	60
3.3.3	Rikspartiet, Nordiska rikspartiet (NRP), Nordisk samling, Frisinnade rikspartiet	66
3.3.4	Sveriges Nationella Förbund	74
3.3.5	Nordiska föreningen för lag och rätt (Avokat Björn Dahlströms vänner), ungdomsavdelningen Viking.....	74
3.3.6	Namipartiet, Reformekonomerna, Reformpartiet, Opinionspartiet	76
3.3.7	Universitetet för folkupplysning.....	77
3.3.8	Carlbergiska stiftelsen, Samfundet för samtidshistorisk forskning	78
3.3.9	Övriga organisationer som redovisas i SÄPO:s översikter 1955-1968.....	81
3.4	Övervakningen 1969-1980	82
3.4.1	Kvartalsöversikterna och Anvisningar för den polisiära säkerhetstjänstens register, personalkontrollen m.m. (HT 16, HT 19)	82
3.4.2	Nysvenska rörelsen, Europeiska sociala rörelsen.....	85
3.4.3	Nordiska rikspartiet	88
3.4.4	Sveriges Nationella Förbund	98
3.4.5	Frisinnade unionspartiet	98
3.4.6	Demokratisk allians.....	99
4	Spaningsmetoder och meddelare	102
5	Nazist och högerextremist – ett stopp i karriären?.....	108
6	Det nazistiska och högerextremistiska hotet.	114
6.1	Riksdagsdebatterna 1947 och 1965.....	115
6.2	Säkerhetspolisens bedömningar av hot	119
6.2.1	Källmaterialet.....	119
6.2.2	Hotbilder	120
	Källor och litteratur	127

Källor:.....	127
Litteratur:.....	128

1 Inledning

Efter det inledande avsnittet *1940-talet – en tid av upprensning*, med redogörelser för den granskning av svensk nazism och högerextremism, som genomfördes i samband med andra världskrigets slut, följer avsnittet *Övervakning av nazister och högerextremister 1946-1980*. Avsnittet är indelat kronologiskt i tre tidsperioder, 1946-1954, 1955-1968, 1969-1980 och redovisningen sker parti- och organisationsvis.

Avslutningsvis återkommer jag till tre frågeställningar, som hela tiden har funnits med i framställningen och behandlats inom varje tidsperiod, för att ta upp dem var och en för sig och i det längre tidsperspektivet.

- 1. Vilka var SÄPO:s spaningsmetoder och vilka var meddelarna ?*
- 2. Utgjorde medlemskap i nazistorganisation ett hinder i karriären?*
- 3. Hur betraktades hotet från nazismen och högerextremismen under perioden ?*

Ett återkommande tema hos media är avslöjanden av nazister och högerextremister inom de frivilliga försvarsorganisationerna och då särskilt inom Hemvärnet och den frivilliga befälsutbildningen. En undersökning av hur rekryteringen av dessa personer har gått till, hur personalkontrollen har fungerat och hur problematiken har tacklats av Försvarsmakten och SÄPO borde vara av intresse i detta sammanhang. En sådan undersökning har ej varit möjlig att göra inom ramen för denna utredning. Ett par exempel på olika förhållningssätt ges dock.¹

¹ För inträde i frivilliga Hemvärnet gällde Hemvärnsskuggörelsen, SFS 1947:673 vilket innebär att frivilligt hemvärn ej skulle personalkontrolleras enligt Bestämmelser för personalkontroll inom försvaret. För värnpliktigt hemvärn gällde däremot dessa bestämmelser. Se därom ämbetskrivelse till ÖB 17/10 1952, FÖD HD nr 302. Kungl. Maj:t 30/6 1961, Försvarsstaben, inrikesavdelningen, 2/10 1961, nr. H 140:5. Fr.o.m. den 1 januari 1967 skulle personalkontroll göras innan person antogs som frivillig hemvärnsman enligt Kungl Maj:ts skrivelse

Andra frågor som skulle ha varit intressanta att belysa är, hur de bevakade organisationerna såg på Säkerhetstjänsten, hur de reagerade på övervakningen och slutligen hur SÄPO:s bedömning av dem stämde med deras egen självbild. Underlag för sådana undersökningar borde finnas i organisationernas egna arkiv och i den rikhaltiga nazistiska pressen.

Av hänsyn till den personliga integriteten har en del personnamn fingerats eller anonymiserats både i den löpande texten och i notapparaten. Det gäller personer som inte är allmänt kända och som det förefaller onödigt att nämna vid namn. Likaså har källbeteckningar som avser fysiska personer fingerats.²

I några fall har namn på tidigare anställda inom säkerhetstjänsterna ansetts vara underkastade sekretess. Detta medför egentligen inga problem utom i de fall då hänvisning görs till ett samtal som Säkerhetstjänstkommissionen hållit med vederbörande. Samtliga samtalsuppteckningar har dock numrerats och nothänvisning har då gjorts till det nummer som korresponderar med respektive samtalsuppteckning. En lista över samtliga förhör och samtal som hållits av Säkerhetstjänstkommissionen med tillhörande nummer finns i kommissionens arkiv.

den 16/12 1966, Fst/säk 7/2 1968, H 90113-1, Försvarsstaben, chefsexpeditionen, B I volym 145, KrA.

² En förseglad kodnyckel som översätter fingerade namn och källbeteckningar förvaras i Säkerhetstjänstkommissionens arkiv. Självfallet innehåller kodnyckeln inte källornas riktiga identitet utan endast den egentliga källbeteckningen.

2 1940-talet - En tid av upprepning

Året var 1946 och andra världskriget var över. Nazityskland fanns inte längre. Om de svenska nationalsocialistiska grupperingarna med sina ofta nära kontakter med Tyskland sågs som ett hot mot rikets säkerhet under krigsåren, så var bedömningen nu hos de allra flesta, att detta hot ej längre existerade. Däremot ställdes från allt fler håll krav på ett klarläggande av medborgarnas lojaliteter under krigsåren. Vilka var de, som hade önskat sluta upp på tysk sida vid en tysk ockupation och tysk seger? En utrensning ur förvaltningen av personer med nazistisk inställning efterlystes.

Sedan gammalt fanns på sina håll en misstro mot polis och militär vad gällde inställningen till demokratin, en misstro som nu underbyggdes av pressen, och då i synnerhet av vänsterpressen, men även av debattböcker som Holger Carlsson, *Nazismen i Sverige, ett varningsord*, Ture Nerman, *Sverige i beredskap*, båda 1942, Emil Boldt-Christmas, *Voro vi neutrala*, 1946, och Armas Sastamoinen, *Hitlers svenska förtrupper*, 1947.³

Kommendörkaptenen och f.d. militärattachén i London, Emil Boldt-Christmas' bok väckte stort uppseende. I boken riktades stark kritik mot marinledningens hållning under kriget. Härda anklagelser riktades mot dåvarande chefen för marinen och dåvarande chefen för Östra marindistriktet, amiralerna Fabian Tamm och Claës Lindström för deras nazistiska inställning. Fabian Tamm bemötte anklagelserna i en "förklaring" som återgavs i de flesta morgontidningarna.⁴ Överbefälhavaren tog ställning för Marinen i en promemoria som överlämnades till Chefen för försvarsdepartementet.⁵

³ Holger Carlsson, *Nazismen i Sverige, ett varningsord*, 1942, Ture Nerman, *Sverige i beredskap*, 1942, Emil Boldt-Christmas, *Voro vi neutrala*, 1946. Inom SÄPO gjordes en analys av Armas Sastamoinens bok, *Hitlers svenska förtrupper*. PM om detta återfinns i SÄPO:s arkiv, 50:0 2 B. Analysen är i stort sett positiv.

⁴ Fabian Tamms arkiv, volym 2, KrA.

⁵ Om Överbefälhavarens och Chefen för marinens hantering av Boldt - Christmas' bok skriver Helge Jung i sin dagbok 5/3 1946: "Strömbäck telefonerade att han höll på att bemöta första kapitlet i 'Skandalboken'. Skulle sedan jurist granskat bemötandet under hand tillstålla mig det för att sedan insända det genom ÖB till statsrådet." Dagen därpå hade Jung ett samtal med försvarsstabschefen C. A. Ehrensvärd om Strömbäck's förslag till bemötan-

Redan i augusti 1942 hade Kungl. Maj:t. tillsatt en utredning under ledning av landshövdingen Bror Hasselroth rörande polismäns anslutning till politiska ytterlighetsriktningar m.m.. Man begärde in rapporter från länen och från de större städerna om poliskårens inställning till nazismen, och man studerade föreningsväsendet inom polisen. Över 400 poliser kallades till förhör. Kommitténs betänkande presenterades i februari 1943. Förslaget att kriminalisera polismäns anslutning till politiska ytterlighetsriktningar ledde inte till lagstiftning. Däremot genomfördes genom kungörelse den 20 december 1946 förslaget om avgångsstat för de nazistinfluerade poliser, som av olika skäl ej kunde omplaceras. Poliser fick möjlighet att frånträda sin tjänst men i stort sett behålla sina avlöningsförmåner.⁶

I januari 1943 avslöjades den Allmänna säkerhetstjänstens existens. Kritik riktades mot verksamheten. Man talade om maktmissbruk och godtycke liksom om att säkerhetstjänsten i en orolig tid hade överutnyttjat sina befogenheter till att politiskt övervaka det svenska folket. Kritiken ledde till att en parlamentarisk undersökningskommission angående flyktingärenden och säkerhetstjänst, den s.k. Sandlerkommissionen, tillsattes. Kommissionen kom med sina stora betänkanden åren 1946-1948.⁷ Här är inte platsen att närmare gå in på resultaten av den stora kommissionens arbete och dess resultat. Utredningen har lämnat efter sig ett mycket stort arkiv, som förvaras i Riksarkivet.

2.1 Statpersonalundersökningen

I maj 1945 fick Försvarstaben i uppdrag av Försvarsdepartementet att redovisa de officerare och underofficerare på stat som hade en nazistisk eller tyskvänlig inställning. Ärendet sändes vidare till

det. Strömbäcks koncept till skrivelse till chefen för Försvarsdepartementet överlämnades för kännedom till Fabian Tamm den 6 mars 1946, Helge Jungs dagbok den 5 mars 1946, Helge Jungs arkiv, KrA. Konceptet förvaras i Fabian Tamms arkiv volym 2., KrA.

⁶ *Utredning rörande polismäns anslutning till politiska ytterlighetsriktningar m.m.* verkställd av 1942 års poliskommission, Stockholm 1943, SOU 1943:5. Inledande PM till föredragning i Bedömningsnämnden av 1942 års poliskommissions redogörelse för undersökning rörande polismäns anslutning till politiska ytterlighetsriktningar, B Larsson maj-augusti 1947, Bedömningsnämndens arkiv, volym 3, RA. Poliskommissionens arkiv i Riksarkivet omfattar sju volymer. Antalet polismän i Stockholm var cirka 1450 av dessa hade 250 hörts, i Göteborg 700, 120 hade hörts och i Malmö 350, 50 hade hörts.

⁷ Betänkande angående Säkerhetstjänstens verksamhet, SOU 1948:7, 1948, s. 5 f.f.. Övriga betänkanden är SOU 1946:36, Angående flyktingars behandling, SOU 1946:93, Angående utlämnande av uppgifter om flyktingar, samt ett opublicerat betänkande, Angående de politiska flyktingarna.

Statspolisintendenten för utredning. Kontrollen avsåg verksamhet inom nazistiskt parti alternativt medlemskap i parti eller, vad som i övrigt var känt angående personens nazistiska eller protyska inställning. I sin framställan till Statspolisintendenten framhöll Försvarsstabens, att undersökningarna inte skulle läggas till grund för någon åtgärd från Försvarsstabens sida, om ej chefen för Försvarsdepartementet beslutade annorlunda.

Med hjälp av försvarets rulla gjorde Statspolisen slagningar i sina register, och översände materialet till Försvarsstabens inrikesavdelning för överlämnande till Regeringen.

Statspolisens omfattande material lades upp efter försvarsgren, truppslag och förband. I ett antal promemorior, en för varje undersökt person, redovisades vad man funnit, och varifrån man fått uppgifterna. En värdering av graden av "nazism" gjordes genom att vid vissa namn med rödpenna anteckna ett och ibland två R. Anteckningar visar att man många gånger var osäker om uppgifternas riktighet. Ett uttalande, en prenumerationsuppgift, en aktie i Dagsposten eller annan nazistisk tidning var tillräcklig för redovisningen. Hade man t.ex. vid något tillfälle rekviderat "Tyska röster" redovisades man. Enligt en sammanställning över materialet uppgjord av Försvarsstabens upptog undersökningen 389 namn totalt. För arméns förband gällde att antalet redovisade officerare och underofficerare var störst vid I. 21, 16 st., vid I. 5, 13, I. 8, I. 14, I. 16, I. 20 vardera 11 vid I. 6, 10. För övriga förband var antalet mindre än tio.⁸ Så vitt känt lades utredningen till handlingarna utan åtgärd.

2.2 "ÖB:s affärer"

En anteckning i Tage Erlanders dagbok från den 27 februari 1946 kan bilda utgångspunkt för följande avsnitt:

"På Finlandsföreställningen i går på Operan hade jag ett samtal med Jung, som ville göra en verklig storstädning inom försvaret, "vilken dag som helst kommer annars angrepp på oss

⁸ 5:751, Statpersonalundersökningen 1945-1946. I samma dossier återfinns också en förteckning över nazister inom försvaret från 1945 med tillhörande promemorior över personer med en klassificering av nazisterna i kategorierna A-D. Av anteckning framgår att Försvarsstabens hos Stockholmspolisens kriminalavdelning hade begärt in uppgifterna. Man önskade identifiering av nazister, som ej hade kunnat anträffas av inskrivningsmyndighet. Före överlämnandet till Försvarsstabens infordrade Stockholmspolisen uppgifter från aktuell landsfogde.

utifrån och då sitter vi illa till”.⁹

2.2.1 Affären Rosenblad

”Rosenbladsaffären är bland vårt folk just nu den viktigaste politiska händelsen”¹⁰

År 1944 blev det känt att chefen för VI. militärområdet, generalmajoren Nils Rosenblad innehade aktier i tidningen Dagsposten, som enligt uppgift fick penningunderstöd från Tyskland.

I början av februari 1944 hade tidningen Trots Allt publicerat en förteckning över aktieägare i Dagsposten. I förteckningen återfanns Nils Rosenblad. Vid förfrågan från chefen för Försvarsdepartementet i mars 1944 förklarade Rosenblad att han inte var aktieägare. Han hade enbart skänkt ett bidrag till Teodor Telander, då denne stod i begrepp att starta Dagsposten. Rosenblad sade sig inte ha känt till, att tidningen fick bidrag från Tyskland. Teodor Telander hade tidigare varit chefredaktör för Aftonbladet, där Rosenblad för övrigt hade tillhört medarbetarna.

Den 2 februari 1946 publicerades det tidigare hemligstämplade målet mot den tyske spionen Flech. Expressens löpsedel löd: ”Generalmajor Rosenblad var kontaktman till tysk spion.” Häftiga pressangrepp på Rosenblad följde. 343 värnpliktiga i Boden inlämnade en skriftlig framställan till försvarsministern med begäran om, att generalmajor Rosenblad skulle ersättas som militärbefälhavare av en mer demokratisk officer. De värnpliktigas skrivelse följdes av åtskilliga uttalanden från politiska och fackliga organisationer framför allt i Norrbotten med begäran om Rosenblads entledigande. Sprängningen av tidningen Norrskensflamman 1940, där officerare i Boden hade varit inblandade, fanns kvar i livligt minne. Man krävde Rosenblads avgång och stöddes här av större delen av den folkpartistiska och socialdemokratiska och givetvis av den kommunistiska pressen.

Regeringen avvisade kravet på förflyttning,¹¹ alternativt entledigande av Rosenblad genom att efter regeringsbeslut lägga de värn-

⁹ Tage Erlanders dagbok 27/2 1946, Tage Erlander, Dagböcker, 1945-1949, utgivna av Sven Erlander

¹⁰ Repliken fälldes av Tage Erlander i regeringen den 1 maj 1946. Per Albin Hansson svarade, fortfarande enligt Tage Erlander: ”Det kan den inte vara eftersom jag inte berörde den i mitt förstamajtal”, Tage Erlander, Dagböcker, 1945-1949, utgivna av Sven Erlander.

¹¹ Redovisningen av ”Affären Rosenblad” bygger i stor utsträckning på Justitiekanslerns skrivelse till Chefen för Försvarsdepartementet med *Förklaring av generalmajoren N. Rosen-*

pliktigas skrivelse till handlingarna. I själva verket överlämnades skrivelsen till Chefen för Armén, som efter att ha inhämtat försvarsministerns uppfattning, uppdrog åt krigsfiskalen i Boden att utreda omständigheterna kring skrivelsens tillkomst. Lagligheten av de värnpliktigas aktion skulle prövas. Resultatet av utredningen blev att initiativtagaren till skrivelsen Karl Evert Johansson dömdes till 4 dagars vaktarrest.

Enligt Tage Erlander var det Chefen för Armén, Archibald Douglas, som hade krävt en utredning om de värnpliktigas agerande och en eventuell bestraffning av de skyldiga. Försvarsminister Allan Vougt hade gått med på en undersökning inför Douglas' hot om avgång. Tage Erlander var, liksom stora delar av regeringen, mycket kritisk mot Vougts hantering av Rosenbladsaffären. "Man har krypat rakt in i den fälla som kommunisterna har gillrat för våra trubbnosar i regeringen."¹²

Allan Vougt lät genom arméchefen framföra till Rosenblad, att han önskade att denne hos Justitiekanslern skulle begära att få avge en förklaring till det påstådda aktieinnehavet och kontakterna med sedermera spionen Flech. Att även detta förslag ursprungligen kom från arméchefen framgår av Tage Erlanders dagbok, liksom att regeringen såg med djup misstro på Vougts agerande och gjorde den bedömningen att han gick försvarsledningens ärenden.¹³

Nils Rosenblad skriver i sina minnesanteckningar. "Något förhör kunde jag givetvis ej vara med om, men en redogörelse för vad som verkligen hänt, hade jag ingenting att invända mot." "Det sades mig att Regeringen var oenig, och att P.A., Sköld och Vougt voro för mig men Erlander, Mossberg och Möller emot. Från ÖB var givetvis intet stöd att vänta."¹⁴ Hur rätt Rosenblad hade i fråga om överbefälhavaren framgår med all önskvärd tydlighet av Helge Jungs dagboksanteckningar från den här perioden.¹⁵ De visar också att Rosenblad hade mycket litet stöd bland de yngre högre office-

*blad rörande vissa påståenden mot honom m.m. och PM rörande fallet Rosenblad av Helge Jung, sammanställd inför en föredragning inför Konungen, Helge Jungs arkiv, F II, volym 12. Om Nils Rosenblad se artikel av Arvid Cronenberg i SBL, 1999. Affären Nils Rosenblad behandlas också av Wilhelm Carlgren i *Korten på bordet? Svenska vitböcker om krigsårens utrikespolitik*, 1989.*

¹² Tage Erlanders dagbok 23/3 1946, Tage Erlander, *Dagböcker, 1945-1949*, utgivna av Sven Erlander. Det var en ganska spridd uppfattning bl.a. i pressen att kommunisterna låg bakom de värnpliktigas aktion, Andra kammarens protokoll den 10 april 1946.

¹³ Tage Erlanders dagbok 27/2 1946, Tage Erlander, *Dagböcker, 1945-1949*, utgivna av Sven Erlander.

¹⁴ *Kort utdrag ur generalmajor Nils Rosenblads minnesanteckningar avseende främst hans militära verksamhet 1918-1946*, Nils Rosenblads arkiv, volym 1, KrA.

¹⁵ Helge Jungs dagboksanteckningar 20/2, 25/2, 26/2, 4/3, 14/3, 20/3 1946, Helge Jungs arkiv, B II volym 6, KrA

rarna. Försvarsstabschefen C. A. Ehrensvärd dagboksanteckningar ger samma bild liksom hans brevväxling med Nils Swedlund, fr.o.m. den 1 april 1946 chef för Norrbottens regemente i Boden.¹⁶

Den 27 februari 1946 överlämnade Nils Rosenblad sin redogörelse till Justitiekanslern och begärde att få avge ett eget yttrande. Pressen hade angripit honom på fyra punkter.

1. Förhållandet till Dagsposten.
2. Sammanträffandet i juli 1939 med den tyske journalisten R. Flech sedermera dömd för spioneri.
3. Hanteringen av informationsbladet Pressfront utgivet vid Andra armékåren i Värmland våren 1940.
4. Medverkan vid redaktör K. Örngrens förflyttning från Haparandabladet år 1944.

Dessa frågor hade enligt Rosenblad lyfts fram och diskuterats för att ge allmänheten uppfattningen att han, som nazist eller nazist-sympatisör skulle kunna tänkas brista i pålitlighet som svensk officer.

Justitiekanslern startade en omfattande utredning. Flera förhör hölls med Rosenblad. Ett antal högre officerare och ämbetsmän, som vid olika tider samarbetat med Rosenblad, intervjuades. Förhören gav över lag en positiv bild av Rosenblad. Man var upprörd över den hetsjakt som han hade utsatts för.

Överbefälhavaren Helge Jungs uppfattning var delvis en annan. Han ifrågasatte inte Rosenblads pålitlighet. Rosenblad skulle med säkerhet ha fullgjort sin plikt som svensk officer vid varje hot mot svensk självständighet. Däremot brast det politiska omdömet. Detta var väsentligt för Jung, som här i första hand syftade på Rosenblads förhållande till Dagsposten. Han hänvisade till skrivelser vid två tillfällen 1943 och till högkvartersorder den 20 juli 1944 där frågan om Dagsposten hade behandlats: "Denna fråga är ur de synpunkter jag i egenskap av överbefälhavare har att företräda av särskild betydelse. I ovannämnda högkvartersorder påtalade jag inledningsvis den misstro mot officerskåren, som vid olika tillfällen kunnat förmärkas inom inflytelsesrika grupper av vårt folk och framhöll vidare: En bidragande orsak till denna misstänksamhet

¹⁶ C. A. Ehrensvärd, *Dagboksanteckningar 1938-1957*, utgivna genom Erik Norberg, *Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia, Handlingar* del 19, 1991, 6/8- 8/6 1942, 10/3, 5/4, 1946. N Swedlunds arkiv, brevväxling med C. A. Ehrensvärd, KrA.

synes vara den inställning enskilda personer i befälsställning intagit till tidningen Dagsposten". Till dessa personer hörde Rosenblad.

Yttranden inkom också från försvarsstabschefen C.A. Ehrensvärd och ryttmästaren Frank Martin, som hade varit ansvarig för "Pressfront". Av en PM över ett samtal med försvarsminister Sköld den 8 juni 1942 framgår att Ehrensvärd redan då var mycket kritiskt inställd till Rosenblad. Ehrensvärd hade blivit erbjuden att bli ställföreträdande militärbefälhavare i III. militärområdet. Ehrensvärd skriver: "Slutligen hade jag fått klarhet i att jag skulle komma att som min närmaste förman ha den ende av de högre officerare, som jag hade direkt svårt att samarbeta med, då han var i militärt avseende klart reaktionärt inställd och då vi hade haft sådana sammanstötningar, att vi närmast kunde betraktas som ovänner."¹⁷

Justitiekanslern friade Rosenblad från anklagelserna om bristande pålitlighet i skrivelse till Chefen för Försvarsdepartementet den 8 april 1946. "Sammanfattningsvis får jag alltså med stöd av vad i ärendet förekommit uttala att uppfattningen att Rosenblad skulle kunna tänkas av politiska skäl brista i pålitlighet som svensk officer saknar fog".¹⁸

Nils Rosenblads minnesanteckningar och Helge Jungs dagboksanteckningar från mars och april 1946 vittnar om stor aktivitet på båda håll och om starka känslor. Pressen följde varje steg i utvecklingen. Rosenblad kallades flera gånger till Justitiekanslern och till överbefälhavaren. Helge Jung hade ett par ingående samtal med Nils Rosenblad, där denne först förnekade aktieinnehav och sedan tvingades ta tillbaka detta och erkänna, att han hade haft aktier i Dagsposten. Helge Jung förklarade efter detta, att han saknade förtroende för Rosenblad.

Överbefälhavaren och arméchefen Archibald Douglas enades om att erbjuda Rosenblad att själv inkomma med en avskedsansökan.

Den 9 april uppsökte Rosenblad statsrådet Vougt, som meddelade att Regeringens svar under morgondagens interpellationsdebatt skulle vara till Rosenblads förmån och grundas på Justitiekanslerns utredning.¹⁹ Under de följande dagarna besökte överbefälhavaren försvarsministern, statsministern och kungen och krävde, att Rosenblad skulle uppmanas att självmant avgå. ÖB:s skriftliga mo-

¹⁷ C.A. Ehrensvärd, *Dagboksanteckningar 1938-1957*, utgivna genom Erik Norberg. *Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia, Handlingar del 16*, 1991, s. 164.

¹⁸ Justitiekanslerns skrivelse till Chefen för Försvarsdepartementet med förklaring av generalmajoren N. Rosenblad rörande vissa påståenden mot honom m.m. den 8 april 1946.

¹⁹ Nils Rosenblads minnesanteckningar den 9 april 1946, N Rosenblads arkiv, volym 1, KrA.

tivering till förslaget till avgång formulerad i skrivelse till Chefen för Försvarsdepartementet löd: "Rosenblad har handskats så värds-löst med betydelsefulla fakta, att tilliten till honom icke kunnat undgå att allvarligt rubbas. Jag finner det nödvändigt, att han inte längre kvarstår i tjänst. Rörande tidpunkten för Rosenblads avgång och formerna härför har jag anledning att icke för närvarande avgiva något förslag".²⁰ Jungs skrivelse kom att offentliggöras i pressen liksom Rosenblads genmäle. Rosenblad dröjde med sin avskedsansökan och sökte få en ändring till stånd. Men sedan även kungen krävt Rosenblads avgång inlämnades ansökan. Avskedet kom att gälla först fr.o.m. den 1 oktober och inte som ÖB hade krävt den 1 juli. En liten seger för Rosenblad.

Även riksdagen hade alltså dragits in i debatten om "fallet Rosenblad". Redan den 5 mars ställde den kommunistiske riksdagsmannen i andra kammaren K.E.W. Senander en interpellation med anledning av de 346 värnpliktigas skrivelse. Senander frågade om regeringen hyste förtroende för Rosenblad och avslutade sitt anförande sålunda: "Överväger regeringen några åtgärder som tillmötesgå kravet att från de militära nyckelpositionerna avlägsna officerare, som gjort sig kända för fascistiska och nazistiska åsikter respektive understött sådana rörelser, och ersätta dem med officerare, som är pålitliga ur demokratisk synpunkt?"

Det blev en lång interpellationsdebatt den 10 april, där statsrådet Vougt med stöd av Justitiekanslern friande framhöll Rosenblads pålitlighet som svensk officer, och att en bedömning inte kunde baseras på lösa rykten. Vougts anförande följdes av en lång replik från Senander, som formade sig till ett allmänt fördömande av den svenska utrikespolitiken under kriget. Enligt Senander fanns ett starkt folkligt krav på en utrensning av nazistiska element från krigsmakten. I sitt anförande angrep Senander också statsminister Per Albin Hansson, som i ett tal i Skövde bl.a. hade framhållit, att det inte räckte med att någon blir utpekad som tyskvän för att han skall förlora medborgerligt förtroende.

Statsministern bemötte, även han i ett långt anförande, Senanders angrepp på Regeringen. Han vidhöll sin uppfattning från Skövdetalet. Det räckte inte med en enkel misstanke för att påbörja förhör av tjänstemän. Sverige hade inte varit ockuperat. "Här har alltså de personer som i ett läge liknade det som Danmark och Norge nyligen befunnit sig i, inte haft tillfälle att framträda." "Jag tror att man får vara litet försiktig när man gör antaganden om vil-

²⁰ Högkvarteret nr 7:37 15/4 1946 Utredning rörande generalmajor Rosenblad, H Jungs arkiv, F II volym 12, KrA.

ka personer som skulle ha svikit. Det är mycket möjligt att vi, om vi hade haft någon erfarenhet, skulle bland svikarna ha kunnat finna en hel del av dem som nu äro mest högröstade i fråga om kravet på utrensning." Hansson efterlyste bevis på opålitlighet. "Regeringen försöker få sådana belägg, och enligt mitt förmenande är var och en som kan lämna upplysningar i detta avseende skyldig att göra det." Statsministerns anförande formade sig också till ett angrepp på kommunisterna och frågan om deras pålitlighet.²¹

Folkpartisten och redaktören Manne Ståhl talade i sina båda anföranden om en förtroendekris mellan allmänheten och försvaret, som uppdragats i anledning av "affären Rosenblad".²²

Av Tage Erlanders dagboksanteckningar framgår hur splittrad Regeringen var i Rosenbladaffären. Erlander själv vände sig i första hand mot handläggningen av ärendet. Han såg inte själva ärendet som särskilt allvarligt. Den 17 april skriver han: "Rosenbladaffären är emellertid i sak så illa skött, att det kliar i kroppen att försöka få den något så när rätt bog igen. Men eftersom Regeringen inte hittills har intresserat sig för min syn på Rosenblad, skall jag inte störa konklaven. Läger jag mig i det måste det betyda ett allvarligt engagemang och det har jag ingen lust med." Trivseln i regeringen hade, genom statsministerns fumlighet, allvarligt påverkats "av denna i och för sig bagatellartade historia."²³

"Rosenbladaffären" fick ett efterspel som väl illustrerar den motsättning som rådde mellan de "yngre" radikala officerarna d.v.s. kretsen kring Ny Militär Tidskrift och de "äldre" mer konservativt inställda officerarna.²⁴

Förbandscheferna i Boden överlämnade som avskedsgåva till Rosenblad en karolinervärja med inskriptionen "Med tillgivenhet och tacksamhet från militärområdets officerare." Försvarsstaben hade enligt Rosenblad sökt stoppa det hela. Att försvarsledningen var upprörd över gåvan framgår av försvarsstabschefens brev den 13 september till den tidigare chefen för sektion 1 i Försvarsstaben, översten Nils Swedlund, nytillträdd chef för Norrbottens regemente. Ehrensverd skriver bl.a.: "Så har jag haft ett samtal med Collander och skall ha ett till i Stockholm den 30. Han är mycket bra inställd i fallet Rosenblad. Förbannad över Carl XII- värjan, även

²¹ Andra kammarens protokoll 5 mars, 10 mars 1946.

²² Andra kammarens protokoll 5 mars och 10 april 1946.

²³ Tage Erlanders dagbok, 17/4, 18/4 1946, Tage Erlander, *Dagböcker, 1945-1949*, utgivna av Sven Erlander.

²⁴ Om "Jungjuntan" se Arvid Cronenberg, *Kretsen kring Ny Militär Tidskrift. En studie i militär opinionsbildning 1927-1929*, Aktuellt och historiskt, 1974, s. 63-148 och densamme *Militär intressegruppolitik, Militärhistoriska studier nr. 1*, 1977,

förb. över att Din stabschef lekt med, vilken förb. något rörde även Dig. Jag har varnat för Hallström, bl.a. Jag tror ej att han faller till föga för någon garnisonsentimentalitet. Har vägrat komma förr än festligheterna äro över. Du är i en svår ställning, det begriper jag. Men värjfrågan är ju en ren demonstration mot ÖB och Rosenblads stencilbrev är då bland det mest anjalabetonade jag sett, fast mest mot Archie. (Archibald Douglas).²⁵

2.2.2 Affären Kellgren

Redan i november 1945 hade Helge Jung vid ett besök hos statsminister Per Albin Hansson begärt entledigande av chefen för Lantförsvarets kommandoexpedition, generalmajor Henry Kellgren. Enligt överbefälhavaren var Kellgren allmänt oduglig. Jung antydde också, att för Kellgren komprometterande uppgifter kunde komma fram, när de tyska arkiven öppnades. Statsministern vägrade att flytta på Kellgren, men överbefälhavaren gav inte upp. Han fick ett lämpligt tillfälle att återkomma i ärendet, då han fått kännedom om, att ett antal av Försvarets radioanstalts dechiffrerade telegram innehöll uppgifter om svenska officerares kontakter med Nazityskland. En hel del material gällde chefens för Kommandoexpeditionen kontakter med den tyske militärattachén von Uthman.²⁶

Wilhelm Carlgren har i en innehållsrik och skarpsinnig studie utrett Helge Jungs försök, att med hjälp av de tyska telegrammen få Regeringen att avlägsna Kellgren. Jag skall här i huvudsak med Carlgrens studie som grund, översiktligt beskriva affären, som var en av dem som åberopades, när kraven på utrensning av tyskvänliga ämbets- och tjänstemän ställdes. Affären ingick som en viktig del i Helge Jungs personliga vendetta riktad mot motståndare och äldre, som han ansåg, tyskorienterade officerare.²⁷

Jung fick inte gehör för sina krav, varken hos statsministern eller hos försvarsministern. Han vände sig då till utrikesminister Östen Undén och varnade för att anklagelser för passivitet kunde komma att riktas mot Regeringen, om den inte ingrep mot svens-

²⁵ Utdrag ur generalmajor Nils Rosenblads minnesanteckningar, Nils Rosenblads arkiv, volym 1, KrA. Brev från C.A. Ehrensvärd till Nils Swedlund 13/9 1946, N Swedlunds arkiv, volym 5, KrA.. Sven Colliander efterträdde Nils Rosenblad som chef för VI. Militärområdet den 1 oktober 1946. Major A.G. Hallström var stabschef vid Militärbefälsstabben, Stabschef vid Norrbottens regemente var överstelöjtnant N.J. Jonson.

²⁶ Om Försvarets radioanstalts dechiffring av de tyska telegrammen se t.ex. Bengt Beckman, *Svenska Kryptobedrifter*, 1996.

²⁷ Wilhelm M. Carlgren, *Den Kellgrenska vitboken, Efterkrigsuppgörelse mellan regering och generaler i Korten på bordet*, 1989.

kar, som hade gått Hitlers ärenden eller hade varit beredda att göra det. Undén insåg faran och krävde förklaring av Kellgren. Denne utarbetade en lång och ordrik försvarsskrift med huvudinnehåll, att Kellgren i sina kontakter med von Uthman hade följt direktiv från utrikes- och försvarsministrarna, och att den tyske militärattachén varit en otillförlitlig rapportör.²⁸ Kellgrens försvarsskrift behandlades i Regeringen, där den fick starkt stöd. Det fanns en oro inom regeringen för, att de tyska telegrammen med tyskvänliga uttalanden från svenska officerare skulle kunna skada Sverige i segermakternas ögon. Jung skriver i sina anteckningar från en föredragning inför kronprinsen den 6 mars 1946 "Om materialet kommer fram utifrån eller genom vår press, som tidigare hänt med liknande, stor fara såväl ur utrikespol. synpunkt – minus i England och USA – som för försvarsfrågans utveckling här hemma."²⁹

De här diskussionerna ägde rum vid samma tidpunkt som Rosenbladsaffären var som hetast.

En artikel i den engelska veckotidningen *Reynold News* den 19 maj 1946 med titeln *Swede traitor helped nazis* väckte stor uppmärksamhet i svensk press. Kellgren utpekades som personen i artikeln och pressdebatten om svenska officerares tyskvänlighet tog ny fart.³⁰ Med anledning av artikeln beslöt Regeringen att ge ut en aktpublikation, byggd bl. a. på Kellgrens försvarsskrift. Utrikesministern arbetade själv med den Kellgrenska vitboken (Undéns beteckning) i kontakt med försvars- och statsministrarna. Skriften *Förbindelserna mellan Chefen för Lantförsvarets kommandoexpedition och tyske militärattachén i Stockholm 1939-1945* kom ut i början av juli och kommenterades allmänt på pressens ledarsidor.

Eftersom utrikesminister Christian Günther och försvarsminister P.E.Sköld i sina utlåtanden stödde Kellgren, var det inte endast hans uttalanden utan också regeringens politik som bedömdes. Negativ mot regeringen och Kellgren var främst den liberala pressen, som redan under krigsåren angripit utrikespolitiken som alltför tyskvänlig. Socialdemokratisk press var generellt sett mer återhållsam. Flertalet höger- och bondeförbundstidningar intog en relativt förstående hållning och framhöll Sveriges utsatta läge och otillräckliga resurser under kriget.

Regeringen hade alltså tagit parti för Kellgren mot Jung. Av Helge Jungs dagbok framgår, att han hade planerat aktioner även

²⁸ W.M. Carlgren a.a. s.16.

²⁹ Helge Jungs dagbok 6/3 1946, Helge Jungs arkiv, KrA.

³⁰ Wilhelm Carlgren utreder frågan om hur materialet till den engelska artikeln kan ha kommit tidningen till handa a.a. s. 20-26.

mot andra enligt hans uppfattning "tyskvänliga" officerare bl. a. förre överbefälhavaren Olof Thörnell och förre försvarsstabschefen generalmajor Samuel Åkerhielm. När det gällde Thörnell var avsikten i första hand att avlägsna honom från uppdraget som redaktör för den planerade beredskapshistoriken och för Åkerhielms del från befattningen som chef för Gotlands militärområde.³¹ Den 6 mars 1946 hade Jung en stor föredragning inför kronprinsen om försvarsledningens tyskinställning under kriget. Han redogjorde för resultatet av ÖB:s undersökning av antalet officerare som Säkerhetspolisen hade haft anmärkning mot. I samband med föredragningen kastade Jung ner följande nyckelord i sin dagbok :

Dessas bestraffning. Antalet fall få. Gynnsamt.
Läget i de högsta graderna och särskilt högsta
ledningen tyvärr sämre. Falk, Rosenblad----
Flottan--- Högsta ledningen---.³²

Efter sitt misslyckande med Kellgren och då han inte heller fått fullt stöd för sin aktion mot Rosenblad – regeringen hade ju stött JK:s utredning– avstod Helge Jung från sina planer mot ytterligare officerare. I sina strävanden hade Helge Jung bl.a. haft stöd av försvarsstabschefen C.A.Ehrensverd och översten Olof Sundell, senare chef för Tidningarnas telegrambyrå. Både Jung och Ehrensverd har i brev och anteckningar uttalat sig negativt om Thörnell, Kellgren och Rosenblad. Däremot har de aldrig betraktat dem som nazister och presumtiva landsförrädare.

Överbefälhavare Helge Jung hade med stöd av försvarsstabschefen C.A. Ehrensverd utnyttjat allmänhetens krav på utrensning av nazistiska element ur statsförvaltningen för att bli av med sina gamla motståndare alltsedan arbetet i 1930 års försvarskommission. Han hade lyckats i så måtto, att han och kretsen kring honom hade befäst sin ställning inom det svenska försvaret. Det moderna svenska försvaret fick inte på något sätt förknippas med det besegrade Tyskland.

En demokratisering av försvaret hade inletts och då utgjorde de konservativa officerarna, som hade den tyska officeren som ideal, en belastning. Så har säkert Helge Jung och kretsen kring honom resonerat.

³¹ Helge Jungs dagbok 6/3 1946. W. Carlgren, *Korten på bordet*, 1989, s. 35. Om tillkomsten av Beredskapsverket se E Wallberg, *Beredskapsverket - ett arbete med förhinder*, Meddelanden från Kungl. Krigsarkivet XII, 1989.

³² Helge Jungs dagbok 6/3 1946. KrA. Den undersökning Jung syftar på torde vara underlaget till Statpersonalundersökningen.

Under 1946 utkom två betänkanden, som skulle bli viktiga för en utveckling av det svenska försvaret i demokratisk riktning, 1945 års militärutredning, *Förhållandet mellan befäl och meniga inom krigsmakten m.m.*, (SOU 1946:75) med förslag om en demokratisering av krigsmakten, uppmjukning av den yttre disciplinen, avskaffande av hälsningsplikten, ökad trivsel på förbanden, fritidslokaler och studiemöjligheter för de värnpliktiga och *Betänkande med förslag till Strafflagstiftning för krigsmakten* (SOU 1946:83).³³

För försvarsstabschefen Carl August Ehrensvärd återstod ännu en "utrensning". Den skulle utspelas några år senare och kom att kallas den andra Meyerhöfferaffären.

2.2.3 Affären Meyerhöffer

Affären Meyerhöffer, eller affärerna, om man så vill, blev den andra stora, interna uppgörelsen med de tyskvänliga stämningarna inom den svenska officerskåren.³⁴ Den nya affären var på flera sätt annorlunda än Rosenbladaffären. Här gällde det inte, som i Rosenbladfallet, att förmå en tyskvänlig officer, som hade blivit en belastning för kåren, att avgå. Nu år 1947 gällde frågan, om en skicklig, välmeriterad, nazistinfluerad officer kunde befordras. I båda fallen var oenigheten stor både inom officerskåren och regeringen. Även detta ärende fick stor uppmärksamhet i pressen.

Även Alf Meyerhöffer hade innehaft aktier i Dagsposten och förekommit på Ture Nermans lista i "Trots Allt". Även Meyerhöffers namn hade uppmärksamats av pressen, men kritiken fick aldrig samma omfattning, som den som riktades mot Rosenblad.

Alf Meyerhöffer var född i Norrbotten 1891 och son till en officer vid Norrbottens regemente.³⁵ Han började som volontär vid faderns regemente 1910 och blev kapten där 1920. Som ivrig försvarsvän såg han med misstro på 1925 års försvarsordning. Till skillnad från den krets av i huvudsak unga officerare, som samlades kring Helge Jung och Ny Militär Tidskrift för att inom den egna organisationens ram arbeta för ett annorlunda och modernare försvar, valde han att verka politiskt.

³³ Om 1945 års militärutredning se E Wallberg, *Förhållandet mellan över- och underordnade i Sveriges militära beredskap 1939-1945*, redaktör Carl-Axel Wangel, 1982.

³⁴ Man kan tala om två Meyerhöfferaffärer, den första 1947, som gällde tillsättningen av infanteriinspektören, den andra 1951 som gällde entledigande av samme inspektör.

³⁵ Om Alf Meyerhöffer se Per Thullbergs artikel i Svenskt Biografiskt lexikon, 1987 och S.O.Lindeberg, *Alf Meyerhöffer i Svenska Officersprofiler*, redaktör Gunnar Arteus,

Alf Meyerhöffer anslöt sig till Sveriges Nationella Ungdomsförbund och kom att tillhöra den grupp inom SNU, som drev fram en brytning med Högerpartiet, mycket på grund av försvarsfrågan. Meyerhöffer invaldes i riksdagen för Norrbotten 1932 men återvaldes ej 1936.

Inom SNU bildades efter nazistisk modell en kamporganisation och Meyerhöffer utsågs till kårchef för grupperna. Man började uppträda i uniform på massmöten, där Meyerhöffer var den ledande talaren. Genom riksdagsbeslut förbjöds uniformerade sammankomster. I riksdagen motionerade Meyerhöffer flera gånger för att få uniformsförbudet upphävt.³⁶

Meyerhöffer utsågs 1942 till överste och sekundchef för Livregementets grenadjärer och hans politiska verksamhet upphörde. I samband med att målet mot Dagsposten och dess mottagande av understöd från Tyskland kom upp i Stockholms rådhusrätt, meddelade Meyerhöffer i brev till Helge Jung sitt avsked från politiken: "I och med att jag blivit ämbetsman i tromans ställning har jag lämnat den aktiva politiken helt, och min strävan har varit och skall framgent bli att på den grundval, som grundlagarna föreskriva för medborgaren och militära föreskrifter för yrkesmannen göra mitt bästa ifråga om mig anförtrött regemente. Måhända betraktar generalen detta sistnämnda som överflödiga skrivelser. Med hänsyn till aktuellt läge har jag dock velat tillstålla Generalen dessa rader. Generalens värdsamt tillgivna Alf Meyerhöffer."³⁷

Arméchefen Archibald Douglas hade en hög uppskattning av Meyerhöffer och hans förmåga som trupputbildare. Ett avsnitt i Nils Rosenblads mycket subjektiva anteckningar har sitt intresse, som belägg för denna uppskattning, som följande år skulle leda till den första s.k. Meyerhöfferaffären, liksom för Meyerhöffers obändiga sinnelag. Rosenblad och Meyerhöffer hade träffats på Krigsvetenskapsakademiens 150-årsjubileum den 9 november 1946. Meyerhöffer hade då berättat att arméchefen ville befordra honom till överste Ob 2 men ej till kommandant i Boden³⁸.

Rosenblad skriver: "Både socialdemokraterna och högern ville hindra honom från denna placering, när man var rädd, att han skulle rubba de politiska cirklarna i dessa trakter." För att få befordran skulle han formellt inställa sig hos Bedömningsnämnden.

³⁶ S.O. Lindeberg, *Alf Meyerhöffer* s. 336 f.

³⁷ Alf Meyerhöffer till Helge Jung den 10 januari 1945, Helge Jungs arkiv, F I , volym 10, KrA.

³⁸ Ob 2 d.v.s. "Ekbladsöverste" d.v.s. överste 1. graden. Fale Burman uttrycker i sina memoarer hög uppskattning av Meyerhöffer men framhåller också hans problematiska sidor. Fale F-son Burman, *Född till soldat*, 1969, s. 123.

Rosenblad fortsätter: ” M. vägrade detta med motivering, att han tjänat under ÖB vid västra gränsen, 9 år under förutvarande arméchefen och nu lång tid under Douglas. Han hade vidare varit riksdagskamrat med Vougt och Erlander. Kunde alla dessa herrar ej ge honom frejdebetyg, så tänkte han ej vända sig till T Nerman. Douglas tiggde och bad honom, men han vidhöll, den karl han var, sitt nekande.”³⁹

Douglas tog upp frågan om Meyerhöffers befordran med överbefälhavaren i februari 1947, ”av olika skäl onödig nu” skrev Jung i sin dagbok den 24 februari. Han diskuterade frågan med försvarsministern några dagar senare, ”V föga pigg på saken”. ”Även E-rd avrädde”⁴⁰

I juli 1947 fick arméchefen ÖB:s tillstyrkan att föreslå Meyerhöffer till infanteriinspektör efter Gunnar Berggren. Försvarsminister Vougt gick med på förslaget. Statsråden Sköld, Möller och Gjöres var emot och statsminister Erlander meddelade Vougt att beslut ej kunde fattas. Man arbetade fram ett kompromissförslag, att Meyerhöffer tills vidare skulle utses till t.f. infanteriinspektör genom generalorder och inte genom konseljbeslut. Meyerhöffer vägrade den lösningen och begärde att få bli satt i disponibilitet. Douglas meddelade statsministern, att även han avsåg att begära att få bli satt i disponibilitet, om inte Meyerhöfferaffären kunde lösas positivt.

Helge Jung skriver om detta i sin dagbok den 25 september: ”Kl 17.00 Douglas tillbaka från Erlander. E. först beskyllt D. för bristande lojalitet. Tog sedan tillbaka eller modifierade denna beskyllning, sedan D. klarlagt hur han upprepade gånger desavouerats i personalfrågor av Vougt och det nu gjordes av regeringen. Det var icke M-rs politiska inställning, som regeringen utdömde honom för utan M-rs bristande förmåga som inf.-insp. Erlander spelade en ynkelig roll. Han framhöll hur lätt P.A. skulle klarat upp saken 'men ingen brydde sig om vad han - E-r - sade'. Stark kritik om M-er blir inspektör, mycket obehag om M-er och Douglas går – Douglas i morgon till Kungen”.

Frågan löstes slutligen sedan Douglas haft upprepade samtal med Jung, Vougt, Erlander och kungen. Meyerhöffer ställde sig till förfogande och den 27 september utnämndes han till t.f. infanteriinspektör fr.o.m. den 1 oktober 1947. Vid ett sammanträffande med Helge Jung den 30 september förklarade Sköld att han ansåg att valet av Meyerhöffer var oklokt, inte av politiska skäl utan där-

³⁹ Nils Rosenblads anteckningar, N. Rosenblads arkiv, volym 1, KrA

⁴⁰ Helge Jungs dagbok 21/2,24/2, 1/3 1947, Helge Jungs arkiv, serie B II volym 9, KrA.

för att Meyerhöffer inte räckte till för befattningen.⁴¹ Två år senare, 1949, utnämndes Alf Meyerhöffer till ordinarie infanteri- och kavalleriinspektör.

Det avgörande skälet till att regeringen godkände utnämningen av Meyerhöffer bör ha varit arméchefens hot om avgång. Douglas har själv i sina memoarer, *Jag blev officer* berättat om sin kamp för att få Meyerhöffer till infanteriinspektör. Hans skildring av händelsen några år senare stämmer med den bild som Jung ger i sina dagboksanteckningar den 25 september 1946.

Det kan tyckas märkligt att C.A. Ehrensvärd i sina dagboksanteckningar inte nämner ett ord om 1947 års Meyerhöfferaffär. Han var dock försvarsstabschef vid den tidpunkten. Inte heller Tage Erlander nämner något om Meyerhöffer i sina dagboksanteckningar.

Meyerhöffers tidigare politiska verksamhet uppmärksammades i pressen i samband med utnämningen. Utnämningen var upprörande ansåg t.ex. tidningen O.B.S.⁴²

Infanteriinspektören Meyerhöffer kom att skapa stora problem för armén. En lång smärtsam process föregick hans avgång 1951. Förloppet skall endast översiktligt beröras här.⁴³ Huvudperson blev förutom Meyerhöffer den nye arméchefen C.A. Ehrensvärd, kusin till den förre arméchefen och i många avseenden hans motsats. Ehrensvärd och Meyerhöffer hade varit kurskamrater på Karlberg, men hade tidigt hamnat i motsatta läger. Ehrensvärd hade varit en av de tongivande i kretsen kring *Ny Militär Tidskrift*. Meyerhöffer befann sig långt ifrån denna krets. Medan Ehrensvärd var starkt västmaktsorienterad, var Meyerhöffer en stor beundrare av Tyskland.

Den nya krisens upprinnelse finner vi i Meyerhöffers uttalanden om arméns nya medborgarundervisning och dess personalvård och hans kritik av säkerhetstjänsten inom armén framförda i samband med inspektion av ett arméförband. Meyerhöffer gick även ut i pressen med sin kritik. I en artikel i Aftontidningen den 9 maj sade han bl. a. att han ansåg fyra timmars medborgarundervisning tillräcklig i stället för de 40 som var anslagna.⁴⁴

Arméchefen Ehrensvärd kallade till sig Meyerhöffer. Ehrensvärd begärde lojalitet från Meyerhöffers sida, trots att han var väl medveten om Meyerhöffers rätt att offentligt framföra sin kritik. Mey-

⁴¹ Helge Jungs dagbok, 23/9, 25/9, 27/9, 30/9 1947, Helge Jungs arkiv, serie B II, volym 9, KfA. Archibald Douglas, *Jag blev officer*, 1950, s. 391.

⁴² S.O. Lindeberg, *Meyerhöffer*, s. 341 not 24.

⁴³ Lindeberg ger en detaljerad skildring av turerna kring Meyerhöffers entledigande.

⁴⁴ S.O. Lindeberg, *Alf Meyerhöffer*, s. 334 f.f.

erhöffer skulle i framtiden avstå från att i pressen kritisera armén. Ehrensvärds uttalanden offentliggjordes i Morgontidningen den 12 maj. Den 15 maj ingav Meyerhöffer sin avskedsansökan och anhöll att från den 1 juli 1951 få bli överförd på disponibilitetsstat. Som skäl angav han en konflikt tidigare under året med försvarsminister Vougt om ett nytt pansarvärnsvapen. Ingenting nämndes om konflikten med arméchefen. Ehrensvärd tillstyrkte Meyerhöffers ansökan men redan från den 1 juni 1951, en månad tidigare än Meyerhöffer hade begärt. Ehrensvärd hade alltsedan sitt tillträde som chef för armén 1948 försökt att få Meyerhöffer omplacerad. Skäl till detta var, som när det gällde Rosenblad, Meyerhöffers politiska inställning.⁴⁵ Regeringen fastställde inom ett par dagar arméchefens förslag om avsked fr. o. m. den 1 juni 1951.

Den andra Meyerhöfferaffären fick ett långdraget förlopp med utredningar av Justitiekanslern och Militieombudsmannen vad gällde Ehrensvärds förslag att tidigarelägga Meyerhöffers avsked och hans åsidosättande av yttrande- och meddelarfriheten. Meyerhöffer hade själv vänt sig till MO. I december 1953 kom JK:s och MO:s utslag. Justitiekanslern kritiserade Ehrensvärd för hans handlande. MO:s svar blev en skrivelse till regeringen, bl. a. med krav på att "en klar gräns mellan allmänna handlingar och privata meddelanden" drogs upp. Skrivelsen fick en stor principiell betydelse när det gällde den framtida tolkningen av begreppet allmänna handlingar.⁴⁶

⁴⁵ Ehrensvärds motstånd mot Meyerhöffer framgår av Ehrensvärds brevväxling med Erlander och Vougt, brev till Vougt 6/3 1948, till Erlander 12/6 1948, från Erlander 11/6 1948, Tosterupsamlingen volym 5, RA. S.O. Lindeberg, *Meyerhöffer*, s. 335 f.f. Om Meyerhöffer se även Tage Erlanders dagboksanteckningar 21/10 1947, 18/5 1948, 1/6 1948, *Tage Erlander, Dagböcker 1945-1949*, utgivna av Sven Erlander, 2001 och Östen Undén dagboksanteckning 4/11 1947, *Östen Undén, Anteckningar 1952-1966*, utgivna genom Karl Molin, *Kungl. Samfundet för tugivande av handskrifter av handskrifter rörande Skandinaviens historia, Handlingar del 24, 2002*.

⁴⁶ S.O. Lindeberg, *Meyerhöffer*, s. 336 f. och särskilt referenserna s. 341 f. MO-utredningens slutsats, att handbrev, innehållande uppgifter om tjänst, är allmänna handlingar kom att få stor framtida betydelse. Under 1940-talet diskuterades handbrevens ställning i flera utredningar utan att något beslut, om hur man skulle hantera dem, fattades. MO:s ställningstagande fick prejudicerande betydelse se t.ex. Robert Malmgren, *Sveriges grundlag*, 1957, s. 211 Se även E. Wallberg, *Hantering av handlingar inom Försvarsmaktens högsta ledning, Tillgänglighet och sekretess*, opublicerad utredning, KrA. Först i 1980 års sekretesslag slogs uttryckligen fast att handbrev är allmänna handlingar.

2.3 "Avnazifiering" – Förhör inför befordran och anställning

Under åren 1945 –1948 förhöordes omkring 160 officerare, under-officerare och officersaspiranter av statspolisen om sin nazistiska inställning.⁴⁷ Bakgrunden var denna:

Enligt bestämmelser i försvarets första samlade personalkontrollkungörelse, utfärdad den 29 juni 1945, fick personer, som intog eller hade intagit en ledande ställning, eller på annat sätt efter den 1 oktober 1940 varit verksamma inom ytterlighetsparti, som var föremål för registrering hos polisen, inte antas, befordras, förordnas eller konstitueras och inte heller beordras till vissa namngivna skolor eller kurser. "Personer vilka äro eller vid uppnädd ålder av 20 år varit medlemmar i sådant ytterlighetsparti... få icke beredas fast anställning inom krigsmakten ej heller antagas i sådan befattning, som föregår dylik befattning." Om försvarsgrenschef bedömde, att en person med ett förflutet i ett ytterlighetsparti på grund av särskilda skäl ändå borde anställas eller befordras och ärendet ansågs vara av större vikt, skulle detta underställas chefens för Försvarsdepartementet prövning.

Möjlighet gavs nu att på egen begäran genomgå förhör om sin politiska inställning hos statspolisen.⁴⁸

Säkerhetschefen beordrade förhören efter framställan från den enskilde. Förhören hölls av kriminalkonstapel O. G. Dahlgren vid Statspolisens tredje rotel. Förhören ägde rum i Stockholm "vid härvarande kriminalstation". Vid några tillfällen höll Dahlgren förhör ute i landet. Ett sådant förhör skedde alltid i närvaro av personal från den lokala polismyndigheten. Förhørsprotokollet översändes till Försvarets kommandoexpedition och en kopia överlämnades till Försvarsstabens inrikesavdelning. Något enstaka förhör hölls redan 1945, de flesta under 1947.⁴⁹

Förhöret utformades närmast som en intervju. Den tillfrågade berättade om sin uppväxt, skolgång, utbildning och arbete, vilken organisation han hade tillhört, när och varför han hade anslutit sig

⁴⁷ Redovisningen bygger på en stickprovsvis gjord genomgång av förhören. Cirka 10 % av förhörmaterialet har genomgått. Materialet, som inte är sammanhållet, ingår i Försvarsstabens inrikesavdelnings arkiv, serie F X f, Persondossierer 1930-talet - 1980, MUST.

⁴⁸ I en odaterad VPM, med anledning av en anmärkning från Konstitutionsutskottet rörande Personalkontrollkungörelsen inom Försvarsväsendet den 29 juni 1945, framhölls att militär personal hade beretts tillfälle att inför chefen för Försvarsdepartementet förklara sig. "Så har också skett i många fall, varjämte möjlighet ofta bereddes vederbörande att inför säkerhetspolisen avgiva förklaringar, vilka protokollfördes och underställdes departementschefen.". VPM förvaras bland P. E. Skölds handlingar i samlingen Beredskapsverket, KrA.

⁴⁹ Se t.ex. förhöret med löjtnant Sigmund Ahnfeldt I 5, inkommen handling till Försvarsstabens inrikesavdelning 9/6 1945 nr.166, serie F X f, volym 1, MUST.

till organisationen, om han hade haft någon befattning inom organisationen, prenumererat på nationalsocialistisk tidning, och om han hade sänt efter nazistisk litteratur. Av förhören framgår, att förhørsledaren hade skaffat sig en ingående kunskap, om den han skulle förhöra. Underlag för förhöret kom från Allmänna säkerhetstjänstens register och från den lokala polismyndigheten. Enstaka personer hade redan en personakt hos Statspolisens sjätte rotel. Ibland kunde den förhörde ställas inför material från postkontrollen. Av materialet framgår i några fall, att den förhörde var klassificerad som nazist klass B eller C. Ingen av de förhörda tycks ha klassificerats som nazist klass A.⁵⁰

Det normala svaret från den tillfrågade var, att han under skoltiden hade anslutit sig till Nordisk ungdom, Svensk Oppositions ungdomsavdelning eller Sveriges Nationella förbund inspirerad av någon kamrat. Ett försvarsintresse låg ofta bakom anslutningen. Organisationen lockade med ett aktivt friluftsliv. Man förklarade sig i allmänhet inte vara politiskt intresserad. Efter ett par år slutade man att betala avgift till organisationen dock i allmänhet utan att anmäla sitt utträde. Man stod alltså kvar i organisationens medlemsförteckningar och erhöll även i fortsättningen dess tidningar och propagandamaterial. Skäl till utträde var ofta, att man fått nya intressen eller att man kommit till klarhet om vad organisationen stod för. De flesta tillfrågade sade sig ha gått ur organisationen 1942 eller möjligen 1943.

Flera av de förhörda hade deltagit i Finska fortsättningskriget och några hade tillhört Waffen SS. En furir vid I 1, som önskade befordras till sergeant, hade tagit avsked från Svea trängkår 1941 för att delta i fortsättningskriget. Han hade varit medlem av Sveaborgs kamratförening men gått ur, sedan han förlorat intresse för nazismen. Han ansåg att det var olämpligt att tillhöra ett parti, om man avsåg att fortsätta den militära banan. Han hade flera gånger kontaktats av Svensk socialistisk samling men inte anslutit sig.⁵¹

I några fall visade det sig att den förhörde hade utsatts för falsk angivelse eller att det skett en sammanblandning av personer.

Förhören resulterade i de flesta fall i att vederbörande befordrades alternativt antogs till tjänst eller utbildning efter beslut av che-

⁵⁰ Enligt direktiv den 16 mars 1945 skulle klassificering av medlemmar upphöra. Tidigare verkställd klassificering fick bibehållas för internt bruk "men finge under inga förhållanden vidare åberopas eller omnämnas". Se vidare SOU 1948: 7, s. 278. Om den äldre klassificeringen A-D m.m. se SOU 1948:7, s. 265 f.f.

⁵¹ Jämför not 37. Försvarsstaben, inrikesavdelningen, inkomna handlingar, 31/8 1946, serie F X f, volym 22, MUST.

fen för Försvarsdepartementet.⁵² I några fall överlämnades ärendet till Bedömningsnämnden före beslut. Så skedde t.ex. med en re-montryttare, som sökte fast anställning vid Göta artilleriregemente. Han anställdes.⁵³ Enligt meddelande från Försvarets kommando-expedition inkommet till inrikesavdelningen den 15 juni 1946 fick en person börja tjänstgöra ”men ärendet går till Bedömningsnämnden”. Personen antogs inte som officersaspirant efter Bedömningsnämndens prövning men fick kvarstå som reservofficersaspirant. I ett annat fall antogs personen inte alls efter nämndens prövning. Oftast blev det slutliga beslutet från statsrådet positivt.

2.4 Bedömningsnämnden

Mycket snart efter andra världskrigets slut höjdes röster för tillsättande av en nämnd med uppgift att rensa ut nazister ur den statliga förvaltningen. Nazister borde inte anställas och än mindre befordras. Bland dem som ställde krav på utrensningar var Stockholms arbetarekommun.⁵⁴ Det fanns emellertid även de som var starkt emot en sådan nämnd. Utrikesminister Östen Undén förklarade t.ex. i ett tal inför arbetarkommunen i Örebro i oktober 1945 att han var skeptisk till en utrensningsnämnd. ”Hemmanazisterna var blott ett irritationsmoment, framhöll han enligt Svenska Dagbladet.⁵⁵

I början av mars 1946 tog statsrådet Gunnar Myrdal vid ett regeringssammanträde upp frågor om regeringens utrensningspolitik gentemot nazisterna och om nazister skulle vägras befordran. Anställning av den kände nazisten Gunnar Prawitz som lärare vid Tekniska högskolan i Stockholm var ett aktuellt fall. Jur.dr. Gunnar Prawitz innehade en framskjuten ställning inom Svensk Socialistisk samling och var bl.a. en av stiftarna av Samfundet Manhem. Han var sedan 1930 byrådirektör i Lantmäteristyrelsen och fick 1946 en tjänst som speciallärare vid K.T.H (arkivkunskap). Denna tjänst kom han att inneha t.o.m. 1953.⁵⁶

Enligt Tage Erlander var regeringen splittrad i Prawitzärendet. De flesta statsråden ansåg att Gunnar Prawitz borde avstängas eller

⁵² Se exempelvis Försvarsstaben, inrikesavdelningen, inkomna handlingar, 4/3 nr. 21 1946, volym 51, 29/10 1946, nr. 152, volym 67, 14/2 1946, nr. 126, 2/6 1947, volym 160, 1/11 1946, volym 163, serie F X f, MUST.

⁵³ Se t.ex. Försvarsstaben, inrikesavdelningen, inkomna handlingar, 23/12 1946, serie F X f volym 34, MUST.

⁵⁴ Alf W Johansson, *Den nazistiska utmaningen, Aspekter på andra världskriget*, 1997, s. 199.

⁵⁵ 50:0. SvD 13/10 1945, tidningsklipp, SÄPO.

⁵⁶ Statskalendern 1947, 1954.

skiljas från sin befattning men även andra synpunkter framfördes. Ernst Wigforss vände sig häftigt mot att politisk uppfattning skulle hindra människor i deras yrkesutövning och erinrade om att Knut Wicksell fått vänta i årtionden på en professur för att han var socialdemokrat. Wigforss fick stöd av statsministern.⁵⁷

Den 10 april 1946 avslutades den hetsiga debatten om "Affären Rosenblad" i andra kammaren. Debatten i och utanför riksdagen hade gjort klart för regeringen, att det var nödvändigt att ta itu med nazistfrågan. Men hur?

Regeringen behandlade ingående frågan om en utrensning-kommitté under slutet av april 1946. Lördagen den 28 april hade man beredning i ärendet. Tage Erlander drev hårt linjen politisk kommission understödd av Ernst Wigforss och Gunnar Myrdal. Östen Undén, Per Edvin Sköld, Herman Zetterberg och Nils Quensel ville ha en opolitisk kommission d.v.s. med uteslutning av kommunisterna. Statsministerns förslag blev enligt Erlander en hygglig kompromiss. "När bara Per Albin lyssnar, nog är han skicklig men trivsamt blir det aldrig i en regering, där han dirigerar."⁵⁸

Redan den 3 maj 1946 tillsatte regeringen en nämnd med uppgift att biträda med bedömning av uppkommande ärenden rörande tjänstemän "som befarades brista i lojalitet mot samhället". Nämnden antog namnet "Nämnden för bedömning av vissa befattningshavares pålitlighet" eller "Bedömningsnämnden".

I ett yttrande till statsrådsprotokollet motiverade justitieministern nämndens tillsättning på följande sätt. Förhållandena under kriget hade framtvingat en kontroll vid anställning och befordran av militära befattningshavare för förebyggande av infiltrering av nazistisk åskådning. Anmärkningar hade riktats mot tillvägagångssättet vid kontrollen. Denna ansågs inte tillgodose rättssäkerhetens krav. En kontroll hade också visat sig önskvärd i fråga om befattningshavare inom polisen. Man behövde inte genom en sådan kontroll "komma i strid med regeringsformens principer om förtjänst och skicklighet som enda befordringsgrunder och om ordinarie tjänstemäns oavsättlighet annat än på grund av straffbar handling".

Nämndens uppgift skulle vara "att i befordringsärenden rörande särskilt militära och polisiära befattningshavare, där fråga kunde

⁵⁷ Tage Erlanders dagbok 9/3 1946, *Tage Erlander, Dagböcker 1945-1949*, utgivna genom Sven Erlander, 2001

⁵⁸ Tage Erlanders dagbok 28/4 1946, *Tage Erlander, Dagböcker 1945-1949*, utgivna genom Sven Erlander, 2001

föreligga om bristande lojalitet på grund av nazistisk åskådning, verkställa en allsidig och objektiv utredning och till ledning för avgörande uttala sig om vederbörandes pålitlighet". Ärendena borde upptas av nämnden efter begäran från departementschef. Nämnden skulle sålunda enbart ta fram underlag till beslut. Beslut i ärende fattades sedan av departementschef. Nämnden kunde även på eget initiativ uppta och undersöka särskilda fall.

Till ordförande i nämnden utsågs ordföranden i Arbetsdomstolen, från 1947 presidenten i Svea hovrätt Arthur Lindhagen och till ledamöter professorerna och statsvetarna Georg Andréén, Hans W-son Ahlman och Torgny Segerstedt samt riksdagsmannen och redaktören Ture Nerman i vars tidning, Trots allt, de ursprungliga avslöjandena om aktier i Dagsposten hade publicerats. Georg Andréén var också riksdagsman och hade varit ecklesiastikminister i samlingsregeringen 1943-1945.

Krav på någon form av uppgörelse med nazisterna hade alltså ställts från allmänhetens sida. Reaktionerna på tillkomsten av Bedömningsnämnden och dess befogenheter var dock blandade. Nämnden gavs många namn beroende på vilken inställning man hade och vilka förhoppningar man knöt till den. Utrensning-nämnden, Kontrollnämnden, Utredningsnämnden, Granskningsnämnden, Folkdomstolen, Lindhagensnämnden var namn som figurerade.

Direktiven var oklara ansåg Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning. Nämnden skulle så väl yttra sig om redan i tjänst varande befattningshavare som utöva "politisk censur av unga officersämnen". Borås Tidning framhöll det författningsmässigt tveksamma med nämnden. Den måste ses som ett provisorium och kunde tolereras som en politisk krisföreteelse. Den borde försvinna så fort som möjligt, eftersom dess tillkomst stod i samband med "en av enskilda medborgare stimulerad nervös opinion". Kunde nämnden bidra till att denna opinion lugnades och att de gamla befodringsgrunderna skicklighet och förtjänst rensades från "tidens tillfälliga slam", då skulle den ha gjort sin tjänst. Enligt Svenska Dagbladet hade nämnden tillsatts inte av sakliga utan av rent politiska för att inte säga taktiska skäl. "Man söker avlasta sitt ansvar på en speciell institution och dit dirigera alla av kommunister inspirerade fackföreningsresolutioner för utrensningar". Dagens Nyheter var kritisk till att nämnden enbart skulle granska nazister och inte kommunist-

ter. Morgontidningen såg positivt på nämnden. Den nazistiska pressen var av förklarliga skäl mycket negativ.⁵⁹

Att människor i många fall satte stora förhoppningar till nämnden och dess möjligheter att avslöja och rensa ut personer med nazistisk inställning från deras befattningar framgår av brev, både anonyma och undertecknade, som sändes till Ture Nerman. Namngivna personers avgång från offentlig och privat tjänst krävdes och anklagelser av olika slag riktades mot personer. Flera av breven är av ren skvallerkaraktär, vilket för övrigt också kännetecknar många av de brev, som av privatpersoner överlämnades till Bedömningsnämnden. I sina svar sökte Nerman klarlägga nämndens uppgifter. En vanlig beskrivning från hans sida var: "Den är en sorts hedersdomstol för ämbets- och tjänstemän, vars demokratiska pålitlighet regeringen vill ha omdöme om, eller till vilken en sådan person kan hänskjuta ett fall då han vill rentvä sig, eller också kan nämnden själv påtala ett liknande fall i endera riktningen. Någon hedersdomstol för ickeämbetsmän är den däremot inte."⁶⁰

Nämndens uppgifter var alltså att efter begäran från regeringen genom personutredningar ta fram underlag för beslut om tillsättning av tjänster. Huvudfrågan gällde om vederbörande kunde bedömas brista i lojalitet på grund av sin nazistiska åskådning. Nämnden skulle inte fungera som en domstol. Dess uppgift var aldrig att skilja någon från hans tjänst. Framställningar från utomstående skulle också behandlas. Nämndens uppdrag gällde endast statligt anställda.

Från Försvarsdepartementet inkom 48 ärenden, alla 1946, från Socialdepartementet sju, sex 1946 och ett 1947 och från övriga departement två. 13 anmälningar inkom från enskilda, 10 1946 och tre 1947. I de senare fallen var det i allmänhet fråga om personer som begärde utlåtande av nämnden för att få tjänster. De ville med andra ord bli rentvädda. Dessutom inkom till nämnden 18 anmälningar från allmänheten mot namngivna personer, alla 1946.⁶¹ Det var alltså fråga om ett hundratal ärenden totalt.

Nämnden skapade sig en bild av de anmälda personerna genom att hålla omfattande förhör, begära in utlåtanden från överordnade och ta in uppgifter från Säkerhetspolisen.

⁵⁹ Pressrösterna är hämtade från tidningsklipp, alla daterade den 6/5 1946, i Bedömningsnämndens arkiv, volym 5, RA

⁶⁰ Ture Nermans arkiv, volym 4:5, AAB.

⁶¹ Diarium A, Remisser från departement, Diarium B, Framställningar från utomstående, Diarium C, Meddelanden av konfidentiell natur, Bedömningsnämndens arkiv volym 1, RA

Det övervägande antalet ärenden som Försvarsdepartementet överlämnade gällde personer med låga grader, underbefäl, underofficerare och värnpliktiga officerare. I några fall var det löjtnanter som skulle befordras till kaptener. Några var f.d. finlandsvilliga. I ett fall gällde frågan tillsättning av en överstebefattning. Arméchefen vände sig till nämnden. Ärendet gällde en överste vid A 5, som var föreslagen till chef för Göta artilleriregemente. Nämnden hade ingenting att erinra och vederbörande fick tjänsten.

Det kanske mest spektakulära fallet gällde inte en medlem av krigsmakten. Ärendet togs upp av ecklesiastikministern och gällde utnämningen av ett undervisningsråd. Det tilltänkta undervisningsrådet var medarbetare i Dagsposten. Nämndens karaktäristik av honom kan synas märklig med tanke på den befattning han innehade: "Att sannolikhet talar för att hans åtgärd att engagera sig på sätt som skett beror på bristfällig politisk och kulturell överblick och på därav föranledd omisstänksamhet. Nämnden saknar därför anledning att ifrågasätta annat än att han i nationellt hänseende är fullt lojal och pålitlig."⁶²

Nämndens bedömning var i de allra flesta fall att en person, även om han hade varit eller alltjämt var nazist skulle uppträda lojalt mot sitt land i en krigssituation. Kaptenen Sven Hedengren, som hade varit frivillig i Finland och som tillhört Lindholmrörelsen sedan 1930-talet sades ha varit nazist av ideologiska skäl. Hans nationella pålitlighet kunde inte ifrågasättas. Han skulle ha gjort sin plikt i ett svenskt försvarskrig mot Tyskland. Hinder mot hans befordran till major borde inte föreligga. Tilläggas kan att Hedengren själv hade vänt sig till nämnden med en försvarsskrivelse.⁶³ I flera fall framhölls, att personen i fråga var naiv och hans politiska uppfattning föga genomtänkt. Endast när det gällde några få personer var nämnden tveksam till deras pålitlighet, och i några av dessa fall avstod regeringen från en utnämning. I övrigt befordrades, alternativt antogs, personen till aktuell befattning.

I december 1946 överlämnade nämnden till regeringen en omfattande VPM över gjorda erfarenheter. I skrivelsen framhölls, att nämnden ännu inte fått att pröva något fall som rört en nazist i ledande ställning. Anmälningarna hade enbart gällt personer på underordnade poster i rörelsen eller endast "män i ledet". Många hade inte ens haft fast anknytning till någon nationalsocialistisk organisation. Nämnden hade funnit sin uppgift i det närmaste olöslig mot bakgrund av de fall som hade överlämnats för bedömning. Skäl där-

⁶² Ink. handl. den 20/6 1946, Bedömningsnämndens arkiv, volym 2, R.A.

⁶³ Bedömningsnämndens arkiv, volym 2, R.A.

till var att rättssäkerhetens krav måste iakttas men också det osäkra underlag, som nämnden hade att grunda sina uttalanden på. Det förhållande att en person hade kontakt med eller hade uttryckt sympati för nationalsocialistisk rörelse utgjorde inte tillräcklig grund för att stämpla honom som opålitlig.

Vi ha i detta land ett fritt samhällsskick. Var och en är berättigad att tycka och tänka vad han vill i samhällliga angelägenheter och att opåtalat offentligen ge uttryck för sin uppfattning, så länge han icke därigenom handlar i strid med gällande lag.

Ingen kunde betecknas som opålitlig och olämplig enbart på grund av sina åsikter. Om någon på grund av dessa sina åsikter handlat i strid med gällande lag och begått förrädisk handling, föll det inte under nämndens bedömning utan var en vanlig polis- och domstolssak.

Vid förhören hade tre grupper av nazistsympatisörer kunnat urskiljas, idealisterna, medlöparna och strebrarna.

Det idealistiska motivet var det klart dominerande. Inställningen präglades av stor naivitet. Faran från öster var det allt överskuggande hotet. Därför var ett starkt Tyskland nödvändigt. Nedrustningen av försvaret hade skapat de flesta nazisterna av den typen. De flesta som nämnden hade haft kontakt med hade anslutit sig till de nazistiska partierna i 14-15 års ålder. De mer intelligenta hade ändrat inställning när de blivit äldre. Dessa "idealister" hade förklarat, att om Sverige blivit angripet skulle de ha kämpat på den lagliga regeringens sida. Nämndens uppfattning var att denna grupp hade uppträtt öppet och ärligt.

Gruppen medlöpare hade i allmänhet förlorat intresset för den nazistiska rörelsen när det började gå dåligt för Tyskland.

Strebrarna var de farligaste. Den nazistiska rörelsen hade dragit till sig en mängd misslyckade individer, som i rörelsen såg en möjlighet till revansch. Erfarenheterna från Danmark och Norge hade visat att dessa personer var de farligaste. Nämnden hade inte stött på något fall som med absolut säkerhet kunde sägas tillhöra den kategorin. Eftersom Sverige aldrig ställdes inför en ockupation, var de omöjligt att säga vem som skulle ha visat sig vara pålitlig, och vem som skulle ha blivit förrädare. För det stora flertalet var nämnden hänvisad till att fälla ett omdöme enbart efter ett psyko-

logiskt övervägande ”och det är denna uppgift som nämnden tillåtit sig att beteckna som nära nog olöslig.”

Avslutningsvis fastslog nämnden att det kunde ifrågasättas, om inte en övervakning vad gällde befattningshavares pålitlighet, som var nödvändig så länge landet var i fara, nu kunde upphöra för andra fall än de rent kriminella. Ett alternativ kunde vara, att endast utöva kontroll när det gällde tjänster ”av särskild betydelse för samhället eller där man hade rätt att ställa särskilt höga krav på innehavarens omdöme och pålitlighet”.

I skrivelse den 7 januari 1947 begärde nämnden att dess verksamheten skulle upphöra. Först den 3 december 1948 fattade Kungl Maj:t ett sådant beslut.⁶⁴

Ture Nermans anteckningar från nämndens sammanträden visar vilka svårigheter man hade att brottas med, och den vända man kände inför uppgiften att bedöma människors lojalitet i en tänkt situation, och med ledning av förhör och uppgifter från Säkerhetstjänsten, föreslå regeringen åtgärder. Redan av anteckningarna från första sammanträdet den 14 maj 1946 framgår hur tveksam man var inför direktiven. Ordföranden Lindhagens inställning var säkert av avgörande betydelse. Den 4 juni 1947 säger han enligt Nerman, ”Jag har aldrig i livet misskött något uppdrag som det här” och att han med utomordentligt gott samvete begärt hos Mossberg ”att få sluta utan att utreda polisen.”

I maj 1946 hade nämnden fått regeringens uppdrag att med ledning av de i den Hasselrothska utredningen upptagna befattningshavarna utpeka dem, vilka ”kunna anses sakna det förtroende som bör tillkomma polisman”. Nämnden upphörde innan det uppdraget hade slutförts och inrikesminister Eje Mossberg återkallade uppdraget genom skrivelse den 3 december 1948.⁶⁵

Nermans sista anteckning är från den 10 januari 1948. Han har då talat med Mossberg om nämnden. ”Han förstår, att Lindhagen inte är road av den men skall stöta på så vi får någon ordning.”⁶⁶

Statsminister Tage Erlander uttalade i samband med ett interpellationssvar till Ture Nerman i juni 1947, att han var ense med Bedömningsnämnden i dess slutsatser, att det var omöjligt att veta, vilka som i en kritisk situation skulle ha visat sig pålitliga och vilka

⁶⁴ Bedömningsnämndens arkiv, volym 1, RA.

⁶⁵ Statsrådsprotokollet den 3 maj 1946, PM till föredragning i Bedömningsnämnden. Skrivelse från chefen för Inrikesdepartementet den 3 december 1948, Bedömningsnämndens arkiv, volym 3, RA.

⁶⁶ Ture Nermans anteckningar från förhören i Bedömningsnämnden, 4/6 1947, 10/1 1948, Ture Nermans arkiv, volym 4:5, AAB.

som skulle ha visat sig vara opålitliga.⁶⁷ Riksdagens reaktion på Bedömningsnämndens arbete återkommer jag till.

2.5 Nürnberggrättegången

Som ett led i undersökningarna om de svenska nazisternas lojalitet under kriget sändes advokaten Hugo Lindberg och kriminalkommisarie Otto Danielsson på regeringens uppdrag till Nürnberggrättegången april-maj 1946. Hugo Lindbergs uppdrag var att följa rättegångsförhandlingarna och se, om något material från politiska utgångspunkter kunde vara av intresse för den svenska regeringen. Otto Danielsson skulle undersöka, om den dokumentation som hade insamlats i Nürnberg för att bilda underlag för processerna, innehöll bevis för att samarbete hade ägt rum mellan svenskar, i egenskap av politiska sammanslutningar eller enskilda, och den tyska nazistregimen. Danielsson skulle också försöka att få till stånd förhör med tyskar, som internerats av de allierade, och som kunde tänkas ha upplysningar att ge om ett eventuellt samarbete.

Vad gällde dokumenten, påträffades intet av betydelse i sammanhanget. Domare Jackson, USA, hade för övrigt vid förfrågan från Danielsson framhållit, att enbart dokument som var direkt belastande för de anklagade i krigsförbrytarprocessen, hade samlats i Nürnberg. Jacksons uppfattning var att dokument, som kunde utgöra bevis för att svenska industri- och affärsmän hade samarbetat med naziregimen hade skickats över till Washington för att tjäna som försvar för amerikanska åtgärder att ta upp vissa svenskar på deras svarta lista.

De förhör som Otto Danielsson höll med diverse personer om svenska nazisters samröre med den tyska regimen gav ingenting utom i ett fall. En representant för tyska UD:s politiska avdelning

⁶⁷ Första kammarens protokoll 1947, nr. 26 den 11 juni 1947. Observera att varken Bedömningsnämnden eller Tage Erlander använder starka ord som förrädare eller landsförrädare. Alf W Johansson diskuterar i sin bok *Den nazistiska utmaningen*, s. 199 varför den svenska uppgörelsen med nazister och tyskvänner efter kriget aldrig blev något annat än "en krusning på ytan" jämfört med övriga nordiska länder och ute i Europa. Det sammanhänge enligt Alf W Johansson med, att hela det politiska etablissemanget hade haft ett gemensamt ansvar för den förda politiken och att statsministern efter kriget liksom under kriget hette Per Albin Hansson. "En mer djupgående revision skulle därför få karaktären av en uppgörelse med hela det svenska politiska systemet." Vad Johansson inte diskuterar är möjligheterna att döma personer enbart på grund av deras åsikter eller medlemskap i parti.

framhöll, att man inte kände till att några pengar skulle ha betalats ut till nazistledare eller nazistorganisationer i Sverige.⁶⁸

⁶⁸ Nürnbergrättegången. Förhör och anteckningar gjorda av svenska kommissionen vid rättegången i Nürnberg 1946, volym 1-4. Otto Danielsson, 11/6 1946, Minnesanteckningar över resan till Nürnberg. Otto Danielsson, PM 3/6 1946., SÄPO.

3 Övervakning av nazistiska och högerextremistiska organisationer 1946-1980

3.1 Organisation, källmaterial

Vid Generalstabens polisbyrå, som tillkom 1914, registrerades misstänkta utlänningar och kommunister. Polisbyrån avvecklades redan 1918 och Stockholmspolisens avdelning för övervakning av utlänningar tog över verksamheten. Huvudvikten lades nu på kontroll av utlänningar. År 1923 övertogs uppgiften att uppdaga och förhindra brott mot rikets säkerhet av Stockholms kriminalavdelning, sjätte roteln. Härefter tycks registreringen ha fått större omfattning och blivit mer systematisk. I samband med den national-socialistiska rörelsens framträdande på 1930-talet inleddes också en registrering av nazister. Allmänna säkerhetstjänstens tillkomst förändrade förutsättningarna för registrering av ytterlighetspartierna.⁶⁹

I cirkulärskrivelse den 4 november 1939 uppdrog Säkerhetschefen åt övervakningscheferna att med hjälp av polismyndigheterna ute i landet uppgöra förteckningar över de kommunister och nazister, som kunde antas inta en ledande ställning. För att fullfölja dessa uppgifter övertog Säkerhetstjänsten i november 1939 uppgiften att föra de register över kommunister och nazister, som upplagts av polismyndigheter ute i landet. De i Stockholm förda registren gjordes till centralregister för hela landet.⁷⁰ I och med tyskarnas angrepp på Danmark och Norge den 9 april 1940 intensifierades övervakningen av nazister och nazistsympatisörer.⁷¹

I maj 1945 beslöts att specialregistret över kommunister ej längre skulle föras. Endast de kommunister som misstänktes för illegal verksamhet skulle registreras. Övervakning och registrering av na-

⁶⁹Se härom *Parlamentariska undersökningskommissionen angående flyktingärenden och säkerhetstjänst III Betänkande angående Säkerhetstjänstens verksamhet*, s. 265 f.f., SOU 1948:7.

⁷⁰ SOU 1948:7, s. 266 f. En noggrann redogörelse för hur registreringen av kommunister och nazister skulle gå till finns i SOU 1948:7, s. 276 bl.a. klassificeringen i klass A-D.

⁷¹ SOU 1948:7, s. 295 " f.f.

zister bestod i samma omfattning som tidigare. I november 1944 uppgick antalet registrerade nazister till 12 990.⁷² Vid kommendering av officerare och värnpliktiga till olika befattningar höll Försvarsstaben kontakt med Säkerhetstjänsten och fick del av de uppgifter, som kunde ha betydelse för den aktuella planeringen. Under kriget sände Allmänna säkerhetstjänsten till Försvarsstabens inrikesavdelning listor över officerare som var registrerade hos Säkerhetstjänsten och Statspolisens tredje rotel.⁷³ Registreringen av kommunister återupptogs under våren 1948.

Efter andra världskrigets slut upplöstes Allmänna säkerhetstjänsten. Övervakningen av de politiska ytterlighetsriktningarna övertogs av den vanliga polisorganisationen med Statspolisen som samordnande instans. Säkerhetstjänstens centrala register överfördes till Statspolisen med dess chef statspolisintendenten som ansvarig. Polisväsendets förstatligande 1964 innebar att verksamheten övertogs av Rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning med en central organisation och en fältorganisation med regions- och länssektioner. Spanings- och registerhandlingarna, sakakter och personakter övertogs av den nya organisationen. Rikspolisstyrelsen utfärdade tjänsteföreskrifter för insamling och insändande av uppgifter till Säkerhetspolisens register.⁷⁴

Det har aldrig allvarligt övervägts att upphöra med övervakning och registrering av de nazistiska och högerextremistiska organisationerna och deras medlemmar trots dessa organisationers låga numerär efter andra världskriget. Parlamentariska nämnden i Wennerströmmaffären motiverade registreringen med, att det var nödvändigt att ta hänsyn till den internationella underrättelseverksamhetens skiftande mål och medel. Kontinuiteten i övervakningen var viktig. Det kunde visa sig vara förhastat att upphöra med att registrera en viss riskfaktor. Om denna senare blev intressant, kunde de luckor som uppstått i registreringen innebära svårigheter. "Sålunda kunde man f.n., i motsats till på 1930-talet, anse det vara tämligen ointressant att registrera nazister och andra fascistiska ytterlighetslement, men det kunde inte uteslutas att bedömningen kunde bli en annan i framtiden. Det moderna samhällets sårbarhet gjorde dessutom att även en liten grupp fanatiker kunde vålla landet oerhörda skador i en allvarlig situation."⁷⁵

⁷² SOU 1948:7, s. 300 f.

⁷³ Försvarsstaben, Inrikesavdelningen, serie F X a, volym 9-10, 12, 14-16, MUST.

⁷⁴ SOU 1989:18, *Säkerhetspolisens arbetsmetoder*, 1989, bilaga, s. 121.

⁷⁵ SOU 1989: 18, bilaga, s. 125. Närmare bestämmelser om säkerhetspolisens organisation återfinns i SOU 1968:4, *Handläggning av säkerhetsfrågor, Utlåtande av Parlamentariska nämnden i Wennerströmmaffären*, 1968, s. 23 f.f.

Det grundläggande materialet till en undersökning om övervakning av nazister och högerextremister 1946-1980 återfinns i SÄPO:s arkiv och omfattar i första hand serierna sakakter och personakter samt SÄPO:s månads- och kvartalsöversikter. Materialet är omfattande men på samma gång ojämnt och svåröverskådligt för en övergripande undersökning, som sträcker sig över en relativt lång tidsperiod, och som omfattar ett stort antal organisationer. Kopior av promemorior och utredningar återfinns ofta på flera olika håll, i sakakter och i personakter men även i serier av in- och utgående handlingar. I dossiererna blandas mycket disparat material, originalhandlingar, kopior, tidningsklipp, flygblad, och propagandamaterial. Uppgifter i materialet tyder på att gallringen tidvis har varit omfattande. I synnerhet tycks detta gälla den gallring som utförts retroaktivt efter tillkomsten av 1969 års Personalkontrollkungörelse.⁷⁶

Hos Militära Underrättelse- och Säkerhetstjänsten (MUST) finns ett stort material gällande nazismen inom försvaret. Delar av detta material har utnyttjats.

I Riksarkivet förvaras enskilda arkiv efter flera av de mer betydande nazistledarna. Det skulle vara intressant att ställa det materialet mot material från SÄPO för att se om SÄPO:s uppfattning om rörelserna och deras planer stämde med partiernas intentioner men också, om möjligt få klarlagt nazistledarnas syn på SÄPO.⁷⁷

Det har varit naturligt att utforma kapitlet Övervakning av nazistiska och högerextremistiska organisationer kronologiskt efter organisation. En viktig orsak till detta har varit att källmaterialet är ordnat just så. Uppdelningen i tre tidsavsnitt 1. 1946-1954, 2. 1955-1968, 3. 1969-1980 styrs också i första hand av källmaterialets karaktär.

Fr.o.m.1955 upprättades inom SÄPO "Översikter över spionage och sabotage m.m." som gäller höger- och vänsterextremistiska organisationer, 1955-1957 månadsöversikter och därefter kvartalsöversikter. Dessa översikter överlämnades som orientering inom Säkerhetspolisen, till de lokala säkerhetstjänsterna och till Försvarsstabens säkerhetsavdelning. Källmaterialet från andra hälften av 1950-talet är också mer enhetligt än tidigare.

⁷⁶ Om gallringens genomförande se 5:720/6, löpnr. 3, Protokoll från region- och rotelchefer konferens 16/11-19/11 1971, 5:720/6, löpnr. 13, Protokoll från regionkonferens 26/9-28/9 1978, SÄPO.

⁷⁷ I Riksarkivet förvaras arkiven efter Per Engdahl, Vera och Göran Assar Oredsson, Otto Hallberg, Sven Olof Lindholm och Sven Hedengren för att nämna de viktigare.

Tillkomsten av personalkontrollkungörelsen 1969 innebar helt nya förutsättningar för övervakning och registrering av extremistorganisationer och 1968 utgör därför ett naturligt slutår för den andra perioden. Förstatligandet av polisen 1965 hade också kunnat vara ett naturligt gränsår.

För att ge ökad konkretion åt undersökningen ges ganska detaljerade exempel på övervakningssituationer. På grund av källmaterialets karaktär kan det dock i vissa fall vara svårt att avgöra hur pass typiska de valda exemplen är. Särskilt gäller detta perioden 1946-1954.

3.2 Övervakningen 1946-1954

3.2.1 Svensk socialistisk samling (SSS), Nordisk ungdom och Vapenbrödrarförbundet Sveaborg

Nationalsocialistiska arbetarpartiet/Svensk socialistisk samling bildades i januari 1933 av f.d. furiren Sven Olof Lindholm.⁷⁸

I riksdagsvalet 1938 fick partiet 19942 röster. 1944 hade antalet röster sjunkit till 3072.⁷⁹ Under perioden 1946-1947 lämnade medlemmarna i stor utsträckning partiet och nyrekryteringen var dålig. Partiets ekonomi var katastrofal. År 1948 genomförde Stockholmspolisen en razzia mot partiexpeditionen och ledande partifunktionärer. I samband med razzian anhölls bl. a. Sven Olof Lindholm och Otto Hallberg. Orsaken till ingripandena var, att polisen misstänkte att partiet hade haft ekonomiskt stöd från Nazityskland. Partiet friades från anklagelserna. Enligt den information som Nürnbergdelegationen fick hade inga pengar betalats ut till Sven Olof Lindholm eller andra nazistsympatisörer.

Oppositionen mot partiledningen växte och vid en ledardag 1950 fattades beslut om att partiet skulle läggas ned. I samband med nedläggningen bildades Svensk Socialistisk Samlings kamratförening som liksom organisationen Sveaborg kom att leva vidare. F.d. partimedlemmar kom att ansluta sig till Sveriges Nationella Förbund, Nysvenska rörelsen eller bilda egna organisationer.⁸⁰

⁷⁸ Heléne Lööw, *Hakkorset och Wasakärven. En studie av nationalsocialismen i Sverige 1924-1950*, 1990.

⁷⁹ Heléne Lööw, *Hakkorset och Wasakärven*, 1990, s. 272.

⁸⁰ Heléne Lööw, *Hakkorset och Wasakärven*, 1990, s. 71 f.f.

Säkerhetspolisens bevakning av SSS skedde centralt av säkerhetspolisen och regionalt och lokalt genom landsfogdarna och landsfiskalerna. Utbyte av uppgifter skedde mellan nivåerna. Partiets press "Den svenske Folksocialisten", "Stormfacklan" och "Ungt folk" följdes kontinuerligt. Från pressen fick man uppgifter om central och lokal organisation, ekonomi, mötesverksamhet och partimedlemmar. De i pressen namngivna medlemmarna var nästan undantagslöst registrerade eller kom att registreras i Säkerhetspolisens centralregister. Beslut om uppläggning av personakt fattades när man bedömde att materialet skulle bli omfattande. För flertalet av de ledande inom SSS gällde att registreringen redan hade påbörjats under 1930-talet. Man hade redan tidigt framträtt inom någon nazistorganisation och senare anslutit sig till SSS.

Registreringen kan lätt följas via de tidningsklipp, som tillfördes sakakterna. För de personer som nämndes i pressklippen gjordes slagningar i säkerhetspolisens register. Var personen registrerad sedan tidigare påfördes pressklippet ett rött R med stämpel eller rödpenna. Hade personen en personakt påfördes aktnumret. När det gällde dem som inte påträffats i registren noterades "ej reg." Många gånger har säkert ett omnämnande i partipressen varit ursprunget till registreringen.

Påträffade listor över tidningsprenumeranter togs till vara och bildade underlag för registrering. Inga försök till en mer systematisk insamling av prenumerationslistor tycks ha gjorts.

3.2.1.1 Övervakning av offentliga möten

Offentliga möten i Stockholm hölls under perioden på Östermalmstorg, i Medborgarhuset, Sveasalen och Katarinasalen. Ansökningar om tillstånd att hålla möten inlämnades till Överståthållarämbetet eller Poliskammaren i Stockholm, som också beviljade tillstånd. Ett par polismän beordrades normalt att övervaka mötena. I allmänhet upprättades en mötespromemoria, som insändes till Statspolisen i Stockholm. I promemorian upptogs tiden för mötet, talare, referat av tal och uppskattat antal deltagare. De deltagare, som kunde identifieras, rapporterades liksom övriga iakttagelser som fanborg, flygbladsutdelning, tidningsförsäljning och eventuella intermezzon.

Här följer några exempel på offentliga möten som bevakades under 1947. Den 3 mars 1947 hölls ett tidigare annonserat möte i Sveasalen, partiets lokal på Markvardsgatan 5. Mötet bevakades kl.

1915-2020. 39 personer var närvarande. Den 22 maj 1947 hölls offentligt möte på Östermalmstorg. En man från Säkerhetspolisen rapporterade från mötet. Sven Olof Lindholms tal refererades. Deltagarantalet vid mötet var som mest 150 personer. Otto Hallberg inbjöd alla till eftermöte på Markvardsgatan 5. Ett mindre antal värnpliktiga från Lv 3 bevistade mötet troligen av nyfikenhet enligt rapportören. "Den Svenske Folk-socialisten" och "Stormfacklan" såldes. Inga intermezzon kunde rapporteras. Vid mötet togs fotografier som bifogades rapporten.

Även den 2 och den 25 september 1947 hölls offentliga möten på Östermalmstorg. Antalet deltagare uppgavs vid båda tillfällena till cirka 150 personer. Ett antal mötesdeltagare uppräknades i rapporterna. Mötet den 25 september varade från kl. 19.30 till 20.45. Sven Olof Lindholm var talare. Ett fåtal militärer i uniform (flottister) bevistade mötet. De gillade inte talet och visslade, kommenterade rapportören. Inga intermezzon uppstod för övrigt. Flygblad delades ut.⁸¹

Otto Hallberg höll ett oanmält möte i Sveasalen den 13 november 1947. Tre konstaplar betalade inträde och bevistade mötet. 40 personer var närvarande. Hallberg kallades till förhör och dömdes till 30 kronors böter för förseelse mot ordningsstadgan.⁸²

3.2.1.2 De stupades dag

De stupades dag högtidlighölls fr. o m. den 14 april 1946. Svensk Socialistisk Samling tycks ha varit initiativtagare men i ceremonierna deltog medlemmar från olika nazistiska organisationer. Firandet omfattade bl.a. kransnedläggning vid Gösta Hallberg-Cuulas grav på Norra kyrkogården i Stockholm. Hallberg-Cuula hade varit finlandsvillig och tjänstgjort under Fortsättningskriget vid Hangöbataljonen, Svirkompaniet. Han avled den 14 april 1942 efter att ha hanterat en rörmina felaktigt. Hallberg-Cuula blev nazisternas "kultfigur"⁸³ Personal från Säkerhetspolisen kommenderades årligen den 14 april till Hallberg-Cuulas grav på Norra kyrkogården, i varje fall in på 1960-talet. Rapporten om mötenas förlopp och kända deltagare upprättades Enligt rapport från 1947 års firande hölls

⁸¹ 50:140, 1 B, SSS. SÄPO.

⁸² 50:140, 1 B SSS. SÄPO.

⁸³ Om Gösta Hallberg-Cuula se Heléne Lööv, *Hakkorset och Wasakärven*, 1990, s. 128 f.f., K. A. N. Nilsson, *Överklass, nazism och högerextremism 1945-1995*, 1998, s. 66 f.

ett eftermöte i partilokalen Markvardsgatan 5. Även detta möte bevakades. Enligt rapporten hade 15 personer anlänt klockan 21.⁸⁴

3.2.1.3 Kommittén för firande av Karl XII

Kommittén för firandet av Karl XII organiserade möten i Kungsträdgården. De olika nazistorganisationerna stod bakom firandet. I god tid före den 27 november varje år ingavs ansökan till Överståthållarämbetet om kransnedläggning vid Karl XII:s staty. Tillstånd beviljades. Ceremonin bevakades av polis och rapport inlämnades över uppskattat antal närvarande. Kända deltagare rapporterades liksom uppgifter om vilka som lagt ner kransar. Under senare år har Narvaförbundet stått bakom organiserandet.⁸⁵

3.2.1.4 Övervakning av Otto Hallbergs verksamhet

Sedan tidigt 1940-tal hade Säkerhetstjänsten övervakat Otto Hallberg (P 5383, P 3646). Hallberg hade deltagit som frivillig i finska fortsättningskriget. Han var en av de ledande i SSS och ledare för ortsgrupp Sveaborg. Han redigerade tillsammans med Sven Olof Lindholm tidningen Den Svenske Folksocialisten.

Försvarsstaben underrättade den 10 februari 1947 Statspolisen om att försök hade gjorts av medlemmar av SSS Hälsingborgsavdelning att bilda en nazicell vid P 2 i Hälsingborg. Det visade sig att Otto Hallberg stod bakom det hela. Jag återkommer till detta under avsnittet, Propaganda riktad mot det militära försvaret.⁸⁶

Otto Hallbergs arbete för att bygga upp en underjordisk motståndsrörelse behandlas här huvudsakligen i den del som gäller övervakningen av honom. Som underlag för undersökningen har använts Otto Hallbergs personakt, sakakt om Hallbergiska motståndsrörelsen samt handlingar hos Försvarsstabens inrikesavdelning.⁸⁷

⁸⁴ 50:13/4, Ortsgrupp Sveaborg, SÄPO. 50:140, SSS, Rapport 15 april 1947 inkommen till Statspolisen i Stockholm 2/6 1947, SÄPO

⁸⁵ Se t.ex. rapport den 24 januari 1974, SÄPO.

⁸⁶ 50:1520, SÄPO.

⁸⁷ Otto Hallbergs personakt, P 3646. Sakakt Hallbergiska motståndsrörelsen P 53 83, SÄPO. Försvarsstaben, inrikesavdelningen, serie F VIII g, voym. 5, Föreningar och sammanslutningar, F VIII c, volym 3, 4, Nationalsocialismen. Otto Hallberg och hans arbete med att bygga upp en motståndsrörelse behandlas av Maj Wechselmann i *De bruna förbindelserna*, 1995, s. 271 f.f. och av K.A.N. Nilsson, *Överklass, nazism och högerextremism*, 1945-1995, 1998, s. 68 f.f.

Försvarsstaben meddelade Statspolisen, att Otto Hallberg höll möten i sin bostad i Uppsala och man begärde övervakning av honom. Eftersom Hallberg tidigare var känd som "ivrig nazist" och registrerad som sådan, beordrades personal från tredje roteln att övervaka Hallbergs bostad den 9 maj 1952 med anledning av ett tidigare utannonserat möte. Uppgiften var att söka klarlägga, vilka som besökte honom den dagen. Sex personer kom, alla iklädda uniform. Några kunde identifieras som elever vid Arméns underofficersskola i Uppsala. Den 10 maj inkom ett meddelande, att Hallberg skulle ha möte i Stockholm. Uppsala central sattes under bevakning. Enligt "en förtrolig meddelare" lämnade Hallberg sin bostad klockan 10.45. Han anlände dock aldrig till Uppsala central. Klockan 12 var han åter hemma i bostaden och bevakningen av centralstationen indrogs. Hallberg hölls emellertid de närmaste dagarna under fortsatt bevakning. Den 12 maj rapporterades att Hallberg hade haft besök av tre militärer.

Den 13 maj begärde Försvarsstabens inrikesavdelningen en närmare undersökning av Hallbergska kåren. Lektioner hölls för elever från Arméns underofficersskola och Försvarets läroverk. Eleverna undervisades i hur de skulle agera om Sverige blev angripen av Ryssland. En av deltagarna, en namngiven furir från Dalregementet berättade för polisen om organisationens uppbyggnad och överlämnade en lista över kursdeltagarna. Alla registrerades i centralregistret. En anteckning gällande personalkontroll i saken tyder emellertid på att närvaron hos Hallberg inte senare i livet belastade kursdeltagarna.

Den 16 maj företogs husrannsakan hos Hallberg beordrad av landsfogden i Uppsala. Hallberg misstänktes för olovlig kärverksamhet och han greps samma dag. Vid husrannsakan kom polisen över anteckningsböcker med listor över förslag till medlemmar i organisationen. Listorna upptog 1043 namn. 604 personer kunde identifieras. Av dessa förekom 111 i tredje rotelns register. Det misstänktes att Hallberg genom en kvinnlig anställd hade haft tillgång till uppgifter ur Statspolisens register. Detta kunde dock inte ledas i bevis. Kvinnan, som var gift med en löjtnant och finlandsvillig med kontakter till Hallberg, avskedades emellertid.⁸⁸

Förhör hölls den 17 maj med Hallberg och hans medarbetare, direktören Ragnar Liljeblad, även han registrerad sedan tidigare, kapten S Å Lindroth och försvarsstabschefen Rickard Åkerman.⁸⁹

⁸⁸ P 5383 löpnr. 2, SÄPO.

⁸⁹ Rickard Åkermans dagbok 17 maj 1952, Rickard Åkermans arkiv, KrA. Rickard Åkermans och Anders Grafströms anknytning till Hallbergaffären har behandlats av Maj Wech-

Hallberg framhöll vid förhöret att han redan 1943 hade börjat fundera på att organisera en underjordisk organisation att träda i kraft vid en eventuell framtida ockupation. Han hade tagit kontakt med kamrater från frivilligkåren. Intresset hade dock svalnat efter hand för att åter öka efter Pragkuppen 1948. Ingen vapenlagring eller andra illegala åtgärder hade förekommit. Ingen bindning till utlandet fanns. Hallberg hade fått kontakt med kapten Lindroth och general Åkerman genom Ragnar Liljeblad. Genom Åkerman hade han sedan fått kontakt med Thede Palm, chef för T-kontoret vid Försvarsstaben, och via denne med Anders Grafström. Grafström hade ÖB:s uppdrag att förbereda en svensk motståndsrörelse. Förhör hölls också med Anders Grafström, S Å Lindroth, Rickard Åkerman och de sex personer som iakttagits den 9 maj.

Hallberg frigavs den 17 maj men hölls under uppsikt. Han bedömdes fortsätta sin verksamhet. Enligt förundersökningsprotokoll den 6 november 1952 hade det inte kunnat styrkas " ..att Hallberg försökt inhämta uppgifter vare sig om civila eller militära förhållanden av hemlig natur". Han frikändes av rådhusrätten i Uppsala den 15 april 1953 och av Svea hovrätt den 11 november 1953. Rätten fann att verksamheten endast hade omfattat en planering för åtgärder att vidtas först när landet redan var ockuperat och statsmakten upphört att fungera. Det hade ej kunnat styrkas att Hallberg hade ägnat sig åt "olovlig kärverksamhet" enligt 9. kapitlet 7 § Strafflagen.

Målet överlämnades senare av landsfogden i Uppsala till Riksåklagaren för prövning. Denne fann att hovrättens dom måste godtas men anslöt sig till Svea hovrätts uttalande att Hallbergs sammanslutning "lätteligen kan komma i motsatsställning till statligt ledd verksamhet och därför icke är önskvärd ur allmän synpunkt." Riksåklagaren önskade få till stånd en lagstiftning på området. Hans yttrande överlämnades på remiss till Överbefälhavaren av Chefen för Justitiedepartementet.⁹⁰ Överbefälhavaren anslöt sig till Riksåklagarens begäran om en förnyad lagstiftning på området. Av särskilt intresse är ÖB:s uttalande om risken av konkurrens och motsättningar mellan en av staten organiserad motståndsrörelse och en friare organisation. ÖB hänvisade till de motsättningar, som hade rätt inom de norska och danska motståndsrörelserna under andra världskriget. Överbefälhavaren uttryckte sig bl. a. sålunda,

selman i *De bruna förbindelserna*, s. 272 f. och av K.N.A. Nilsson, *Överklass, nazism och högerextremism 1945-1995*, 1998, s. 158 f.

⁹⁰ Handlingar i målet förvaras i Försvarsstaben, Inrikesdepartementet, serie F VIII g, volym 5, MUST.

”...man torde inte kunna bortse från, att den angivna konkurrensen - i synnerhet om den kombineras med markerad olikhet i politisk uppfattning m. m. - kan leda till rivalitet och öppen konflikt. Risken härför torde bli avsevärd därest initiativtagaren till en icke statligt ledd verksamhet hyser planer på att nyttja situationen för att främja sina egna, en viss grupps eller politisk riktnings intressen.” Att han hade den hallbergiska organisationen i åtanke är ganska uppenbart.⁹¹

Hallberg framförde åren 1953 och 1954 klagomål till Justitiekanslern över Säkerhetstjänstens behandling av honom. Då detta inte ledde till något resultat, vände han sig upprepade gånger under 1954 och 1955 till chefen för Inrikesdepartementet och krävde åtgärder mot Säkerhetstjänsten och dess spaningsmetoder.⁹²

En stencilerad skrift ”Lägesinformation”, som bedömdes ha anknytning till Otto Hallberg och hans rörelse påträffades på några förband under 1954 och 1955. Försvarsstabens inrikesavdelning översände i mars 1955 ett exemplar av skriften till Statspolisintendenten med begäran om utredning. Den som hade distribuerat skriften var en tidigare överfurir, som numera var anställd som polis. ”Då Försvarsstaben finner det angeläget att alla företeelser tydande på nationalsocialistisk verksamhet inom försvaret undersökas innan de ev. bli föremål för uppmärksamhet i pressen, har jag äran anhålla ärendet närmare utredes och att därvid de tidigare översända uppgifterna angående den av Otto Hallberg planerade ”motståndsrörelsen” även ägnas uppmärksamhet. Detta torde vara så mycket mera angeläget, som uppgifterna tyda på att en polisman medverkat vid utspridandet av propagandamaterial vid militärt förband.⁹³

Under oktober - november 1955 avdelades betydande resurser till bevakning av Hallberg. Ett besök i Falun i början av november då han sammanträffat med en viss sjökaptan som var nazist, bevakades särskilt.⁹⁴ I en PM den 20 februari 1956, meddelade den övervakande polismannen ”För närvarande förefaller det som om Hallberg aktiverat sin verksamhet. Han misstänkes resa omkring

⁹¹ Försvarsstaben. Inrikesavdelningen, utgående handlingar 22/6 1954 nr. H 55:2, Försvarsstaben, Inrikesavdelningen, serie F VIII g, volym 5, MUST.

⁹² Personakt 3646, SÄPO.

⁹³ Försvarsstaben, Inrikesavdelningen, utgående handlingar. 10/3 1955 nr. H 55:2 In, serie F VIII, volym 3, MUST.

⁹⁴ Personakt 131, SÄPO.

till framför allt sådana orter där militära förband äro placerade." Bevakningen gav ej några resultat.⁹⁵

Så sent som 1965 hölls förhör med Otto Hallberg. Denna gång gällde frågan hans kontakter med Carlbergska stiftelsen och Björn Lundahl.⁹⁶ Hallberg dog 1968.

I Hallbergfallet var kontakterna mellan Försvarsstabens inrikesavdelning och Statspolisen mycket intensiva. Källmaterialet pekar på ett kontinuerligt informationsutbyte.

Ytterligare en motståndsrörelse liknande Hallbergs blev känd 1952. B uppvaktade försvarsminister Torsten Nilsson i februari 1952 och framlade då sina planer på en motståndsrörelse. Torsten Nilsson överlämnade materialet till Statspolisen, som kunde konstatera att B och de övriga i organisationen inblandade personerna redan tidigare var registrerade hos Statspolisen. Statspolisen underlämnade i sin tur Försvarsstabens inrikesavdelning. Försvarsstaben orienterades också i frågan av chefen för Försvarets kommandoexpedition, som förhörde sig om Försvarsstaben ville se något ingripande från statsrådets sida. I sitt svar framhöll Försvarsstaben att organisationen var känd sedan tidigare. Man önskade ej några åtgärder. Med hänsyn till pågående utredning angående Hallbergs organisation önskade försvarsstaben att ärendet skulle behandlas med största sekretess.⁹⁷ Huruvida de personer som stod bakom denna motståndsrörelse hade nazistisk anknytning är inte känt.

3.2.1.5 Propaganda riktad mot militära förband

I en rapport 1946 om de högerextremistiska organisationernas propaganda mot försvaret uppgavs att verksamheten var obetydlig. Främst hade den bestått i att sprida tidningar.⁹⁸ Handlingarna hos Försvarsstaben och Statspolisen tyder på att detta var en riktig bedömning och att detta gällde under hela perioden. Att en viss aktivitet dock hade förekommit, visar Hallbergfallet och några andra händelser, som rapporterades till Säkerhetspolisen och sedan följdes upp.

⁹⁵ P 3646 A löp nr. 1, SÄPO. Enligt PM från 1. kriminalassistent C. Lundqvist 23/11 1955 bevakades Uppsala järnvägsstation 24-27, 29 oktober, 4, 9-10, 12, 14-16 november. PM 20/2 1956.

⁹⁶ P 3646, SÄPO.

⁹⁷ P 5097 (B), SÄPO. Försvarsstaben, inrikesavdelningen, inkomna handlingar, 2/10 1951 nr. H 819, MUST.

⁹⁸ Försvarsstaben, inrikesavdelningen, serie F VIII e, volym 154, MUST

I februari 1947 kunde regementschefen vid P 2, översten Nordström meddela Försvorstaben, att försök pågick att bilda en nazistcell vid regementet. Ett par volontärer var regementschefens informatörer. På uppmaning av Försvorstaben bad regementschefen volontärerna att besöka ett möte i Svensk Socialistisk Samlingspartilokal i Helsingborg för att sedan rapportera om mötet. Otto Hallberg var inbjuden att tal. Volontärerna besökte mötet. Hallberg hade i sitt tal bl.a. uppmanat till bildandet av en Sveaborgsformation vid regementet. Statspolisen i Stockholm uppdrog åt avdelningen i Malmö att ta kontakt med regementschefen och följa utvecklingen. Förhör hölls med volontärerna. Den volontär som hade propagerat för nazismen avskedades, och de övriga förbjöds att i fortsättningen besöka partilokalen. I brev till Statspolisen i Malmö meddelade statspolisintendent Otto Danielsson att ingen av volontärerna tidigare hade varit registrerad i "vårt register". Han fortsatte: "Jag har talat med intendent Österdahl om att eventuellt sätta någon av pojkarna att spela ett dubbelspel, men icke heller han ansåg det vara lämpligt att ha en så ung pojke som kontaktman, då fara kan föreligga för att hans avancemang skulle kunna bli lidande på det, om tidningarna finge reda på att han tillhört något ytterlighetsparti."⁹⁹

I juni 1946 hade en liknande aktion från SSS´ sida gjorts vid Svea Livgarde. Även här fick regementschefen snabbt kännedom om det hela. Efter utredning blev initiativtagaren, en furir avskedad.¹⁰⁰

Den 17 augusti 1946 översändes *Den Svenske Folksocialisten* i korsband till furirmässen på K 3.¹⁰¹ Enligt en uppgift som inkom 1949 till Försvorstaben hade nazistledningarna i Stockholm och Karlskrona skaffat sig tillgång till manskapsrullorna och sänt ut propagandamaterial bl.a. till kryssaren Tre Kronor.¹⁰² Och så har vi slutligen Hallbergs *Lägesinformation*, som spreds vid Göta Ingenjörkår 1952.

⁹⁹ P 5880 löpnr. 1, SÄPO, Otto Danielsson till Statspolisen i Malmö 10/8, 18/8 1947, rapporter 9/4, 2/10 1947. Försvorstaben, inrikesavdelningen, Serie F VIII c, volym 3, PM 19/2 1947, MUST.

¹⁰⁰ PM 19/2 1947, Försvorstaben, inrikesavdelningen, Serie F VIII c, volym 3, MUST

¹⁰¹ Försvorstaben, inrikesavdelningen, serie F VIII c, volym 3., MUST

¹⁰² Försvorstaben, inrikesavdelningen, detalj 1, ink. handl. 10/11 1949, F VIII e, MUST.

3.2.1.6 Övrig övervakning

Säkerhetspolisen följde en övningskjutning vid Åkersberga vid årsskiftet 1945-1946. Skjutningen hade ordnats av Nordisk ungdom och leddes av en major Å. Enligt PM den 9 april 1946 bedömdes skjutningen inte ha något med politisk verksamhet att göra.

Genom pressen och genom den lokala polisen fick säkerhetspolisen kännedom om de olika sommarläger som drevs av Nordisk ungdom, och man höll dem på så sätt under viss kontroll. Förhör hölls med ledarna för ett ungdomsläger på Bogesundslandet första dagarna i juni 1946. Det visade sig att tillstånd saknades att disponera den byggnad, där man höll till. Man tvingades lämna huset och lägret upplöstes.¹⁰³

Man sökte också på olika sätt kontrollera den propaganda som Nordisk ungdom riktade mot skolorna ute i landet bl.a. genom spridande av tidningar och andra trycksaker. Ofta var det rektorer, lärare eller föräldrar som rapporterade till den lokala polismyndigheten, som vidarebefordrade informationen till Stockholm och sände över det påträffade materialet. Den 4 mars 1946 rapporterade t.ex. ett polisbefäl att försändelser av *Stormfacklan* hade påträffats för spridning vid Norrköpings Högre Allmänna Läroverk.¹⁰⁴

3.2.2 Svensk opposition/Nysvenska rörelsen (NSR), Europakongressen, Malmö rörelsen, Europeiska sociala rörelsen.

Vid en konferens i Malmö den 5 september 1941 bildades Svensk Opposition, en nationell propaganda- och upplysningssammanslutning, av ett antal framträdande medlemmar i Sveriges Nationella Förbund och med Per Engdahl (P1506) som ledare. Organisationen bytte efter en tid namn till Nysvenska rörelsen. Man förklarade sig vara en antikommunistisk kamporganisation och ej ett politiskt parti. Enligt Per Engdahl var organisationen ej rasistisk eller främlingsfientlig. Det finns exempel på, att man försökte få insteg i andra politiska organisationer. Per Engdahl hade tidigare varit ledare för Riksförbundet Nya Sverige och blev vice ordförande i Sveriges Nationella Förbund, när Riksförbundet gick samman med SNF. Engdahl och kretsen kring honom utslöts ur SNF och bildade Svensk opposition. Till utbrytarna slöt sig SNF:s Malmöav-

¹⁰³ 50:13/2 B, SÄPO, PM 21/6 1946.

¹⁰⁴ 50:61/15 A, SÄPO, Svensk Socialistisk samling.

delning och en hel del andra medlemmar av SNF. Förbundssekreterare i den nya organisationen blev Bengt-Olof Ljungberg (P 3700).¹⁰⁵

Antalet medlemmar i Nysvenska rörelsen uppgick år 1944 till c:a 4000. År 1962 låg medlemstalet på mellan 2- och 3000.¹⁰⁶

Malmö blev centrum för Nysvenska rörelsen. Här fanns Per Engdahl, här hölls under pingsthelgen de årliga riksstämmorna, kvinnostämmorna och ungdomsstämmorna, och här kom "Den Europeiska rörelsen" att få sitt säte. Statspolisen vid tredje roteln i Malmö hade huvudrollen, när det gällde spaningen på Nysvenska rörelsen. I Malmö byggdes en viktig kunskap upp, när det gällde identifiering av rörelsens medlemmar både svenska och utländska. Så begärde t.ex. statspolisintendenten Otto Danielson den 5 september 1951 av statspolisen i Malmö indentifiering av ett stort antal ledande medlemmar av rörelsen. Kriminalkommissarier vid Malmöpolisens tredje rotel gjorde utredningen och den översändes den 16 november samma år.¹⁰⁷

Övervakningen av Nysvenska rörelsen skedde efter samma linjer som när det gällde SSS. Pressen och då främst rörelsens tidningen *Vägen framåt* var en huvudkälla för kunskap om organisationens centrala ledning liksom för aktiviteter i kretsarna och ortsförbunden. I tidningen presenterades de olika styrelserna. Deras medlemmar registrerades i centralregistret och personakter lades upp. Promemorior över rörelsens utveckling under 1940 -1950-talen sammanställdes. För identifieringen var Statspolisen i Stockholm i livlig kontakt med lokalavdelningarna särskilt i Malmö, Göteborg och Borås, där de mest livaktiga ortsavdelningarna fanns. Personuppgifter meddelades på särskilda blanketter, som tagits fram för registreringen vid centralregistret.

3.2.2.1 Övervakning av offentliga möten och riksstämmor

Till rörelsens offentliga möten i Stockholm beordrades polis från Säkerhetstjänsten. Så rapporterades t. ex. från ett diskussionsmöte på Piperska muren den 28 september 1947. C:a 30 personer var

¹⁰⁵ Per Engdahls arkiv förvaras i Riksarkivet. Om Nysvenska rörelsen och Per Engdahl se Heléne Lööw, *Hakorset och Wasakärven*, 1990, K. N. A. Nilsson, *Överklass, nazism och högerextremism 1945-1995*, 1998, s. 33 f., 57-92. 5.721 d, Månadsöversikt, sammanfattning 1957, SÄPO.

¹⁰⁶ 50:500 Nysvenska rörelsen, Promemoria över NSR den 26 februari 1962 uppräta av J. Farup, SÄPO.

¹⁰⁷ 50:5010, 5/9 1951, 16/11 1951, SÄPO.

närvarande. Möten hölls i Kronobergsparken och på Östermalms torg. Fotografering av mötesdeltagare förekom från polisens sida vid många av mötena. Den 28 februari 1953 hölls t.ex. offentligt möte på Piperska muren enligt insänd rapport.

Övervakningen av riksstämmorna i Malmö var rigorös. Man höll vakt utanför stämmolokalen. Någon övervakning inne i lokalen tycks inte ha skett. För indentifiering kontaktades bl. a. hotellen. Medförda bilar identifierades med hjälp av registreringsnumren. I PM från Statspolisens tredje rotel i Malmö den 29 juli 1952 meddelades programmet från riksstämman 1952. Deltagarna uppräknades, fördelade på svenska och utländska medborgare. "Hittills har utränt att nedannämnda personer deltagit i XI riksstämman."¹⁰⁸

Enligt PM den 10 juni 1954 från riksstämman 1954 deltog ett 50-tal delegater. Man hade kommit över mötesprogrammet, som hade utdelats mot legitimation. Med ledning av PM från Malmö gjordes i Stockholm en sammanställning från 13:e riksstämman 5-7/6 1954. För de personer, som var upptagna i stämmans program fanns sedan tidigare personakter, som kompletterades.¹⁰⁹

3.2.2.2 Övrig övervakning

Från mars 1953 kan man konstatera en ökad vaksamhet vad gällde nazistiska rörelser. Den 10 mars översändes från Stockholm sammanställningen *Nationalismen i Sverige* till alla regionala säkerhetsavdelningar med hemställan om att underrättelser om eventuell nazistisk verksamhet inom respektive område skulle rapporteras till Stockholm. Den omfattande promemorian innehöll förutom redogörelse för nazismen, person- organisations- och tidningsregister.¹¹⁰ Något senare samma månad begärde Statspolisen i Stockholm av Statspolisen i Malmö en orientering om Nysvenska rörelsen. Vid kretsstämman i Malmö hade talats om att något "sensationellt" skulle inträffa inom rörelsen. Man misstänkte att Per Engdahl stod i begrepp att omvandla "Upplysningsrörelsen" till ett politiskt parti. "Vi äro alltid tacksamma för orientering om vad som blir känt även beträffande nazistiska rörelser." En sådan orientering färdigställdes den 30/12 1953 och översändes till Stockholm. Rörelsen

¹⁰⁸ 50:5010, 29/7 1952, 30/12 1953, SÄPO.

¹⁰⁹ 50:5012, Nysvenska rörelsen, SÄPO.

¹¹⁰ En ny upplaga av denna "handbok" utarbetades och distribuerades i januari 1966, se nedan.

bedömdes vara ganska aktiv. Ortsförbundens och kretsarnas styrelsemedlemmar namngavs.¹¹¹

Den 7 april 1954 hölls ett offentligt möte i Stockholm. Föredragshållare var Per Engdahl. Mötet samlade 25 personer mellan 20 och 60 år. Fyra personer kunde identifieras. De hade alla personakter. Dessa tillfördes promemorian från mötet.

I slutet av april 1954 utsattes rörelsens sekreterare Bengt Olof Ljungberg (P 3700) för intensiv bevakning vid ett besök i Skövde. Uppgiften om mötet hade man fått från *Vägen framåt*. Skövdepolisen rapporterade till Statspolisen i Stockholm. Ljungberg bevakades på Järnvägshotellet den 26 och 27 april. Bland dem han träffade var en furir från K 3. Telefonavlyssning av Ljungberg skedde på hotellet. En av personerna som Ljungberg kontaktade per telefon var ett hovrättsråd (P 2411), en annan var en juridisk doktor från Skövde, gammal nazist enligt rapportören. Hotellrummet betalades med en check utställd på hovrättsrådet. Ljungberg påminde hovrättsrådet om pengar till rörelsen i enlighet med tidigare överenskommelse. Denne förklarade att han inte kunde lämna mer än 50 kr, som han lovade skicka till hotellet. Vid avresan från Skövde till Borås underrättades polisen i Borås för fortsatt övervakning.¹¹²

Få rapporter med uppgifter "inifrån" d.v.s. från rörelsens icke offentliga möten finns bevarade, och det mesta tyder på att de har varit sällsynta. Men de förekom. Vid ett tillfälle inkom t.ex. uppgifter förmedlade av "förtrolig upplysare inom pressen vars tillförlitlighet kan anses god". Rapportören hade varit inbjuden som pressrepresentant till ett möte inom första kretsen. Många personer kunde identifieras, namn, bostad etc.¹¹³

3.2.2.3 Europakongressen, Malmörörelsen, Europeiska sociala rörelsen.

År 1950 hölls en internationell nazistkongress i Rom. Per Engdahl var en av deltagarna. I övrigt deltog representanter för nazistiska och fascistiska partier från Italien, Spanien, Portugal, Frankrike, Västtyskland, Österrike, Schweiz, Holland och Belgien. Per Engdahl kom att spela en viktig roll inom den organisation av europeiska nazistiska och fascistiska partier, som nu var under uppbygg-

¹¹¹ 50:5013 löpnr. 1, Statspolisen 10 mars 1953, 20 mars 1953, 30/12 1953, SÄPO.

¹¹² 50:5013 löpnr. 1, Rapport 30/4 1954, SÄPO.

¹¹³ 50:5014/lj, löpnr. 1, PM av Eric Björk, SÄPO.

nad ute i Europa.¹¹⁴ I samband med Nysvenska rörelsens kongress den 12-14 maj 1951 bildades formellt Europeiska sociala rörelsen eller Malmörörelsen, som den också kom att kallas. Malmö blev centrum för organisationen och rörelsens expedition förlades dit. Årliga kongresser hölls. Statspolisens tredje rotel i Malmö rapporterade i PM den 30/12 1951 om kongressens möte i Malmö. Ett 100-tal gäster från Europa var närvarande. Sådana PM upprättades efter varje kongress som hölls i Malmö.

Malmöpolisens uppdrag att identifiera medlemmar av Europarörelsen underlättades av dess kontakter med källa A. Denna utländska källa var en person som hade stora kunskaper om den europeiska nazismen. Men det fanns också andra källor. I slutet av november 1954 kunde Försvarsstaben överlämna en lista förmedlad av en troligen utländsk källa, över personer från Schweiz, Frankrike och Tyskland, som tagit avstånd från Europeiska rörelsen och Per Engdahl. Genom denna typ av rapporter höll man sig väl underrättad om nazismens utveckling ute i Europa. De personer som var upptagna på listorna och i promemoriorna registrerades. Man tog också del av utländska nazistiska tidningar.¹¹⁵

Med ledning av uppgifter från dessa källor upprättades omfattande promemorior om den Europeiska sociala rörelsens uppbyggnad och program och en fördjupad kunskap om den europeiska högerextremismen och de motsättningar som där rädde blev resultatet. Här kan särskilt nämnas en omfattande PM från den 21 september 1954.

3.2.3 Sveriges Nationella Förbund

Sveriges Nationella Ungdomsförbund (SNU) var ursprungligen Högerpartiets ungdomsorganisation. På grund av inre motsättningar orsakade av förbundets alltmer protyska och närmast nazistiska utveckling uteslöts förbundet 1934 ur Högerpartiet. Förbundet omorganiserades då till ett politiskt parti, Sveriges Nationella Förbund som deltog i de politiska valen.¹¹⁶ Partiet fick vid riksdagsvalet 1936 26 700 röster. År 1944 deltog partiet vid kommunalvalet i Stockholm och fick där 3 800 röster.

¹¹⁴ Om Europarörelsen se K. N. A. Nilsson *Överklass, nazism och högerextremism 1945-1995*, 1996, s.82 f.f.

¹¹⁵ "Nazismens come back" P 5380 löpnr. 1-2, SÄPO, P 5134, SÄPO.

¹¹⁶ Om SNU:s och SNF:s utveckling se Eric Wärenstam, *Sveriges nationella ungdomsförbund och högern*, 1965, och densamme *Fascismen och nazismen i Sverige 1920-1940*, 1970.

År 1937 gick partiet samman med Per Engdahls rörelse, Riksförbundet Nya Sverige. Per Engdahl blev partiets vice ordförande. Partiets ordförande Elmo Lindholm efterträddes av S. E. Sandström. Redan 1941 utslöts Per Engdahl och kretsen kring honom ur förbundet.

Från 1946 var Rütger Essén (P 2098) partiets ordförande. Vice ordförande var kaptenen Carl-Eric Wilcke. I styrelsen återfanns också generalmajoren Hjalmar Falk. Det är till stor del inom Sveriges Nationella Förbund, som man finner de svenska officerare, som hade tyska krigsmakten som ideal och som under och efter kriget stämplades som högerextremister eller nazister.

Partiet gav fr.o.m. 1941 ut dagstidningen *Dagsposten* med Teodor Telander (P 2071) som chefredaktör. Tidningen ersattes 1951 av tidningen *Fria Ord* också med Teodor Telander som chefredaktör. SNF:s politiska organ var månadstidningen *Nationell tidning*.

De ledande inom SNF var under 1940- och 1950-talen registrerade hos Säkerhetstjänsten. För en stor del av dem är de äldsta registreringarna redan från 1930-talet. En viss övervakning av partiet och dess ledning kan konstateras under perioden. Det bevarade spaningmaterialet är dock begränsat. Den mesta informationen tycks man ha fått från SNF-pressen.

3.2.4 Svenskar i Waffen-SS

Ett omfattande arbete på att spåra och kartlägga de svenskar som hade deltagit i Waffen-SS pågick under 1940- och 1950-talen.¹¹⁷ Registrering av deltagarna skedde hos Statspolisen. Man tog reda på vilka som stupat, vilka som återvänt till Sverige, och vilka som alljämt vistades i Tyskland. Några soldater visade sig ha hade rymt till partisanstyrkor i Kroatien. Förteckningar sändes till den regionala säkerhetspolisen för kompletteringar. Man begärde in namnuppgifter, hemort, passnummer, uppgifter om när vederbörande rest ut och när och varifrån han återvänt. I spårningsarbetet hade Sverige god hjälp av den amerikanska ockupationsmakten i Tyskland.¹¹⁸

¹¹⁷ Om Waffen SS se Lennart Westberg, *PM om rekrytering av svenska frivilliga till tyska Waffen SS*, 1981-09-01, 50:6/4 A, löpnr.2, SÄPO, och densamme *Svenska frivilliga i tyska Waffen-SS 1941-1945 i Meddelande XXXXV-XXXXVI*, 1986, s. 265 f.f., Bosse Schön, *Svenskarna som stred för Hitler*, 2000.

¹¹⁸ 50:3/2 h löpnr.1, SÄPO, *Naziparty membership records, Sweden*, 25/6 1946, Headquarters command office of military government for Germany (US) 6889 th Berlin documents center inkommen till Statspolisen 6/5 1947.

År 1954 upprättades ett antal promemorior med ledning av de inkomna uppgifterna. Ett, exemplar av promemoriorna översändes till Försvarsstaben. Enligt PM upprättad av S. O. Strömberg deltog 150 svenskar under 1941-1945 som frivilliga i Waffen SS. De flesta återvände till Sverige. En del anmäldes stupade. En tid efter krigsslutet saknades ett 20-tal personer. "Vid nu företagen undersökning har befunnits att flertalet av dessa saknade återvänt. Alltjämt saknas dock nio vilka torde få räknas till de stupade." Man hade även kontakt i dessa frågor med poliskammaren i Oslo.¹¹⁹ Samtliga frivilliga som tjänstgjort inom Waffen-SS förhördes efter hemkomsten. En del dömdes för brott mot 8. kapitlet Strafflagen och för förseelse mot passkungörelsen.¹²⁰

3.2.5 Utländska nazister i Sverige.

I svensk press cirkulerade uppgifter om att tyska nazister byggde upp en "varulvorganisation" i Sverige bl.a. för att rädda över nazistiska krigsförbrytare till Sydamerika. Hur det var med detta, och i vilken utsträckning svenska nazister kan ha varit inblandade är svårt att ha någon bestämd uppfattning om. Ingenting i SÄPO:s material tyder emellertid på att en sådan verksamhet skulle ha haft någon större omfattning.

Att svenska nazister vid krigsslutet hjälpte utländska nazister, i första hand från de nordiska länderna, att hålla sig gömda i landet för att sedan hjälpa dem ut ur landet främst till Sydamerika är dock säkert. Bl.a. talades det om den s.k. "Viktorsgruppen". Gruppen, som bestod av 50 norska quislingar, som önskade fly till Spanien eller Sydamerika, hade fått sitt namn efter den tyske Viktor Dorhn, som varit adjutant åt den tidigare gestapochefen i Norge.

Polisen sökte och fann "nazistgömmor" bl.a. i Visby. De personer som upptäcktes ha upplåtit bostäder åt nazisterna registrerades. Andra svenskar, som var indragna i passförfalskning i samma syfte, registrerades också.¹²¹ I februari 1947 meddelade Statspolisens tredje rotel, till Försvarsstabens inrikesavdelning att en f.d. SS-man lik-

¹¹⁹ 50:6/4 A, löpnr. 1, SÄPO, Diverse PM och förteckningar, bl.a. PM av S. O. Strömberg 16/10 1954, 19/11 1954, PM av H Öström 27/12 1954. 50:6/4 B, SÄPO PM från Poliskammaren i Oslo 22/6 1946., Utdrag ur personakter.

¹²⁰ 50:0 Nazismen i Sverige 2 b, SÄPO. Många olika uppgifter om antalet svenskar i Waffen SS florerar, se därom senast Bosse Schön, *Svenskarna som stred för Hitler*, 2000.

¹²¹ Viktorgruppen, P 4756 T, löpnr. 1. 50:78/5, 50:7250., SÄPO.

som redaktören Otto Hallberg hade kontakter med tyska nazister.¹²²

Under hösten 1947 hopades frågor kring fartyget M/S Falken, som skulle avgå till Sydamerika. Såväl polis som militär drogs in i ärendet. Hamnpolisen i Stockholm och Sydkustens marindistrikt fick order om att bevaka fartyget. En "tjallare" hade meddelat att fartyget skulle föra över ett antal illegala flyktingar till Sydamerika. "Tjallaren" hade överlämnat fotografier på fartyget och några besättningsmän till polisen. Till sammanhanget hörde uppgifter om att några av flyktingarna hade hållits gömda hos en f.d. SS-officer i en lägenhet på Rindögatan i Stockholm i väntan på avfärd. Uppgifter fanns också om att den kände nazisten Ernfrid Carlberg (P 398) hade besökt fartyget. Förhör hölls med besättning och passagerare och passkontroll genomfördes. Allt tycktes vara i sin ordning och fartyget fick tillstånd att lämna landet.¹²³

3.3 Övervakningen 1955-1968

Under perioden 1955-1968 var antalet bevakade högerextremist- och nazistorganisationer stort. Betydande resurser måste ha avdelats till denna verksamhet hos Säkerhetspolisen både centralt och regionalt.

3.3.1 Månads- och kvartalsöversikter, allmänt

Från och med 1955 utarbetades *Översikter "angående spionage, sabotage o.d."* som gällde höger- och vänsterextremistiska organisationer. Syftet med översikterna var att inom Säkerhetstjänsten sprida information om extremistorganisationernas utveckling.

Åren 1955-1957 kom översikterna ut månadsvis och därefter kvartalsvis, förutom under några korta perioder, då inga översikter alls distribuerades. Översikterna utarbetades inom tredje rotelns bearbetningsavdelning och distribuerades till avdelningarna inom tredje roteln, till säkerhetsavdelningarna ute i landet och till Försvarsstabens säkerhetsavdelning.

Den första månadsöversikten presenterades i oktober 1955 och gällde september månad. I detta första nummer redovisades avsik-

¹²² Försvarsstaben, inrikesavdelningen, serie F VIII c, volym 4, MUST. Om Varulvorganisationen i Sverige se G.A. Nilsson, *Varulvar, Hur nazismen övervintrar*, 1947, s. 90 f.f.

¹²³ M/S Falken, P 4881, löpnr1 och 2, SÄPO, särskilt Sammanställning över Falken 3/4 1948.

terna bakom det nya dokumentet. Där skulle upptas det väsentliga som inträffat under månaden. Handlingen skulle inte uppfattas som "ett vanligt diariefört ärende om person- och sakförhållanden, varifrån registrering eller annan bearbetning sker, utan helt enkelt som en månadsbulletin eller krönika." Därför borde översikterna förvaras i särskild pärm och ej diarieföras. Skriftväxling om förhållanden som omnämndes i översikterna, och som berörde vissa avdelningar inom tredje roteln skulle expedieras på vanligt sätt.

Underlag till översikterna utgjordes av uppgifter som inkommit från tredje rotelns avdelningar, från förtroliga meddelare, från andra källor och från pressen. En förutsättning för att översikterna skulle tjäna sitt ändamål var att händelser och förhållanden "av ungefär det slag, som framgår av rubrikerna i den översända översikten" i större utsträckning än tidigare insändes för bearbetning. "Det är vår förhoppning att denna månadssorientering skall visa sig vara till nytta och måhända fylla det behov av ökat informationsutbyte, som från olika håll uttalats."¹²⁴

Under perioden 1955-1968 redovisades följande högerextremistiska och nazistiska organisationer i Statspolisens översikter. Organisationerna redovisas här i bokstavsordning. Årtalen syftar på de år då respektive organisation tas upp i översikterna

Carlbergiska stiftelsen, fr.o.m. 1966	
Samfundet för Samtidshistorisk forskning	1965-1967
Europeiska sociala rörelsen	1957-1963
Fosterländska fronten	1955, 1956
Fria kommittén för rättsskydd	1956
Fri Front	1968
Frisinnade rikspartiet, Frisinnade unionspartiet	1961-1968
Försvarsfrämjandet	1958-1968
Hjälpkommittén för Tysklands barn	1958-1962
Landsbygdens samlingsparti	1955-1956
Nami (Nationalekonomerna)	1955-1966
Nordisk Samling	1956-1963
Nordiska föreningen för lag och rätt (advokat Björn Dahlströms vänner), ungdomsrörelsen Viking	1955-1956
Nordiska rikspartiet se Sveriges nationella	

¹²⁴ 5:721 d/ löpnr.1-28, myndigheter, SÄPO. Motiveringen till att översikterna skulle förvaras i särskild pärm kan ha sitt intresse. "Andermark vore nämligen rädd för att översikterna skulle föranleda diarieföring och registrering av förekommande namn och sakuppgifter, vilket ju inte alls vore avsikten med översikterna."

frihetsrörelse	
Nysvenska rörelsen (Nysvenska kvinnor, Nysvensk ungdom, Nysvenska studentklubbar)	1955-1968
Reformekonomerna, Reformpartiet	1960, 1964-1968
Riksföreningen Sverige-Tyskland	1957
S:t Michaelsorden	1964-1966
Sveriges nationella frihetsrörelse, Sveriges national-socialistiska kampförbund, Nordiska rikspartiet	1955-1968
Sveriges nationella förbund	1955-1966
Sveriges nationalsocialistiska kampförbund se Sveriges nationella frihetsrörelse	

I det följande redovisas övervakningen av de större av de uppräknade organisationerna.

3.3.2 Nysvenska rörelsen, Europeiska sociala rörelsen

Liksom för den tidigare perioden är *Vägen framåt* huvudkälla för kunskapen om Nysvenska rörelsen, för övervakningen och för registreringen. Övervakning skedde av riksstämmorna i Malmö, Europarörelsens kongresser och av andra sammankomster i Malmö, Stockholm och ute i landet.

3.3.2.1 Övervakning av riksstämmorna

Övervakningen av riksstämmorna, som årligen ägde rum under pingsthelgen och som varade i två dagar, utfördes normalt av två-tre poliser från Malmöavdelningen. Promemorior upprättades och översändes till Stockholm. Möteslokaler, festlokaler och hotell övervakades. Bilägare identifierades via registreringskyltarna. Kontroll av hotellens liggare gjordes. De som passerade antecknades och kunde i stor utsträckning identifieras. Utländska deltagare redovisades särskilt och kunde i många fall identifieras. Så gästades riksstämman år 1958 av ett 20-tal utländska deltagare, medlemmar av den Europeiska sociala rörelsen. Dessa identifierades bl.a. med hjälp av hotelliggare. För identifierade, men tidigare ej registrerade personer, begärde Malmöavdelningen från Stockholm uppgifter om registreringsnummer att införas i de egna registren. Av anteckning-

ar på handlingarna framgår, att alla namngivna personer registrerades. Uppgifter lämnades om erhållna förtroendeuppdrag inom rörelsen. Fr.o.m 1963 fotograferades deltagarna regelbundet. Fotografierna översändes tillsammans med promemoriorna från mötena. Fotografier på oidentifierade deltagare skickades sedan från Stockholm till säkerhetsavdelningarna ute i landet för vidare identifiering. Handlingarna återsändes därefter till Stockholm för arkivering.

Antalet deltagare i riksstämmorna uppgick under 1950-talet till mellan 50 och 60 personer. Ungefär 50 % av deltagarna kunde normalt identifieras. År 1963 uppskattades antalet deltagare till ett hundratal. År 1965 var antalet deltagare något mindre än under de närmast föregående åren. 33 personer av 80 kunde identifieras.

Av referatet från 1966 års riksstämma framgår hur övervakningen kunde gå till rent praktiskt. "I likhet med vad som varit fallet vid föregående riksstämma ägde tillsynen rum från lokaler varifrån det fanns utmärkt utsikt och goda fotograferingsmöjligheter."

Någon bevakning inne i möteslokalerna har uppenbarligen ej gjorts. Källa till själva mötesreferaten, som också förekommer i promemoriorna bör ha varit *Vägen framåt*.¹²⁵

3.3.2.2 Övrig övervakning

Även andra offentliga möten i Malmö och i övriga landet övervakades av lokalavdelningarna, som under den tidigare perioden.

NSR hade veckomöten i Malmö, de s.k. torsdagsträffarna. Malmöavdelningen hade viss kontroll av dessa möten, men personalbrist gjorde att övervakningen måste nedprioriteras. Mötena hade få deltagare konstaterades vid stickprovskontroller.

Malmöavdelningen rapporterade i sin månadsrapport för januari 1960 om ivrig nazistisk verksamhet i Malmö. Den uppblående antisemitiska aktiviteten i Tyskland hade spritt sig till Malmö. Det var osäkert om NSR eller Rikspartiet låg bakom. Både Per Engdahl och Göran Assar Oredsson förnekade inblandning. Enligt "vissa källor" låg ungerska flyktingar bakom verksamheten. Vilka ungrare man syftade på hade man ännu ej kunnat få fram.¹²⁶

Europeiska sociala rörelsen hade, som framgått tidigare, sitt "förbindelseställe" i Malmö och Per Engdahl valdes till dess chef. "A" var, som tidigare framgått, en god rapportör, när det gäller

¹²⁵ 50:5012, löpnr. 1-5, SÄPO.

¹²⁶ 50:50, löpnr. 2, SÄPO.

denna rörelse. År 1957 rapporterade "A" om kontakter mellan Nysvenska rörelsen och kommunister i Tyskland. SÄPO:s kommentar till uppgifterna löd: "Även om ovanstående uppgifter rörande samarbete mellan personer engagerade i Europeiska sociala rörelsen å ena sidan och medlemmar av kommunistpartier i Öst- och Västtyskland å andra sidan kunna vara riktiga, torde dock Europeiska sociala rörelsen få anses ha en klart antikommunistisk inriktning."¹²⁷

Göteborgsavdelningen rapporterade om ett välbesökt möte hos ordsförbundet i Göteborg den 16 oktober 1960. Oppositionella från vänster- och högerkanten var närvarande och debatten var livlig. Några av de oppositionella var kända av Göteborgsavdelningen som syndikalister, fyra som ungtkommunister. Nysvenska studentförbundets offentliga möte samma dag övervakades av ditkommanderad polis.¹²⁸

Ortsgruppernas och kretsarnas stämmor övervakades om inte regelmässigt så ofta under 1960-talet och detaljerade rapporter med personuppgifter insändes till Stockholm. Ur rapport från möte på hotell Borås den 12 maj 1968 kan man läsa att övervakningen pågick mellan klockan 13 och 17. Ett tiotal personer var närvarande. Tre av dessa kunde identifieras och hänvisning gjordes till deras respektive akter. "Dessutom iaktogs en äldre stor kraftig herre i mörka glasögon, som verkade vara av officerstyp". "Vidare observerades en lång smärt herre i storrutig blazer. Denne var mörk och såg bra ut."¹²⁹ Lokalavdelningarnas polis uppvisade vanligen stor personkännedom. Ibland har man haft hjälp av annan person som betecknas som "förtrolig, fullt tillförlitlig källa", "pålitlig meddelare" e.t.c. Källornas namn angavs inte.

Nysvenska rörelsens studentföreningar övervakades också. På Norrlands nation i Uppsala hölls ett bevakat möte den 4 maj 1959 och på Upplands nation den 29 oktober samma år. Ett 25-tal personer var närvarande den 4 maj. "På grund av den ringa tillslutningen kunde övervakningen inne i lokalen inte verkställas." Inte heller den 29 oktober kunde bevakning ske inne i lokalen "på grund av den ringa tillslutningen".¹³⁰

De offentliga mötena i Stockholm övervakades som under den tidigare perioden. Under 1960-talet hölls ett flertal anmälda offent-

¹²⁷ 50:5013, Nysvenska rörelsen Diverse handlingar 1956-1979, Hans Öström 20/3 1957, SÄPO. 5:73/204, SÄPO.

¹²⁸ 50:5014/3 j, SÄPO.

¹²⁹ 50:5014/3 j, SÄPO.

¹³⁰ 50:5014/5j, SÄPO.

liga möten i Medborgarhuset, i Kronobergsparken och på Östermalms torg. De hade ofta stor anslutning. En stor del av mötesdeltagarna var oppositionella mot NSR och kom till mötena för att ställa till bråk. Personer identifierades. Vid flera möten sågs Rikspartiets Göran Assar Oredsson. Läroverksungdom och ungdomsmunister störde mötena. Vissa möten måste upplösas på grund av bråk. Ett sätt att undvika bråk blev att ta inträde till Medborgarhusets möten.

3.3.2.3 Propaganda riktad mot militära förband

Propaganda riktad mot militära förband har förekommit, men tycks ha varit sällsynt att döma av källmaterialet. Från Malmöavdelningen rapporterades i augusti 1966 om värvning av två underbefäl vid Smålands artilleriregemente i Jönköping. Uppgiftslämnare var en namngiven hotellägare i Jönköping. Jönköpingsavdelningen skulle undersöka saken närmare. Av rapporten framgår att Jönköpingsavdelningen hade en särskild kontaktman vid regementet. "FJ (Jönköpingsavdelningen) har f.n. dåliga kontakter vid A 6 men efter 1 oktober 1966 får man en bra kontaktman där och FJ skall då genom denne försöka få fram eventuella belägg för A:s uppgifter." De två värvade personerna kom att införas i centralregistret. En anteckning visar att registreringen av den ene alltså hölls aktuell i januari 1977.¹³¹ Uppgifter om spridande av flygblad inkom också till Försvarsstaben och Säkerhetspolisen.

3.3.2.4 Diskriminering av medlemmar

Nysvenska rörelsen ansåg att dess medlemmar diskriminerades i samband med tjänstetillsättningar. Sådana fall redovisades i *Vägen framåt*. Per Engdahl framhöll i ett samtal med försvarsminister Sven Andersson i slutet av 1958, att Krigsmakten diskriminerade medlemmar av Nysvenska rörelsen. Engdahl återkom till frågan 1964 i skrivelse till försvarsministern. En f.d. ordförande i rörelsens ungdomsförbund hade nekats att bli officer. Med anledning av ärendet framhöll Överbefälhavaren i skrivelse till Per Engdahl, att ÖB hade att ta hänsyn till vederbörandes lämplighet för viss befattning och att enbart tillhörighet till visst parti eller organisation

¹³¹ 50:5012 löpnr. 4, SÄPO.

ej kunde anses allmänt diskriminerande vid en bedömning. Personen i fråga antogs sedermera till officer.

I slutet av 1960 protesterade Per Engdahl mot att en aktiv medlem av rörelsen hade avskedats från sin tjänst vid Utrikespolitiska institutet. 1964 gällde frågan assistenter inom socialförvaltningen. Elever vid Socialhögskolan hade i brev till socialborgarrådet i Stockholm tagit upp frågan om det lämpliga i att två socialassistenter vid Stockholms stads barnavårdsnämnd tillhörde Nysvenska rörelsens ledning. Socialborgarrådet i Stockholm hade påtalat det olämpliga i att anställa nysvenskar i sådana befattningar. Per Engdahl reagerade och begärde att justitieombudsmannen skulle följa frågan. Riksstämman 1967 präglades av en pågående strid om tillsättandet av en rektorstjänst i Göteborg med en partimedlem. Skolöverstyrelsen förordade sedermera den aktuella personen.¹³²

Dessa ärenden tyder på att medlemskap i Nysvenska rörelsen innebar problem när det gällde tillsättning av tjänster. En undersökning av handlingar från personalkontrollen skulle här ha varit på sin plats, men har ej varit möjlig att göra i detta sammanhang.

Av intresse i sammanhanget är en framställan från 1962 års riksstämman till Kungl. Maj:t med begäran om ett frisläppande av de s.k. "Nürnbergpapperen". Stämman önskade få bekräftelse på att Nysvenska rörelsen ej hade haft några kontakter med Hitlertyskland. Pappren släpptes inte, men efter genomgång av materialet tillkännagavs, att ingenting om rörelsen eller dess medlemmar hade påträffats.¹³³

3.3.2.5 Övervakare och rapportörer

Övervakning och rapportering skedde normalt av den utkommande personalen från Stockholmsavdelningen eller från ortsavdelningarna. I några fall bygger Malmöavdelningen sina uppgifter på meddelarna "A" och "B". Det gäller i första hand information om utländska deltagare vid riksstämmorna och uppgifter om den Europeiska sociala rörelsen. I andra fall kan man av formuleringarna konstatera att meddelaren är någon privatperson. Han är en anonym "förtrolig meddelare". Någon gång uppges meddelarens namn. I ett fall har jag påträffat information som bör ha härstammat från IB. Rapportens utformning, stämplars etc tyder på detta.

¹³² 5:721 d, SÄPO, Kvartalsöversikter fjärde kvartalet 1958, tredje kvartalet 1960, första kvartalet. 1964, andra kvartalet 1967, SÄPO.

¹³³ HSC 152/1962, SÄPO, PM 12/7 1962 av Georg Thulin.

Uppgiftslämnare är 60/14 "Erik". Rapporten gäller Nysvenska rörelsens upptaktsmöte 21/3 1965 angående de 140 läkarnas aktion. Mötet besöktes av endast 17 personer, vilka till stor del kunde identifieras.¹³⁴

3.3.2.6 Månads- och kvartalsöversikter

Vägen framåt är huvudkälla för översikterna. Tidningen återoppar ofta och direkta referat förekommer. Tidningsmaterialet kompletteras med insänt material.

Av månads- och kvartalsöversikterna framgår att man knappast såg Nysvenska rörelsen som något hot. Man redovisar organisationens utveckling och finner en ökad aktivitet under slutet av 1950-talet och under 1960-talets första år. Under senare delen av 1960-talet går aktiviteten ner och de ekonomiska problemen är stora.

Medlemmarnas kontakter med nazistiska och högerextremistiska organisationer utomlands uppmärksammas likaså Per Engdahls och övriga medlemmars resor i Europa och att Per Engdahl har fått inreseförbud till Tyskland.

Man noterar att uttalanden om främlingsfientlighet modifieras i de år 1962 antagna nya stadgarna. NSR en partilös korporatistisk rörelse, som verkar för ett starkt försvar, europeisk enhet samt är en antikommunistisk kamporganisation.

I översikten för andra kvartalet 1964 omtalas att Nysvenska rörelsen har tagit avstånd från nazismen och antisemitismen. Källa är *Vägen Framåt*.

Inga motiveringar förekommer om varför övervakningen liksom registreringen av medlemmarna fortsätter och ingenting sägs om organisationens eventuella farlighet.¹³⁵

3.3.2.7 Sammanfattning

Nysvenska rörelsen är under perioden föremål för en ganska intensiv bevakning. Särskilt gäller detta de offentliga mötena i Stockholm och Malmö och riksstämmornas och Europarörelsens möten i Malmö. Mycket talar för att bevakningen i första hand sågs som rent polisiär. Man var orolig för att bråk skulle uppstå mellan olika

¹³⁴ 50:5014/5 j, löpnr. 2, SÄPO. De 140 läkarnas aktion syftar på en skrivelse om moralen i Sverige som 140 läkare upprättade den 31 januari 1964 och överlämnade till regeringen, K.N.A. Nilsson, *Överklass, nazism och högerextremism*, 1998, s. 209.

¹³⁵ 5:721 d, SÄPO, Månads- och kvartalsöversikter.

politiska riktningar. Samma sak gällde övervakningarna av 30 novembermötena vid Karl XII:s statyn m.fl. liknande manifestationer, där olika nazistgrupperingar uppträdde tillsammans. Om någon bevakning inifrån rörelsen har förekommit har den varit av mycket liten omfattning och knappast satt spår i källmaterialet. I *Vägen Framåt* och i rapporter och promemorior från övervakning nämnda personer registreras som det synes nästan utan undantag i centralregistret och i de lokala registren.

3.3.3 Rikspartiet, Nordiska rikspartiet (NRP), Nordisk samling, Frisinnade rikspartiet

Nordiska rikspartiet grundades 1956 under namnet Sveriges nationalsocialistiska kampförbund. Partiet hade sin grund i Frihetsrörelsen med dess riksombudsman, f.d. polisen Gottfrid Lilja (P 3969) och med tidningen *Krets Nytt* och dess redaktör Manfred Bergh (P 4752). Frihetsrörelsen hade bildats av resterna av SSS.

Namnändring till Rikspartiet, senare Nordiska rikspartiet skedde 1957. Med undantag för perioden 1975-1978 har Göran Assar Oredsson (P6113) varit partiledare för NRP. Åren 1975-1978 uppehölls partiledarskapet av Oredssons hustru, den tyskfödda Vera Oredsson (P 8081), som tidigare varit gift med Svensk Socialistisk Samlings ordförande Sven Olof Lindholm. Trädgårdsarbetaren Göran Assar Oredsson tillhörde under tidigt 1950-tal Nysvenska rörelsen.

Under en kort period 1955 kom föreningen Viking att fungera som partiets ungdomsförbund men gick ganska snart över till Nordiska föreningen för lag och rätt. År 1957 bildade NRP ungdomsförbundet Nordisk ungdom (NU) med avdelningar ute i landet.¹³⁶

Nordiska rikspartiet startade i början av 1956 tidningen *Nordisk kamp*. Den ersatte *Krets Nytt* som även var tidning för Nordisk samling.

Liksom Nysvenska rörelsen hade Frihetsrörelsen och senare Rikspartiet ursprungligen sitt högkvarter i Malmö och dess ställning i Skåne var stark. Från Malmö kom Oredsson och Manne Bergh och från Landskrona Gottfrid Lilja.

¹³⁶ SSS:s ungdomsförbund hette också Nordisk ungdom. Kopior av brev från ungdomar med svar från Göran Assar Oredsson förvaras i akten för meddelare "D", 5:73/208. Korrespondensen härrörde från en medlem i Viking. Handlingarna lånades och kopierades av statspolisen i januari 1956 och återställdes till ägaren. För att skydda källan upprättades en källakt under namnet "D".

I februari 1960 rapporterade Säkerhetstjänsten i Malmö om livlig nazistisk aktivitet i Osby. Enligt en "förtrolig källa" stod en elev i Osby samskola bakom aktiviteterna.¹³⁷ Även Småland var av tradition ett starkt fäste för nazismen

I en sammanställning från januari 1960 över nazistiska organisationer i Sverige framhålls att Rikspartiets verksamhet nästan uteslutande är inriktad på södra Sverige, där man driver en häftig propaganda med antisemitiska inslag. Eftersom även Nysvenska rörelsen har sitt säte i Malmö anser SÄPO, att det är viktigt att framhålla att den antisemitiska propagandan, som utgår från Malmö uteslutande bedrivs av Rikspartiet med Göran Assar Oredsson i spetsen.¹³⁸ Denna analys kan jämföras med Malmöavdelningens ovan redovisade januarirapport 1960 där också den antisemitiska propagandan diskuteras, och där ungerska flyktingar ses som möjliga spridare av antisemitisk propaganda. Det är emellertid viktiga konstateranden som SÄPO gör med tanke på att Per Engdahl i olika sammanhang framhållit att Nysvenska rörelsen ej var antisemitisk.

Den 30 november 1955 bildade Sven Arne Lundehäll (P 5857) från Ellös i Bouslän Nordisk samling; en organisation av nazister från Sverige, Norge och Danmark. Även Lundehäll hade tillhört Nysvenska rörelsen, som emellertid tog avstånd från honom 1954. Lundehäll anslöt

sig då till Oredsson och blev ställföreträdande partiledare.¹³⁹ *Bohusläns folkblad* blev 1957 Nordisk samlings partiorgan. Lundehäll startade ungdomsrörelsens tidning *Fosterländsk enad front*.

Under 1960-talet etablerade sig Nordiska rikspartiet som det ledande nazistiska partiet. 1970-talet präglades av interna bråk, rättsskandaler men också av en intensiv propagandaaktivitet. Man deltog, dock utan framgång, i flera kommunal- och riksdagsval.

Tidningarna *Krets Nytt*, *Nordisk Kamp* och *Bohusläns folkblad* blev de viktigaste informationskällorna om Nordiska rikspartiet och Nordisk samling.

Enligt aktuell forskningen om de nazistiska rörelserna utgör Nordiska rikspartiet den förmedlande länken mellan mellankrigstidens nationalsocialister och dagens nynazistiska rörelser¹⁴⁰

¹³⁷ 50:8130, Malmöavdelningen 29/2 1960. 5:721 d. Översikter februari- mars 1956.

¹³⁸ 50:3/3, löpnr. 3, SÄPO, *Kortfattad redogörelse för nuvarande nazistiska organisationer i Sverige*, 14 januari 1960. På handlingen har antecknats att den påträffats "vid skåprensning" på kontrasubversionsroteln.

¹³⁹ Heléne Löow, *Nazismen i Sverige 1980-1997*, 1998, s. 23. 50: 3/3, 50:810, 50:811

¹⁴⁰ Anna-Lena Lodenius, Stieg Larsson, *Extremhögern*, 1994, s. 17 f.f., Heléne Löow, a.a., 1998, s. 23 f.f.

3.3.3.1 Övervakning av kongresser och andra möten

I augusti 1955 hade Sveriges Nationella Frihetsrörelse sin första kongress "Nordisk appell" i Malmö. Kongressen bevakades hårt av Malmöavdelningen och detaljerade promemorior upprättades. Hotell Skåne och Siriusorden var mötesplatserna. I kongressen deltog gäster från Danmark, c:a 30 personer, från Tyskland, f.d. finlandsfrivilliga och f.d. medlemmar av Waffen SS. Danskarna bevakades vid ankomsten. På hotellet hade man god bevakning och identifiering av gästerna "från en förtrolig upplysare på hotellet". Ett stort antal deltagare uppräknades i promemorian och registrerades. Enligt PM 14/12 1955, upprättad i Stockholm med ledning av insänt material från Malmöavdelningen, skulle de personer som understrukits med rödkrita registreras. Vid vissa personnamn finns i dag en blyertsanteckning att namnet utgått ur registret 1978-11-13. Fotografier togs och personerna på bilderna identifierades.¹⁴¹

Mötet på Siriusorden refereras utförligt. Källa är "...en upplysare A som var närvarande vid mötet å S och vars tillförlitlighet anses vara god". Upplysaren A har vi tidigare stött på som källa till uppgifter rörande Nysvenska rörelsen och Europeiska sociala rörelsen.

Under perioden hölls bevakade offentliga möten i Stockholm och Göteborg. Den 5 oktober 1960 hölls t.ex. offentligt möte i Medborgarhuset. 200 personer var närvarande. De flesta bedömdes ha lockats dit av nyfikenhet. Bråk uppstod, men polisen behövde inte ingripa. Torsdagen den 13 april 1961 begärde ansvarig polis personal både utanför och i Medborgarhuset i Stockholm "för att inte bråk skall uppstå".¹⁴² Vi har tidigare sett hur bråk mellan olika grupper uppstod vid Medborgarplatsen i samband med Nysvenska rörelsens möten.

Under slutet av 1960-talet rapporterade Sundsvallsavdelningen om en ganska livlig verksamhet inom Västernorrlands län; möten på olika platser bl.a. i Sundsvall och Viksjö, flygbladsutdelning och affischering. Aktiviteterna uppmärksammades av ortspresen. Särskild aktivitet tycks ha riktats mot förbanden i Sollefteå.¹⁴³

Polisen använde sig i vissa fall av "täckadresser" för att få information om mötesverksamheten. Utsänd befattningshavare rapporterade från ett möte arrangerat av NRP på Bellevueterrassen i Stockholm den 23 november 1965. "Den 23 november 1965 erhö

¹⁴¹ 50:820 löpnr. 1, PM 14/7, 2/11, 14/12 1955, SÄPO.

¹⁴² 50:820 löpnr. 1, SÄPO, PM 13/4 1961. 5: 721 d, SÄPO, Kvartalsöversikt fjärde kvartalet 1960, andra kvartalet. 1961.

¹⁴³ 50:820 löpnr. 1, SÄPO, PM 9/11 1967, 22/10 1969.

undertecknad på tackadress inbjudningskort från NRP-ledaren Oredsson till möte 29 november kl. 14." På grund av en ringa anslutning, c:a 20 personer, ansåg sig rapportören ej kunna bevista mötet för att ej bli avslöjad. Ett intermezzo inträffade utanför möteslokalen. En deltagare kände sig övervakad och ville veta vilka övervakarna var. Enligt rapporten trodde han sig ha att göra med journalister eller kommunister. Polisen färdades i en bil med registrering utfärdad av Rikspolisstyrelsen. "Möjligheten att använda spaningsnummer anser undertecknad vara mindre bra på dessa spaningar med kännedom om klienteletts aggressivitet."¹⁴⁴

Även tidigare exempel på användandet av tackadresser för att få tillgång till information förekommer.¹⁴⁵

En intern sammankomst på restaurant Bellevue i Stockholm i november 1966 bevakades. Rapportering skedde denna gång även inifrån mötet. 40 personer hade samlats, varav ett 15-tal kom från platser utanför Stockholm. Identifierade personer uppräknas i rapporten. Deltagarnas genomsnittsålder bedömdes till mellan 30 och 35 år. Personerna föreföll ha god ekonomi av kläder och uppträdande att döma enligt rapportören. Mötet refererades. Rapportör från mötet var en IB-agent, Källa 58 "Erik".¹⁴⁶

Partiet samlades under 1950- och 1960-talen årligen den 14 april vid Hallberg-Cuulas grav "De stupades dag" och vid Karl XII-statyn den 30 november för att fira Karl XII. Polis övervakade och rapporterade med namngivning av kända personer. Intresset för "De stupades dag" minskade successivt. 1963 kunde polisen rapportera att endast fyra personer hade infunnit sig vid Hallberg-Cuulas grav, "inga nynazister". Några yngre nazister brukade normalt delta. Man fortsatte emellertid med ceremonierna vid graven under hela perioden. Polis var alltid närvarande trots det dåliga deltagarantalet. Uppgiften torde vid dessa tillfällen i första hand ha gällt övervakning av ordningen.

Den 30 november 1968 var aktiviteten vid Karl XII-statyn särskilt stor. Kransar lades ner av Sveriges Nationella Förbund, ett hembygdsförbund, S:t Michaelsorden och NRP. Ett 100-tal personer var närvarande. De flesta sannolikt från vänstergrupper. Det bråk som uppstod hindrade det vanliga ceremonielet.¹⁴⁷

¹⁴⁴ 50:820 löpnr. 1, SÄPO, PM 28/11 1965.

¹⁴⁵ 50:810, SÄPO, Bengt Didrik, PM 25/1, 3/2 1960.

¹⁴⁶ 50:812, SÄPO. Handlingen har grön stämpel med texten "Utdrag ur 5:73/264, sid 31/830-831. Uppgift härur får ej återopas utan medgivande av avd.chefen".

¹⁴⁷ 50:820 löpnr. 1, SÄPO, se t.ex. PM 14/4 1955, 14/4 1959, 14/4 1961, 14/4 1963, 30/11 1968. 5:721 d, SÄPO, Kvartalsöversikt 2 kv. 1963.

3.3.3.2 Övrig informationsinhämtning

Man fick givetvis även in uppgifter om partiet och dess medlemmar på andra vägar än genom partipressen och övervakning av möten. Så kontaktade en polisman t. ex. 1960 en partimedlem (15:741/16 A) via täckadress och förklarade sig intresserad av partiets verksamhet.¹⁴⁸

I samband med ett par husrannsakingar hos ett par personer i Malmö i juli och december 1962 som misstänktes för postbedrägeri respektive cykelstöld påträffades ett stort material om nazister tillhörande Rikspartiet, "Hilding och hans gelikar inom RP kommer att ägnas fortsatt uppmärksamhet från MM:s [säkerhetspolisen i Malmö] sida". En lång lista över partianhängare i Malmö upprättades och skickades till Stockholm.¹⁴⁹

År 1967 uppmärksammade en posttjänsteman i Ed i Dalsland hur Göran Assar Oredsson postade en mängd korsband till olika personer i Sverige. Posttjänstemannen antecknade adressaterna och deras adresser och överlämnade materialet till säkerhetsavdelningen i Vänersborg, som i sin tur skickade uppgifterna vidare till aktuell säkerhetssektion för vidare bearbetning.¹⁵⁰

3.3.3.3 Göran Assar Oredssons personakt

Göran Assar Oredssons personakt innehåller intressant material både om Oredsson och hans verksamhet och om Rikspartiet. Uppgiftslämnare var bl.a. en f.d. nazist som hade tillhört Stockholms hemvärns ungdomskompani. Material kommer även från källorna "A" och "C".

I akten finns sex brev (kopior) år 1955 från Göran Oredsson till ledaren för ungdomsorganisationen *Viking*. Dessa kopior tyder på att breven har varit filmade. Hur Statspolisen kommit över breven eller kopiorna framgår inte.¹⁵¹

År 1959 begärde Försvarsstaben personalkontroll av Göran Assar Oredsson, som hade sökt FN-tjänst. Skrivelsen besvarades den 19/8 1959. Oredsson antogs inte.

¹⁴⁸ 50:811, SÄPO, PM Bengt Didrik 25/1, 3/2 1960.

¹⁴⁹ 50:8130 löp nr. 1, SÄPO.

¹⁵⁰ 50:822/2 löp nr. 1, SÄPO, PV-AS 24/1 1967.

¹⁵¹ P 6113 A, löpnr.1, SÄPO, PM 22/2 1956 (underlag utländsk upplysare "A"), 14/4 1958 underlag upplysare "C". Försvarsstaben, inrikesavdelningen, utgående handlingar, 14/8 1959, Statspolisen, 19/8 1959, MUST.

Tidningen Kvällsposten kunde i början av mars 1963 meddela att Göran Assar Oredsson var anställd vid Svea artilleriregemente. Stabschefen bekräftade per telefon till Försvarsstaben att så var fallet. Oredsson var korttidsanställd, 28/1-31/3 1963 för att sortera tvätt. För den sysslan hade personalkontroll ej krävts. Försvarsstaben beslöt att anställningen fick fortsätta anställningstiden ut, om övervakning skedde på lämpligt sätt, så att Oredsson ej fick möjlighet att skaffa kontakter eller kunde använda tjänsten för att sprida propaganda. I annat fall skulle inrikesavdelningen underrättas. Säkerhetspolisen informerades i skrivelse den 2 april 1963.¹⁵²

I detta sammanhang kan nämnas att Göran Assar Oredsson var medlem i FBU Frivilliga befälsutbildningen). Detta uppmärksammades av media och Oredsson uteslöts.

3.3.3.4 Frisinnade rikspartiet

Sven Arne Lundehäll bröt 1961 med Göran Assar Oredsson och Nordiska rikspartiet sedan han bl.a. hade avlägsnats från posten som partiets ställföreträdare. Han bildade nu Frisinnade rikspartiet. Anhängarna till Lundehäll återfanns huvudsakligen i Göteborg, Bohuslän och Örebro. Det var främst Säkerhetspolisen i Göteborg som följde partiets verksamhet. Promemorior över partiets utveckling upprättades med ledning av partipressen och flygblad. Partimötena övervakades. Personer identifierades och signalementen gavs, när personerna ej kunde identifieras. Bilägare identifierades med hjälp av bilregistret¹⁵³

3.3.3.5 Månads- och kvartalsöversikter

Månads- och kvartalsöversikterna beskriver, som vi tidigare konstaterade, när det gällde Nysvenska rörelsen, partiets utveckling, dess organisation, ekonomi, mötesverksamhet och propaganda. De mer framträdande personerna inom rörelsen redovisas. Någon egentlig analys av partiets "farlighet" görs knappast. Huvudkällor var, liksom när det gällde Nysvenska rörelsen, partiets tidningar. I första hand *Nordisk kamp*, som utgavs fr.o.m. februari 1956 med växlande periodicitet beroende på partiets ekonomi. Även andra av rörelsens

¹⁵² P 6113 A, löpnr. 2, SÄPO. Försvarsstaben, inrikesavdelningen, utgående handling. 2/4 1963 nr. 98 H, källa KU 04, MUST. Källa KU 4 är fjärde militärområdet.

¹⁵³ 50:3/3, SÄPO. P 5857, MUST.

ganska sporadiskt utkommande tidningar användes för informationsinhämtning, ungdomsrörelsens *Vår kamp* och *Fosterländsk enad ungdom*, som utkom med några nummer under slutet av 1950-talet, Nordisk samlings *Bohusläns folkblad* och informationsbladet *Kamp*. Därtill kom naturligtvis promemorior från övervakningar, lokalavdelningarnas rapporter, uppgifter från meddelare och den rika floran av flygblad.

I 1955- och 1956 års översikter görs försök att bedöma de olika nazistiska fraktionernas framtida utveckling. Man konstaterar i mars 1956 att Rikspartiets program är nästan identiskt med Svensk Socialistisk Samlings gamla partiprogram. Någon analys av programmet görs inte. Partiet bedöms ha gått framåt under 1957. Dock får rörelsen anses vara "en företeelse av mycket ringa omfattning". I slutet av 1959 bedöms partiet vara den mest aktiva av nazistorganisationerna vad gäller värningskampanjer och utspridande av propaganda. Partiet bedömdes särskilt rikta sig mot officers- och landsfiskalskretsar. År 1960 konstateras att en ivrig kampanj har drivits i Småland och särskilt varit riktad mot regementsstaden Eksjö. Man vände sig i första hand till officerskårerna och gymnasieungdomen.

År 1961 konstateras att partiets högkvarter och dess ledare Göran Assar Oredsson har flyttat från Malmö till Stockholm och att partiet har fått ett nytt program. Någon bedömning görs varken av eventuella orsaker till flyttningen eller av det nya programmet. Partiets starkaste fästen finns i Malmö och Stockholm.

Under andra hälften av 1960-talet bedöms partiets aktivitet ha ökat påtagligt. Affischering och spridning av flygblad hade varit mycket intensiv. Ett stort propagandamaterial med delvis mycket grovt innehåll spreds till skolorna under 1965. Man redovisar samma år utan kommentarer Oredssons uppgifter om 8-9000 partimedlemmar och en upplaga av tidningen på 5000 exemplar. Däremot framhålls i översikten för tredje kvartalet 1967 att uppgifterna 5000 medlemmar och en upplaga för *Nordisk kamp* på 8000 exemplar "får tas med en nypa salt."

Partiets ständigt dåliga ekonomi framhålls liksom Oredssons återkommande vädjanden om ekonomiskt stöd till partiet och tidningen.

Motsättningarna inom den samlade nazistiska rörelsen redovisas. År 1958 noteras att en 30-mannakommitté har bildats för samverkan mellan naziströrelserna. Nysvenska rörelsen stod dock utanför. Sven Lundehålls brytning 1961 med Nordiska rikspartiet och hans bildande av Frisinnade rikspartiet tillsammans med sina

anhängare i västra Sverige redovisas. Hans hårda angrepp på Oredsson är ytterligare tecken på detta. I flera översikter framhålls motsättningarna mellan Nysvenska rörelsen och Nordiska rikspartiet.

Oredssons och Lundehälls internationella kontakter påtalas. Särskilt gäller kontakterna de nordiska ländernas nazistorganisationer. Organisationen Nordisk samling först skapad av Lundehäll och Oredssons senare försök att återuppliva den är exempel på detta.

År 1967 tar man upp uppgifterna från tyska säkerhetstjänsten att svenska nazistpartier och då särskilt rikspartiet uppehåller kontakter med NPD. Något som också Oredsson bekräftade vid intervjuer.

I översikterna redovisas den ökade antisemitismen under slutet av 1959 och början av 1960. Malmö utpekades som ett nynazistiskt centrum med mycket antisemitiska aktiviteter bl. a. demonstrationer. Nordiska rikspartiet bedömdes här spela en huvudroll. Säkerhetspolisen uppfattade inte demonstrationerna som centralt organiserade utan snarare som kedjereaktioner.

Sven Arne Lundehäll dömdes 1959 för smädelse av judar.

Henrik Bachner har i sin avhandling *Återkomsten* skrivit om ökningen av antalet antisemitiska aktioner i Sverige, och då framför allt i Skåne, och ute i Europa, främst Tyskland under 1959-1960. Han redovisar bl.a. den svenska och internationella pressdebatt, som diskuterade, huruvida någon särskild organisation låg bakom aktionerna eller om det endast var fråga om en kedjereaktion. Något som alltså Säkerhetspolisen ansåg.

Enlig Bachner såg svenskarna i allmänhet med stort allvar på Tysklands och övriga Europas utbredda antisemitism, medan den allmänna uppfattningen när det gällde Sverige var, att det här endast var fråga om "raggarbråk". Bachner utvecklar i detta sammanhang intressanta frågor kring den svenska självbilden.¹⁵⁴

3.3.3.6 Sammanfattning

Nordiska rikspartiet var under perioden föremål för en intensiv övervakning. Till övervägande del var det fråga om övervakning av offentliga manifestationer. Det finns dock i källmaterialet exempel på att man också mer aktivt sökte få grepp om organisationen inifrån. För detta utnyttjades bl.a. täckadresser. Vid ett par tillfällen

¹⁵⁴ Henrik Bachner, *Återkomsten, antisemitismen i Sverige efter 1945*, 1999, s. 136 f.f.

har konstaterats att rapportörerna själva har deltagit i aktiviteter. I någon utsträckning har man fått uppgifter från meddelare.

Den intensiva övervakningen av offentliga möten tycks liksom när det gällde Nysvenska rörelsen till viss del ha haft ett rent polisiärt syfte, nämligen att se till att ordningen upprätthölls.

I princip har alla i rapporter och promemorior från övervakningen namngivna personer registrerats och för mer framträdande personer har personakter lagts upp.

3.3.4 Sveriges Nationella Förbund

En viss övervakning av Sveriges Nationella Förbund skedde alltså jämt, men liksom tidigare erhöles den huvudsakliga informationen från tidningen *Fria Ord*. Enligt Månads- och kvartalsöversikterna var förbundets huvudsakliga aktivitet inriktad på att få in bidrag för att säkerställa en utgivning av tidningen, som fr.o.m. 1964 endast utkom var fjortonde dag. År 1962, efter 33 år, lades *Nationell tidning* ner.

Stockholmsavdelningen hade ganska regelbundna sammanträden, i allmänhet i Margaretaskolans lokaler. Närvaroantalet vid sammanträdena brukade ligga på mellan 20 och 30 personer. De flesta närvarande var i 60- 70-årsåldern. Enligt samlad översikt för 1957 sammanträdde SNF i Stockholm en gång i månaden. Någon medlemsökning hade ej kunnat konstateras. Organisationen hade karaktären av en sammanslutning av personer i den övre medelåldern. Vid årsstämman 1960 var 20 personer närvarande.¹⁵⁵ Karl XII:s dödsdag firades regelmässigt.

3.3.5 Nordiska föreningen för lag och rätt (Avokat Björn Dahlströms vänner)¹⁵⁶, ungdomsavdelningen Viking

Föreningen bildades i Stockholm i december 1953. Man vände sig mot krigsförbrytarprocesserna i Nürnberg och engagerade sig i den pågående rättsrötedebatten. Man förklarade sig vara politiskt obunden. Säkerhetspolisens bedömning var emellertid att föreningen var starkt nazistinfluerad. Flera av föreningens funktionärer hade livliga kontakter med olika nazistorganisationer. En nära

¹⁵⁵ 70:31, löpnr. 1-2, SÄPO. 5:721 d, SÄPO, Månads- och kvartalsöversikter 1955-1968.

¹⁵⁶ Björn Dahlström var son till socialistagitatorn Kata Dahlström. Han var SSS:s propagandachef. Efter uteslutning ur partiet bildade han det nazistiska Svenska förbundet.

koppling fanns till Frihetsrörelsen. Enligt SÄPO:s översikt för september 1955 organiserade Sveriges Nationella Frihetsrörelse sitt första offentliga möte den 11 september i samarbete med Föreningen för lag och rätt. Åttio personer deltog i mötet. Av dessa var ett sextiototal danskar.¹⁵⁷

Ungdomsavdelningen Viking bildades våren 1955 som en kampavdelning för ungdomar mellan 16 och 18 år. Göran Assar Oredsson förmådde Viking att ansluta sig till Frihetsrörelsen. Efter en kort tid, i december 1955, lämnade Viking Frihetsrörelsen för att ansluta sig till Nordiska föreningen för lag och rätt enligt "fullt tillförlitlig källa".¹⁵⁸

Med ledning av uppgifter från källa "D" utarbetades inom Statspolisen i slutet av 1955 en särskild förteckning över medlemmar av Viking. De flesta som var upptagna i förteckningen registrerades i tredje rotelns register. Enligt anteckningar på förteckningen gallrades många ur registret 1975-01-15. Statspolisen fick genom Postens kontrollavdelning kännedom om Vikings postfack och kom i januari 1956 över ett antal brev ställda till Vikings ledare. Med ledning av breven registrerades ett antal personer med anknytning till Viking. Enligt anteckningar utgick dessa personer ur registret 1974-08-21.¹⁵⁹

Enligt uppgift från meddelaren "E" fanns en nazistisk ungdomsorganisation vid ett läroverk på Söder.¹⁶⁰ Viking tycks också ha varit inblandad i ett ungdomskompani inom Fo 44. Förhör om detta hölls med ett antal personer.

En medlem av Vikings kampavdelning önskade genomgå en utbildning inom FBU (Frivilliga befälsutbildningen) 1956-1957. Försvarsstabens inrikesavdelning var i kontakt med Statspolisen i ärendet. Sedan det hade blivit känt att personen var medlem av Viking avlogs ansökan. Beslutet överklagades hos Kungl. Maj:t, som dock ej ändrade beslutet med motiveringen, "bör få tillfälle att något mogna innan han deltar i FBU verksamhet."¹⁶¹

¹⁵⁷ 5:721 d, SÄPO, Månadsöversikt september 1955.

¹⁵⁸ 50:8130, SÄPO, Hans Öströms PM 24/2 1956. Material i ärendet inkom till Statspolisen i Stockholm 12/5 1956.

¹⁵⁹ 50:83/1, löpnr. 1, SÄPO. 50:830, SÄPO.

¹⁶⁰ 5:73/160, SÄPO, Meddelaren "E",

¹⁶¹ 50:83/1 löpnr. 1, SÄPO. Brevväxling med överstelöjtnant Berendt, Försvarsstabens inrikesavdelning. Försvarsstaben begärde 19/11 1956 personkontroll av Vikingmedlemmen. Denne förekom i tredje rotelns centralregister. Följande framkom: "Den förtrolige meddelaren "D", vilken betecknas som fullt tillförlitlig, meddelade den 20/1 1956, att N.N. var medlem av Viking." I mappen "D" 5:73/208 finns ett flertal brev från ungdomar som bildat avdelningar i olika delar av Sverige.

Nordiska föreningen för lag och rätt liksom kampavdelningen Viking existerade under en mycket kort period. Redan den 13 januari 1956 tycks föreningen ha haft sitt sista möte.¹⁶²

3.3.6 Namipartiet, Reformekonomerna, Reformpartiet, Opinionspartiet

Namipartiet, grundat av civilingenjören Erhard Fliesberg (P 3899) och med sångaren och köpmannen Lennart Nyberg (H A 771/55) som partisekreterare, framträdde under andra hälften av 1950-talet. En omdaning av samhällets ekonomi stod bl.a. på programmet. Partiet, som var klart nazistiskt, gav ut skrifter i ekonomiska ämnen. Man hade sin partilokal på Sveavägen 139 i Stockholm. Partiet ansökte om att få ställa upp i 1956 och 1958 års val men fick inte ihop tillräckligt antal medlemmar för att godtas.

Statspolisen hade under några år en ganska omfattande bevakning av partiet och dess ledning. Promemorior upprättades över Fliesberg och Nyberg. Uppgiftslämnare var bl.a. anställda vid Oscarsteatern, där Lennart Nyberg en tid var anställd.

Partilokalen, som på samma gång var bokhandel för NAMI-partiets och annan nazistisk litteratur, övervakades vid flera tillfällen 1957 och 1958 likaså partiets möten. Så bevakades t.ex. partilokalen den 30/11 1957 kl. 1430-2000 och den 9/12 samma år kl. 1900-2140. Kontroll av bilar skedde mot bilregistret.¹⁶³

Partiet uppmärksammades i SÄPO:s månads- och kvartalsöversikter. I månadsöversikterna 1956 rapporteras helt kort om verksamheten. I maj 1956 förbinds ett skott på 2. kammarens läktare med Namipartiet. Sambandet förnekas av Erhard Fliesberg. Enligt decemberöversikten 1956 har ett ungdomsförbund, Birka, bildats. Uppgiften kommer från partiets tidning *Lands väl*. Man har finansieringsproblem. Under 1957 nämns partiet mycket sporadisk. En uppgift om att partiet skulle ha 1000 medlemmar kommenteras sålunda "torde dock få tagas med allra största reservation". *Lands väl* har endast kommit ut med ett halvårsnummer 1957". Under 1958 nämns att *Lands väl* utkommit med några nummer. Under 1959 utkom tidningen inte alls. I övrigt framhålls i huvudsak partiets dåliga ekonomi. Fliesberg har givit ut en korrespondenskurs *Landsekonomi*.

¹⁶² 50:742 löpnr. 1, SÄPO.

¹⁶³ 50:3/3 a, löpnr. 1 och 2, Namipartiet, SÄPO.

Tredje kvartalet 1960 noteras att partiet har affischerat i sin lokal. Reformpartiet har bildats med Lennart Nyberg som ledare. Man bedömer att Fliesberg står bakom partiet. Lokalen på Sveavägen måste lämnas under 1960 av ekonomiska skäl. Partiet finns med i översikterna 1961 men bedöms ha mycket litet verksamhet. Man kontrollerar dock alltjämt ledningen för partiet. Så konstateras att Lennart Nyberg den 1 maj 1962 har spritt flygblad riktade mot Regeringens ekonomiska politik.

Under 1964 konstaterades att partiet i stort sett hade upphört. År 1964 bytte Reformpartiet namn till Reformekonomerna. Man var aktiv under andrakammarvalet och sände ut valsedlar. Under 1966-1968 konstaterades att Namipartiet och Reformekonomerna hade delat ut flygblad och spritt främlingsfientlig propaganda. I övrigt förde det en mycket tynande tillvaro.

Lennart Nyberg återfanns i slutet av 1960-talet som redaktör för tidningen *Opinionsnytt* partorgan för "Opinionsgruppen för skärpt filmcensur" som enligt uppgift skulle ha 100000 sympatisörer.¹⁶⁴

3.3.7 Universitetet för folkupplysning

En hel del kortlivade naziströrelser uppmärksammades av Säkerhetspolisen. År 1962 dök en ny rörelse upp "Universitetet för folkupplysning" med I.D. (P 4108) som "rektor". I.D. var en sedan tidigare känd nazist som ägde konditori Bellevueterassen, en ofta använd möteslokal för Nysvenska rörelsen och Nordiska rikspartiet. SÄPO höll konditoriet under uppsikt. Nazisten och donatorn Ernfrid Carlberg, som ekonomiskt stödde olika nazistorganisationer, syntes ofta på Bellevueterassen enligt polisens uppgifter.

Föreningen kom ut med ett nummer av tidningen *Fanfar*. Förutom på Bellevueterassen hölls möten i en särskilt inredd källarlokal, Norrbackagatan 56. Bellevueterassen och denna lokal liksom I.D. själv bevakades ganska kontinuerligt av säkerhetspolisen under 1962 och särskilt under mars-maj 1963. Den sista uppgiften om rörelsen är från den 4 september 1963, då I.D. höll föredrag på Källängstorget. Mötena var normalt ganska fåtaligt besökta. I allmänhet rörde det sig om mellan fem och tio personer. En hel del av dem var ungdomar. Identifieringar gjordes bl.a. med hjälp av bilregistret. Flera av mötesdeltagarna var redan registrerade som nazister. Man kunde också konstatera att flera av de närvarande ungdomarna tillhörde de "vänsterradikala" kretsar, som brukade proteste-

¹⁶⁴ 5:721 d, SÄPO, Kvartalsöversikter, andra och tredje kvartalen 1968.

ra vid nazistmötena. Det tycks aldrig ha blivit klarlagt av polisen, vad som avhandlades vid mötena. Den 7 mars 1963 övervakades lokalen på Norrbackagatan mellan klockan 1700 och 2130. Fem personer anlände. "På grund av att gardinerna var fördragna fönstren kunde inte några iakttagelser göras beträffande lokalen och den eventuella verksamheten som förekom där."

Flygbladet *Varning för plugget* utdelades utanför Enskilda gymnasiet vid ett par tillfällen under 1963. I.D. förhöordes om detta och om rörelsen. Flygbladsutdelare var en lättmatros, som vid förfrågan uppgav att han var ledare för "Nationella nyhedniska fascistpartiet".

Av SÄPO-översikten för fjärde kvartalet 1962 framgår att I.D. hade ordnat ett offentligt möte i Medborgarhuset. Talare var Lundehäll och I.D. Cirka 50 personer var närvarande. I.D:s framträdande var pinsamt. I rapporten från första kvartalet 1963 nämns Nationella nyhedniska fascistpartiet och dess ledare H.N. som hade spritt nynazistiska skrifter i Växjö. I.D. och H.N. ansågs vara lierade med varandra. Båda bedömdes vara i behov av psykiatrisk vård.¹⁶⁵

3.3.8 Carlbergiska stiftelsen, Samfundet för samtidshistorisk forskning

Den förmögne civilingenjören, fastighetsägaren och f.d. gymnasten Carl Ernfrid Carlberg (P 398) var under sin livstid en stor donator. År 1932 medverkade han till den stora Carlbergiska donationen till Uppsala universitet och 1934 donerade han sin egendom Lillsved till Svenska gymnastikförbundet. Carlberg var en ivrig nazist och stödde ekonomiskt flera nazistorganisationer. Hans stöd var många gånger avgörande för deras överlevnad. Han startade bl.a. bokförlaget Svea rike och år 1934 Samfundet Manhem.¹⁶⁶ Carlberg var efter kriget verksam inom Hjälpkommittén för Tysklands barn. Han byggde upp en stor unik boksamling av modern, främst nazistisk litteratur och grundade 1957 Carlbergiska stiftelsen, som skulle förvalta boksamlingen. Carlberg var själv stiftelsens ordförande till sin död 1962. Ordförande under de första åren efter Carlbergs död blev ungdomsvännen, greven och kommendörkaptenen Percy

¹⁶⁵ 50:727, löpnr.1, SÄPO, PM och rapporter 19/10 30/10, 2/11 1962, 7/3, 4/4, 5/4, 18/4, 24/4, 8/5, 9/5, 4/9 1963. 5:721 d, SÄPO, Kvartalsöversikter, fjärde kvartalet 1962, första kvartalet 1963.

¹⁶⁶ Om C.E. Carlberg och Carlbergiska stiftelsen se K. N. A. Nilsson, *Överklass, nazism och högerextremism, 1945-1995*, 1998, s. 165 f.f.

Hamilton, gift med Lili Hamilton, den drivande kraften bakom Hjälpkommittén för Tysklands barn. Efter ett par år efterträddes Percy Hamilton av den unge nazisten Björn Lundahl, som redan under Carlbergs livstid hade arbetat med bibliotekets utveckling.

Under våren 1965 anmälde Expressenjournalisterna K. G. Michanek och Eric Sjöquist för Rikspolisstyrelsen en nazistcentral vars huvudman var den kände nazisten Björn Lundahl, alltså Carlbergsska stiftelsen. Ett större vapenlager skulle finnas i stiftelsens lokaler, Birger Jarlsgatan 23. Dessutom fanns uppgifter om en vapengömma i Marma i Uppland. Den som hade överlämnat uppgifterna till journalisterna var en f.d. medlem av stiftelsen.

Den 11 maj 1965 informerade rikspolischefen Carl Persson Tage Erlander om naziligans sprängning. Tage Erlander kommenterar i sin dagbok: "Vilken skam för hela vårt folk att vi i denna dag har organisationer med Hitler som ideal och vilken skam för de svenska myndigheterna att det är Expressen som spränger ligan." Tilläggs kan att Tage Erlander omedelbart efter Carl Perssons besök uppvaktades av 25 holländska bagare, som tackade för att Sverige skänkt bröd till Hollands "av nazisterna terroriserade folk" - verkligen en kontrast.¹⁶⁷

Det skulle snart visa sig att det knappast var någon liga som hade sprängts, och att Säkerhetspolisen sedan tidigare hade ganska gott grepp om verksamheten.

Redan 1961 hade journalisten Olle Westberg skrivit om Carlbergsska stiftelsen i Svenska Dagbladet och då också berättat om att läroverksungdom samlades till möten i stiftelsens lokaler. Denna information hade den gången inte väckt någon större sensation. Nu blåstes affären upp stort i Expressen bl.a. med bilder av Lundahl klädd i full nazistmundering. Säkerhetspolisen gjorde husrannsakan hos stiftelsen och fann en del vapen och ammunition. Lundahl anhölls och häktades. Han och sex andra medlemmar av stiftelsen hördes av polis och säkerhetspolis. Alla släpptes efter förhören. De utförliga förhören återfinns i Carlbergsska stiftelsens akt. De flesta av de förhörda var redan tidigare registrerade nazister och hade personakter hos Säkerhetspolisen. Listor över medlemmar påträffades hos Lundahl. Dessa registrerades. Även andra personer, som tillhörde stiftelsen, liksom personer som endast lånat böcker ur biblioteket förhöordes. Kopplingar till föreningen Viking och S:t Michaelsorden konstaterades.

¹⁶⁷ Tage Erlanders dagbok den 11 maj 1965, kopia hos Säkerhetstjänstkommissionen.

Lundahl misstänktes för olaga vapeninnehav och olaga kärverksamhet. Han anklagades för högmålsbrott men dömdes slutligen till 30 dagars dagsböter för olaga vapeninnehav. "Västgötaklimax" enligt SÄPO:s översikt för fjärde kvartalet 1966.

Affären väckte stor uppmärksamhet både i Sverige och utlandet. Händelsen debatterades i riksdagen, där man bl.a. frågade sig om polisen hade tillräckliga resurser för att övervaka extremistiska organisationer och om skolorna bedrev någon undervisning om nazismens illdåd, se mera härom nedan.

Delar av pressen anklagade Säkerhetspolisen för passivitet, då det gällde att observera och ingripa mot nazistorganisationer som Carlbergiska stiftelsen. Otto Danielsson sammanställde en promemoria med anledning av detta. I promemorian framhölls att en beskyllning om passivitet var missvisande. Den nazistiska rörelsen hade ägnats allt det intresse som "en begränsad säkerhetsstyrka, som vårt land förfogar över, kan anses ha råd att ägna åt en extremrörelse av så obetydlig omfattning, som nazismen faktiskt har varit efter andra världskriget". I promemorian lämnades också en redogörelse över de existerande nazistorganisationerna.

Efter Expressenaffären bytte stiftelsen namn till Samfundet för samtidshistorisk forskning. Björn Lundahl stämde sedermera Expressen och flera andra tidningar för brott mot tryckfriheten och förtal. I de flesta fall blev det förlikning.¹⁶⁸

Affären debatterades livligt i pressen och behandlades bl.a. i den kommunistiska tidskriften Tidssignal. Tidskriften vände sig till Säkerhetspolisens chef, Per Gunnar Vinge, med ett antal frågor med anledning av uppgifter om, att några polismän skulle ha varit medlemmar i Carlbergiska stiftelsen. Frågorna gällde i korthet var uppgifterna sanna, och om så var fallet, vad hade polisen vidtagit för åtgärder? Vad gjordes från högsta polisedningens sida för att undvika att nazistinfluerade personer fick tjänst inom polisen alternativt för att skilja dem från deras tjänst, om det uppdragades att de tillhörde en nazistisk organisation?

P.G. Vinge svarade utförligt i samma nummer av tidskriften. Han förklarade bl.a. att en polisman hade en tid avstängts från sin tjänst, sedan det blivit känt, att han hade vissa kontakter med stif-

¹⁶⁸ P 7029 löpnr. 1-5, Carlbergiska stiftelsen, SÄPO, *Vad är känt om de olika nazistiska sammanlutningarna?*, PM 25/5 1965. 5:721 d, SÄPO, Kvartalsöversikter andra och tredje kvartalet 1965, första och fjärde kvartalet 1966, första, andra och fjärde kvartalet 1967. Björn Lundahl kom att sedermera driva nattklubben Club 62 tillsammans med sitt juridiska ombud Carl Edqvist. Polisen gjorde razzior där mot illegal sprit m.m. Lundahl lämnade Sverige och bosatte sig i Grekland i samband med rättegång i nattklubsaffären, SÄPO:s kvartalsöversikt andra kvartalet 1969.

telsen. Han hade sedan återinträtt i tjänst, efter det att förhållandena gällande hans engagemang hade klarlagts. Vinge gav också en utförlig redovisning av polisens kontrollåtgärder vid anställning av polismän.¹⁶⁹

Det är intressant att konstatera att varken P.G. Vinge eller Carl Persson nämner ett ord om Lundahlaffären i sina memoarer, den affär som dock väckte så stor medial uppmärksamhet.¹⁷⁰

3.3.9 Övriga organisationer som redovisas i SÄPO:s översikter 1955-1968

Något skall sägas om övriga högerextremistiska och nazistiska organisationer, som redovisades i SÄPO:s månads- och kvartalsöversikter för perioden 1955-1968.

Vissa av organisationerna hade följts av SÄPO alltsedan andra världskriget. Man fortsatte att kontrollera dem, även om det måste ha varit ganska uppenbart, att de i en framtid ej skulle kunna hota rikets säkerhet. Detta gällde organisationer som Försvarsfrämjandet, Riksföreningen Sverige-Tyskland och S:t Michaelsorden. Organisationerna redovisades i SÄPO:s månads- och kvartalsöversikter. Motivet för detta bör ha varit att informationen om de extremistiska organisationerna skulle vara så heltäckande som möjligt. Därtill kom att det för alla nazistiska och högerextremistiska organisationer, stora som små, gällde att medlemmarna rörde sig mellan organisationerna.

Andra var organisationer, som bara tycks ha existerat under något eller några år. Det var organisationer som Fosterländska fronten, Fria kommittén för rättsskydd, Fri front, Landsbygdens samlingsparti och Riksföreningen Sveriges front.

Hjälpkommittén för Tysklands barn hade en något annorlunda struktur och inriktning än de övriga. SÄPO hade god kännedom om organisationen och dess medlemmar, som var gamla kända nazister och nazistsympatisörer. Den drivande kraften bakom kommittén var grevinnan Lili Hamilton med känd nazistisk inställning. Ordförande var översten A. G. Nordenswan och sekreterare Carl Ernfrid Carlberg. Organisationen stod bakom stora penninginsamlingar till Tysklands barn alltsedan 1945. Man hade kontakt med

¹⁶⁹ Tidssignal nr 13, 1965, HSC 199/65, SÄPO. Tidssignals ansvarige utgivare var registrerad i centralregistret, P 2967.

¹⁷⁰ P.G. Vinge, *Säpochef 1962-1970*, 1988. Carl Persson, Anders Sundelin, *Utän omsvep*, 1990.

olika västtyska nazistbetonade organisationer. Det förefaller som om Hjälpkommittén hölls under bevakning ända in på 1960-talet.¹⁷¹ Verksamheten tycks ha upphört i samband med Lili Hamiltons död i oktober 1962.

Det till Sveriges Nationella Förbund nära knutna Försvarsfrämjandet redovisades i översikterna under hela perioden. F.d. översten Alf Meyerhöffer var ordförande i Försvarsfrämjandet och redaktör för dess tidning *Effektivt försvar*. I översikten för tredje kvartalet 1958 framhölls att Försvarsstaben hade tagit avstånd från Försvarsfrämjandet "som ej ansågs representera försvarsintressen". Alf Meyerhöffer dog 1962 och till hans efterträdare utsågs översten Arvid Eriksson den under kriget kände "radiomajoren". I översikten för första kvartalet 1968 redovisas Aftonbladets syn på Försvarsfrämjandet som en nynazistisk organisation, att många artiklar i *Effektivt försvar* och *Folkförsvaret* är skrivna av höga officerare och slutligen att tidskrifterna fanns på officersmässarna. Åter framhålls att militärledningen hade tagit avstånd från främjandet och dess tidskrifter.

Fosterländska fronten bildades 1956 i samband med upplösningen av Sveriges Nationella Frihetsrörelse. C. E. Carlberg stod bakom även den organisationen, som tycks ha upphört redan året därpå.

3.4 Övervakningen 1969-1980

3.4.1 Kvartalsöversikterna och Anvisningar för den polisiära säkerhetstjänstens register, personalkontrollen m.m. (HT 16, HT 19)

Kvartalsöversikter upprättades för de tre första kvartalen 1969 och gavs ut på samma sätt som tidigare. Den Personalkontrollkungörelse som trädde i kraft den 1 oktober 1969 ändrade förutsättningarna för förande av polisregister m.m. inom den särskilda polisverksamheten. Detta påverkade utgivning och delgivning av kvartalsöversikterna. Av översikten för tredje kvartalet 1969 framgick att översikterna fr.o.m. fjärde kvartalet 1969 skulle få en ny utformning. Deras omfattning och inriktning var föremål för prövning. De

¹⁷¹ P 398 löpnr. 4, C.E. Carlberg, SÄPO, PM 5/2 1962.

skulle i fortsättningen endast tillställas säkerhetsavdelningens egna enheter.

Det skulle dröja till 1971 innan översikterna åter började utkomma. Sambandet med ikraftträdandet av HT 16, Anvisningar för den polisiära säkerhetstjänstens register, personalkontrollen m.m. den 17 december 1970, är klart. I översikten för första kvartalet 1971 framhölls att översikterna presenterades i något annorlunda form än tidigare "med hänsyn till de ändrade arbetsuppgifterna som avdelningen fått bl.a. genom tillkomsten av tjänsteföreskriften HT 16." Inom vissa områden uppgavs uppgifterna vara ofullständiga på grund av bristande underlag. Att aktivitet inom ett visst område inte redovisades, behövde inte innebära att sådan inte hade förekommit.

Översikterna kom ut åren 1971 och 1972. Ett uppehåll gjordes 1973. Under 1974 utkom fyra översikter. "Sedan regeringen utfärdat nya direktiv beträffande tillämpningen av personalkontrollkungörelsen och tjänsteföreskrifter HT 19 utfärdats, kommer kvartalsöversikter att åter distribueras. Upplagan blir emellertid begränsad och någon delgivning utanför säkerhetsavdelningen planeras för närvarande ej." Att det verkligen var fråga om en mycket begränsad upplaga framgår av ingressen till kvartalsöversikten nr. 1 1974. Respektive länspolischef borde underrättas om att utgivningen återupptagits, och att sektionens exemplar kunde ställas till förfogande för kännedom.¹⁷²

Källor till kvartalsöversikterna var som tidigare, den nazistiska pressen, rapporter och PM från bevakningar av möten i Stockholm och ute i landet, uppgifter från meddelare samt kvartalsrapporter från säkerhetspolisens lokalavdelningar.¹⁷³

Enligt HT 16 fick personer tillhörande följande nazistiska organisationer kontrolleras av Säkerhetstjänsten och registreras, Nordiska rikspartiet, Frisinnade unionspartiet/Nordisk ungdom och Nysvenska rörelsen. I HT 19 utfärdad av Rikspolisstyrelsen den 3 juli 1973 återfinns Nordiska rikspartiet. Nysvenska rörelsen och Frisinnade unionspartiet har utgått medan den högerextremistiska rörelsen Demokratisk allians har tillkommit. Frisinnade unionspartiet var vid den här tiden i stort sett utplånat.

¹⁷² HT 16, HT 19. Ändring 1973-12-20 i 1973 års tilläggföreskrifter.

¹⁷³ Lokalavdelningarnas insända kvartalsrapporter återfinns i SÄPO:s arkiv fördelade efter JWK-systemet enligt gällande arkiveringsregler. Materialet tycks dock inte vara heltäckande. Detta kan bero på att inte alla rapporter har arkiverats. Formuleringar i rapporterna tyder på att kvartalsrapporter inte alltid har sänts in.

Vid den presentation av HT 19 som chefen för Säkerhetsavdelningen, Hans Holmér, gjorde vid en konferens med sektions- och rotelchefer den 4 - 12 december 1973 angående uppföljning av de politiska ytterlighetspartiernas verksamhet, togs frågan upp, varför Demokratisk allians hade införts i HT 19. Eftersom ingenting i organisationens program tydde på en samhällsomstörtande inriktning, hade många ställt sig den frågan. Ett skäl som hade angetts var, att det hade konstaterats att Demokratisk allians registrerade vänstergrupper och deras eventuella beväpning.¹⁷⁴

Enligt Hans Holmér hade Rikspolisstyrelsen ansett, att Demokratisk allians ej fyllde måttet och anmält detta för regeringen. Man var alltså inom regeringen helt medveten om Rikspolisstyrelsens inställning i frågan. Holmér förklarade vidare, att han hade framfört för regeringen att om Demokratisk allians skulle vara med, då borde samma sak gälla för de förenade FNL-grupperna.

I den fortsatta, livliga diskussionen argumenterade en av deltagarna mot att Demokratisk allians förekom på listan bl.a. med följande ord: "Man får en otrevlig känsla av att, bara därför att det gäller högerkanten så kunde man ta med den här organisationen för att få viss jämvikt. Man ställde inte något krav på samhällsfarlighet bara därför att det råkade vara på högersidan. VPK som är klart revolutionärt borde vara med om nu DA skall finnas där." På detta svarade Holmér, att han inte kände till regeringens motiv. Han redogjorde för de diskussioner beträffande nazistiska och andra organisationer på högerkanten, som föregått Rikspolisstyrelsens förslag till regeringen i december 1972. Man tog bort "en- och tvåmannapartierna". Om detta hade det inte varit mycket diskussion. Det var helt klart att endast Nordiska rikspartiet skulle vara med.

När det gällde Demokratisk allians fanns det en hel del frågetecken framhöll Holmér. Härfter följer en något skruvad motivering, som kan vara värd att citera, eftersom den snarast ger belägg för kritiken om något slags jämviktstänkande mellan kommunistiska och nazistiska rörelser vid upprättandet av HT 19: "...inte så att organisationen var fylld av revolutionärer, men det fanns vissa figurer som uppträtt en smula underligt. Det var bl.a. en officer i Strängnäs som dömdes för olaga vapeninnehav av sprängämnen och där man i varje fall i tidningar uppgav att han hade anknytning till Demokratisk allians. Jag vet inte riktigt hur det var med detta, men ett visst samband fanns mellan honom och Demokratisk allians." En tunn motivering är väl det minsta man kan säga.

¹⁷⁴ 5:720/6, 1965-1980, löpnr. 5. SÄPO. Diskussionen om HT 19 refereras efter Protokoll från konferensen 4/12-6/12 1973 upprättat den 15 januari 1974.

Man kan spekulera över varför Nysvenska rörelsen vandrade ut och in i anvisningarna. Organisationen upptogs i HT 16, utfärdad 1970, utgick i HT 19 utfärdad den 27 april 1973 men återinfördes genom tilläggsbestämmelser redan den 20 december 1973. Hans Holmér's förklaring att en- och tvåpersonspartier ej hade tagits upp är knappast relevant för Nysvenska rörelsen. Organisationen var troligen den största av de högerextremistiska rörelserna. Det kan vara svårt att förstå varför NSR överhuvudtaget fanns med. Ingenting tyder på att denna korporativistiska rörelse med starka nationalistiska inslag planerade att störta det bestående samhället och således utgjorde ett hot.

Några motiveringar till, varför Nysvenska rörelsen återinfördes efter mindre än ett år, har jag inte funnit. Även här insmyger sig lätt tanken om balans mellan höger- och vänsterorganisationer. Det kan vara värt att notera att Hans Holmér ej nämnde ett ord om Nysvenska rörelsen vid konferensen den 4 december 1973. Det bör rimligtvis då ha varit känt att organisationen skulle återinföras två veckor senare.

Första kvartalet 1980 förekom 95 personer tillhörande Nysvenska rörelsen i SÄPO:s centralregister. Motsvarande siffror var för Nordiska rikspartiet 46 och för Demokratisk allians 17. 1985 hade motsvarande siffror sjunkit till 39 respektive 38 och 5.¹⁷⁵

3.4.2 Nysvenska rörelsen, Europeiska sociala rörelsen

Under perioden kan man se tecken på en ökad konkurrens mellan Nysvenska rörelsen och Nordiska rikspartiet.

Nysvenska rörelsens och Nordiska rikspartiets offentliga möten, riksstämmor och kongresser övervakades under hela perioden på samma sätt som tidigare. Personal från Säkerhetspolisen beordrades att övervaka mötena "från utsidan" och rapporter över iakttagelser insändes till Säkerhetsavdelningen. Så översändes t.ex. rapport från Nysvenska rörelsens riksstämma den 16 till 18 maj med förteckning över identifierade deltagare samt fotografier, 43 identifierade och 25 oidentifierade. Fotografierna hade tagits från "dolda observationsplatser". Fotografierna översändes med uppmaning om identifiering av de oidentifierade och att uppgifterna skulle åter-sändas till Malmöavdelning för vidare distribution. På deltagarför-

¹⁷⁵ Personalkontroll den 1 oktober 1969-den 30 juni 1996, Rapport till regeringen av Registernämnden beslutad den 16 december 1998, bilaga 16.

teckningen har de flesta namnen påförts uppgift om registrering.¹⁷⁶ Stämmorna bevakades av ett par, tre man från Malmöavdelningen.

Firandet av Karl XII fortsatte under perioden och övervakades som tidigare. Liksom tidigare representerade deltagarna olika nazistiska och högerextremistiska organisationer. Den 6 november 1972 samlades nysvenskarna vid Gustav II Adolfs staty på Gustav Adolfs torg. Den 19 augusti samma år firades Gustaf III:s statskupp med samling på Östermalms torg för marsch till Gustaf III-statyn. Även dessa möten övervakades. Ett allt viktigare syfte med bevakningen tycks ha varit ordningens upprätthållande. Bråk uppstod med främst vänstergrupper.¹⁷⁷

År 1970 hade Malmöavdelningen en meddelare X, som kunde berätta om NSR:s inre förhållanden. Det fanns en radikalare grupp inom rörelsen, som sökte göra sig gällande. "Trovärdigheten av X kan inte f.n. bedömas men han kommer från en mycket god familj".¹⁷⁸ Uppgifterna om en radikalare grupp inom Nysvenska rörelsen togs upp vid sektions- och rotelchefskonferensen i november 1970. Det framhölls att det inom rörelsen fanns en fraktion, som ansåg att organisationens program var för tamt, och att man önskade få ett program, som var mer likt nazismens. Gruppen bestod av 25-50 personer med en oidentifierad dansk medborgare som politisk inspiratör och idégivare. Enligt meddelaren skulle samma grupp ha planerat att likvidera Simon Wiesentahl vid dennes besök i Malmö i januari 1970. Man fann bevakningen av hans besök för stor och avstod. De här uppgifterna förefaller i högsta grad märkliga. Inga uppgifter har påträffats om hur dessa uppgifter värderades.¹⁷⁹

Enligt rapport från Malmöavdelningen den 20 juni 1972 var Nysvenska rörelsens aktiviteter inom Malmöområdet ganska omfattande. Man demonstrerade mot invandring och mot slapphet mot kriminella. Nordiska rikspartiet förde däremot en tynande tillvaro. Vid de fätaliga möten som hade utannonserats och som följts av Malmöavdelningen hade anslutningen varit "närmast obefintlig".

En meddelare Y, överlämnade under början av 1970-talet uppgifter om Nysvenska rörelsens utländska kontakter. Y uppskattade Nysvenska rörelsens medlemsantal till cirka 600. Uppgifter inkom också om kontakter mellan rörelsen och Ustasja. Meddelare var här

¹⁷⁶ 50:5012, löpnr 5, SÄPO, Riksstämman 1970.

¹⁷⁷ 50:5044, löpnr. 3, SÄPO.

¹⁷⁸ 50:14/1c, SÄPO, Skrivelse 1970-06-30. Märkliga uppgifter om "X" återfinns i Protokoll från sektions- och rotelchefers konferens 17/11-20/11 1970, 5:720/6, löpnr. 8. SÄPO.

¹⁷⁹ 5:720/6, löpnr. 8, 5/2 1971, SÄPO, Protokoll från sektions- och rotelchefers konferens 17/11-20/11 1970.

en studerande Z, medlem av rörelsen. "Z" informerade också om bidrag till rörelsen från diverse namngivna personer. Han hade tagit kontakt med polisen i Göteborg och förklarat sig villig att lämna polisen ytterligare informationer. Y:s uppgifter översändes i skrivelse till centralregistret och lades ad acta 1973-12-04 med påteckningen "ingen registrering".¹⁸⁰

Olika uppgifter från 1970-talets förra hälft tyder på att rörelsen växte sig starkare i Göteborg. Verksamheten leddes där av H.C., som flyttat från Malmö till Göteborg för att "sätta fart på rörelsen". Under år 1970 hade man många interna sammankomster. Ett antal kända deltagare i mötena räknades upp. Handlingar tillfördes deras personakter.¹⁸¹ Under 1972 ansågs Nordiska rikspartiets verksamhet i Göteborg praktiskt taget ha upphört genom en kupp från Nysvenska rörelsen i Göteborg, som då var "dess starkaste och brunaste avdelning" enligt SÄPO:s kvartalsöversikt för fjärde kvartalet 1974. Schism rådde mellan NRP:s ordförande i Göteborg, Hans Burgmeister, som dessutom var partiets presschef, och paret Oredsson. År 1975 var en sammanslagning av "Burgmeistergruppen" och Nysvenska rörelsen aktuell, men genomfördes ej.

Vid mitten av 1970-talet hade NSR en stark ungdomsrörelse och gott samarbete med emigrantgrupper, ungrare, balter.¹⁸² Rapporter från slutet av 1970-talet talar däremot om mycket låg aktivitet inom rörelsen. Malmöavdelningen uppgav 1978 antalet aktiva medlemmar till cirka 50 personer "enligt vanligen tillförlitlig källa".¹⁸³

Från riksstämman 1980 rapporterades att den hade kunnat genomföras utan störande inslag, men att Nordiska rikspartiets RAG-ledare hade setts i närheten av stämmans lokal, i färd med att sätta upp flygblad och klistra dekaler. Från samma stämma rapporterades att en fusion hade skett mellan Nysvenska rörelsen och Sveriges Nationella Förbund. Per Engdahl, som en kort tid på 1940-talet hade varit vice ordförande i SNF valdes nu till partiets ordförande.¹⁸⁴

Redovisningen av Nysvenska rörelsens verksamhet bygger huvudsakligen på bevakningsrapporter och i viss mån på uppgifter från meddelare. Vad man kan konstatera är att de tidigare mycket ofta förekommande uppmaning om registrering vid de flesta namn i rapporter och tidningsklipp, nu har blivit mer sällsynta. Uppen-

¹⁸⁰ 50:5013, löpnr. 2, SÄPO, Nysvenska rörelsen, Diverse handlingar 1956-1979

¹⁸¹ 50:5014/3 j, löpnr. 2, SÄPO, PM Göteborg 29/1 1971.

¹⁸² 50:5013, löpnr. 2, SÄPO, PM 20/11 1975.

¹⁸³ 50:5013, löpnr.2, SÄPO, Skrivelse från M.M. (Malmöavdelningen) 1979-03-06.

¹⁸⁴ 50:5012, löpnr. 6, SÄPO.

barligen en följd av 1969 års personalkontrollkungörelse och HT 19.

Kvartalsöversikterna under perioden innehåller korta referat från riksstämmorna, uppgifter om styrelsens sammansättning liksom namnuppgifter på ordförandena för de lokala organisationerna. Man redovisar tyska och danska delegater vid riksstämmorna liksom rörelsens representanters besök hos europeiska meningsfränder. Särskilt är det Per Engdahls resor som uppmärksammas. Ingenting i översikterna pekar på att man betraktade rörelsen som något hot mot det svenska samhället.

3.4.3 Nordiska rikspartiet

På ställföreträdande partiledaren Sten Bergiells initiativ bildades under 1971-1972 kamporganisationen RAG (Rikspartiets aktionsgrupp). Gruppen skulle "fysiskt stödja" partiet och "kämpa om makten på gatorna" och i realiteten fungera som ett slags Gestapo. Den finske medborgaren Nils Mandell, chef för Nordiska rikspartiet i Finland utsågs till RAG-ledare. RAG fanns på sex orter i landet, RAG 1 Västerås, RAG 2 Göteborg, RAG 3 Sundsvall, RAG 4 Malmö, RAG 5 Stockholm, RAG 6 Helsingborg. RAG 5 intog en särställning. Till dess ledare utsågs Timo Stamblewski.

Riksdagsvalet 1973 blev enligt uppgift en stor besvikelse för Göran Assar Oredsson, som omorganiserade partiet samma år. Den första och andra juni 1974 skedde Rikspartiets bombattentat mot biografen China i samband med premiären på filmen "Det våras för Hitler" och dagen därpå bombattentatet mot Demokratisk allians.

Under åren 1975-1978 ersattes Göran Assar Oredsson som partiledare av hustrun Vera och partiet radikaliserades. Göran Assar Oredsson var under den tiden partiets parti- och pressekreterare.¹⁸⁵ Paret Oredssons antisemitiska propaganda uppmärksammades särskilt av SÄPO.¹⁸⁶

¹⁸⁵ 50:8130, löpnr. 4, SÄPO, 1975-01-08, *Sammanställning angående naziverksamheten fram till årsskiftet 1974-1975*, densamme 1975-06-10, *Sammanställning över naziverksamheten under tiden 1/1 1975-1/6 1975*. 50:8130, löpnr. 3, SÄPO, B Lööv 1974-06-12, *Sammanställning över utredning angående NRP:s aktioner mot biografen China och organisationen Demokratisk allians 1 och 2 juni 1974*.

¹⁸⁶ 50:010, löpnr. 2 1965-1972, SÄPO, "P 6113 Göran Assar Oredsson, SÄPO, P 8081 Vera Oredsson, SÄPO

3.4.3.1 Bevakningsrapporter

Den 16 juni 1971 bevakades och fotograferades paret Oredssons sommarställe "Björnidet" i Ed i Dalsland av Säkerhetspolisen efter tips från källa "Erik" (5:73/264). Källan hade på en Stockholmsrestaurang hört ett samtal mellan Jan Guillou, Staffan Beckman och några andra ur palestinarörelsen som rörde arabiska terroristplaner med koppling till "Björnidet". Ingen bekräftelse på planerna erhöles.¹⁸⁷

Omfattande bevakningsrapporter upprättades från sommarlägret i Fjärås 1972 liksom från partidagarna i Dalsjöfors 1972, 1973 och 1974. Deltagarna fotograferades och kunde i stor utsträckning identifieras. Bilar och deras ägare identifierades också. Formuleringar som "via förtrolig meddelare" kan tyda på att en meddelare deltog i partidagarna. Även hotellen där deltagarna bodde bevakades liksom restauranterna där de åt. Foton från partidagarna sändes till Malmö- och Göteborgsavdelningarna för identifiering. Man konstaterade att sommarlägret i Fjärås och partidagarna i Dalsjöfors 1972 och 1973 också bevakades från bilar av medlemmar av KFML(r). "Deras livliga verksamhet gjorde att vi denna gång (1973) var tvingade att inställa den planerade fotograferingen av mötesdeltagarna". Polisen kunde också identifiera flera av KFML(r)medlemmarna. Vid partidagarna 1974 valdes Vera Oredsson till partiledare, vilket tydde på en radikalisering av partiet. Göran Assar Oredsson ansågs "för mjuk" enligt rapportören. Ingen aktivitet från KFML(r):s sida kunde iakttas. Man konstaterade att Vera Oredsson stödde brandbombsattentatet mot Demokratisk allians.¹⁸⁸

Firandet av 200 års minnet av Gustav III:s statsvälvning bevakades. Tillstånd hade givits för marsch från Karl XII:s staty till Gustav III:s staty. På grund av bråk med närvarande vänstergrupper måste marschen inställas och enskild marsch beordrades. De närvarande fotograferades och identifieringar gjordes. Samtidigt firade Nysvenska rörelsen statsvälvningen vid en samling på Östermalms-torg. Även här identifierades deltagarna.

Säkerhetspolisen var närvarande vid partiets valmöte i Folkets hus den 31 augusti 1973. Cirka 80 personer deltog, de flesta var under 30 år. Bevakningen varade mellan klockan 1730 och klockan 2130. En lista över identifierade deltagare ingick i promemorian. De flesta namnen har i efterhand påförts ett registreringsnummer.

¹⁸⁷ P 6113, Göran Assar Oredsson, A löpnr. 2, SÄPO.

¹⁸⁸ 50:812, SÄPO.

De var alltså sedan tidigare registrerade. Några har påförts anteckningen "ej reg". Bland dessa återfinns Timo Stamblewski, som nu registrerades.

Nils Mandell, ledare för RAG, registrerad enligt HT 19 övervakades den 26 januari 1974 mellan klockan 0900 och 1800. Han deltog i flygbladsutdelning tillsammans med två partikamrater och de begav sig sedan till en lägenhet i gårdshuset Skeppargatan 23. Där stannade han till klockan 1630. Av spaningsrapporten framgår, att man misstänkte att partiledningen förberedde attentat mot vissa personer genom att kontakta broderorganisationer i Italien, som skulle genomföra dåden. Rapportören fann det anmärkningsvärt att Vera Oredsson hade uppmanat den svenska kontakten med Italien att ligga lågt, efter det att personal från Säkerhetsavdelningen hört vissa medlemmar i partiet¹⁸⁹

Partiets offentliga möte den 15 februari 1974 i Medborgarhuset bevakades både i och utanför lokalen. Cirka 80 personer var närvarande, de flesta under 25 år. Det poängterades att Vera och Göran Assar Oredsson kunde hålla sina tal utan störande intermezzon. Mötet var slut klockan 2040. Ett femtontal medlemmar hade eftermöte på restaurant Rino. Ett antal av deltagarna kunde identifieras. Promemorian översändes enligt gällande rutiner till Rotel B 43 för bearbetning och namnen påfördes sina respektive registreringsnummer och personakterna tillfördes ett exemplar av promemorian.¹⁹⁰

3.4.3.2 Propaganda riktad mot militära förband

Av rapporteringen att döma var aktiviteter riktade mot militära förband blygsamma under perioden. År 1969 rapporterades att man vid Västernorrlands regemente såg med oro på partiets aktiviteter i länet och misstänkte att kampanjer planerades mot förbandet. Oron förefaller denna gång ha varit obefogad. Men i början av 1970-talet kom partiets intresse att rikta sig just mot I 21 i Sollefteå och mot Lv 5 i Sundsvall. Ett par partimedlemmar tjänstgjorde vid I 21. Det blev känt att man tänkt sig aktiviteter i samband med SM på skidor i Sollefteå 1972. Viss affischering och utspridande av flygblad kunde konstateras.¹⁹¹ I sammanhanget finns det anledning

¹⁸⁹ 50:8130 löpnr. 3, 1972-1974, SÄPO, Spaningsrapport 26/1 1974, Registreringsblankett ang. Mandell inkom 6/2 1974.

¹⁹⁰ 50:820, löpnr. 2, 1971-1975, SÄPO, PM 4/9 1972, 31/8 1973, 15/2 1974.

¹⁹¹ 50:820, löpnr. 1, SÄPO, Skrivelse 22/10 1969, samtal med överstelöjtnant K. 50:8130, löpnr. 3, SÄPO, Kvartalsöversikter.

att erinra om vänsterns inflytande på de värnpliktiga vid den här tiden just vid förbanden i Sollefteå och då särskilt vid I 21.¹⁹²

Tidskriften *Framåt marsch* påträffades vid Brävalla flygflottilj och Karlskrona örlogsskolor 1974. Enligt en källa i Umeå, som haft kontakt med ett underbefäl vid I 20 fanns det 1975 en grupp tillhörande Nordiska rikspartiet vid regementet. En lista över personerna, av vilka två skulle vara officerare, översändes. Medlemmarna skulle genomgå en kurs någonstans söderut. Uppgifterna skulle följas upp av avdelningen i Umeå.¹⁹³

3.4.3.3 Rapporter från Växjöavdelningen

Växjöavdelningens meddelare Y, som överlämnade uppgifter om Nysvenska rörelsen, var en mycket god källa för uppgifter om utländska nazistiska rörelser och om Nordiska rikspartiet, både vad gällde dess inre arbete och dess internationella kontakter. Y informerade 1972 om splittring inom Rikspartiet. Han bedömde partiets medlemsantal till cirka 300. Han gav också karaktäristiker av medlemmarna. I september 1973 kunde han ge detaljerade rapporter om partiets utveckling ute i landet. Göteborgsavdelningen var stark med 25 medlemmar, likaså avdelningen i Växjö.¹⁹⁴ Även avdelningarna i Borås och Stockholm var aktiva. I Malmö fanns endast ett 10-tal medlemmar. Stora inre motsättningar inom partiet redovisades liksom dess ekonomiska svårigheter. De inre motsättningarna var snarare av personlig än politisk art. Septemberrapporten avslutades med följande ord gällande meddelaren: "Som avslutning kan nämnas, att den här aktuella uppgiftslämnaren är ytterst angelägen om, att hans identitet ej röjes. Han står även framdeles till Säks förfogande och kan, om så skulle anses erforderligt, när som helst kontaktas genom sektion GV."

Växjöavdelningen hade även under 1974 en innehållsrik rapportering byggd på den meddelare Y:s uppgifter. I juni 1974 rapporterade Växjöavdelningen om stridigheter, som utan Per Engdahls vetenskap förekom mellan Nysvenska rörelsen och Nordiska rikspartiet. Finländaren Nils Mandell hade vissa framgångar bland finskspråki-

¹⁹² Uppsatsens författare var vid denna tid bosatt i Sollefteå och hade nära kontakt med de två Sollefteåförbanden och kan vittna om det stora bekymmer som vänstergrupperna orsakade förbanden och Sollefteå kommun. Risk fanns för en polarisering mellan höger och vänster

¹⁹³ 50:8130, löpnr. 3, SÄPO, PM 7/2 1975.

¹⁹⁴ Uppgifterna från 1972 att partiet var praktiskt taget utplånat i Göteborg var, om man skall tro de här uppgifterna, betydligt överdrivna.

ga i Stockholm. I PM från september redovisades förutom utländska kontakter, de inre motsättningar, som ledde till att Göran Assar Oredssons ställföreträdare Sten Bergiell lämnade partiet, då han inte utsågs till RAG-ledare. Uppgifter lämnades också om den nye RAG-ledaren Nils Mandell, och om bombattentatet mot Demokratisk allians, som Mandell stod bakom.¹⁹⁵ Enligt Mandell, som meddelaren hade samtalat med, var attentatet initierat av partiledningen, som ansåg det vara god propaganda för partiet. Mandell hade berättat om attentatets utförande och vilka de medverkande var. Genom dådet hoppades partiet få stor tillströmning av "radikala och terroristiska ungdomar". Bergiell hade uppgivit, fortfarande enligt meddelaren, att det i Dalarna fanns en militär kamporganisation, där man tränade efter fallskärmsjägarmönster. Man hade cirka 100 medlemmar. Växjöavdelningen översände också bandupptagningar av samtal.¹⁹⁶

Växjöavdelningen hade fortsatt mycket goda kontakter in i NRP. Den 30 juli 1975 vände man sig till Malmöavdelningen efter framställan från Stockholm med begäran om övervakning av paret Oredssons planerade besök i Malmö. Man misstänkte att någon form av aktivitet planerades, eventuellt ett attentat riktat mot Göteborgsavdelningen och Hans Burgmeister. Stockholm önskade spaning och skuggning av de RAG-medlemmar som väntades till Malmö. "AS (Stockholm) har ansett det önskvärt, att om möjligt spaning och skuggning utföres för att utröna gruppens förhållanden. Eftersom uppgifterna kommit sent GV (Växjö) tillhanda på hemligt sätt måste stor försiktighet vid ev. skuggning iakttas." Växjöavdelningen förmedlade detaljerade ankomsttider till Malmö. Enligt Växjöavdelningens rapport från övervakningen hade Göran Assar Oredsson hållit möte den 8 augusti i Ungdomens hus med ett tiotal av sina anhängare och ett tiotal nyfikna. Oredsson hade riktat våldsamma angrepp mot gruppen i Göteborg och Hans Burgmeister. SÄPO:s rädsla för våldsamma aktioner var i varje fall denna gång obefogad.

Växjöavdelningen meddelade också att Oredssons ekonomi var usel. Flera tidigare understödjare hade upphört att stödja partiet ekonomiskt i avvaktan på utgången av de interna striderna. Därtill kom att Nysvenska rörelsen sökte värva medlemmar från det sönderfallande partiet.

I april 1976 översände Växjöavdelningen flygblad till Stockholm, förmedlade av "förtrolig meddelare". Man berättade om fortsatt

¹⁹⁵ Uppgifter om Nils Mandell sändes in till Centralregistret enligt HT 19.

¹⁹⁶ 50:8130, löpnr. 3, SÄPO, PM Växjö 18/9 1972, 4/9 1973, 25/9 1974.

splittring inom partiet och översände ett informationshäfte kallat *Nationell information*. Häftet hade utgivits av "NS-aktionen" genom rikskontaktmannen i Sundsvall. NS-aktionen bedömdes vara en oppositionsgrupp inom partiet.

Enligt PM den 30 augusti 1976 och "en förtrolig meddelare" skulle partiet inte delta i 1976 års val på grund av de inre stridigheterna. RAG:s hårda linje i Stockholm och Malmö hade enligt den "förtrolige meddelaren" gjort att många hade lämnat partiet. Det varnades för en ny terrorgrupp som hade bildats i Stockholm. Gruppen hade "lärt sig en hel del av sönderslagningen av gruppen kring Stamblewski".

I april 1979 rapporterades om NRP:s kontakter med tyska nazistpartier, särskilt ANS. Man planerade gemensamma aktioner bl.a. vapenanskaffning. Ett planerat besök hos ANS av en person från Mölndal, (ej tidigare registrerad) hade inställts av okänd anledning. Partiet uppehöll också kontakter med tyska Gesamte Deutscher Arbeitskreis och dess ordförande A Müller. Vera Oredsson hade bl.a. varnat honom för Bengt Olof Ljungberg "farlig provokatör och förrädare". Ljungberg (P 3700) som var redaktör för *Aktinform*, hade 1969 tvingats avgå som partisekreterare i Nysvenska Rörelsen.¹⁹⁷

3.4.3.4 Rapport från Helsingborgsavdelningen

Genom en källa hade Helsingborgsavdelningen 1974 kommit över en korrespondens bestående av 91 brev, som tillhörde medlemmen i Rikspartiet, en studerande från Helsingborg. Avdelningen skickade över ett koncentrat av materialet. Enligt detta drev partiet genom medlemmen från Helsingborg och Timo Stamblewski från Vällingby utanför Stockholm två postorderföretag (NS-Dekal) för naziprodukter, märken, texter till kampvisor, hjälmar, bajonetter etc. Helsingborgsavdelningen förmedlade också från samma källa en förteckning över partiets medlemmar i södra Sverige.¹⁹⁸

¹⁹⁷ 50:8130, löpnr. 3, SÄPO, PM från Växjöavdelningen 30/7 1975, 25/8 1975, 7/4 1976, 30/8 1976, 2/4 1979.

¹⁹⁸ 50:8130, löpnr. 3, SÄPO, PM Helsingborg 2/8 1974. Jämför även 5:746/1, SÄPO, s. 49:74 och Stamblewski 5:746/1 s. 24:74.

3.4.3.5 Bombattentaten den 1 och 2 juni 1974

Det finns ingenting i det genomgångna källmaterialet som tyder på att Säkerhetspolisen hade kännedom om att bombattentat planerades av RAG i Stockholm. Däremot har vi sett bl.a. av spaningsrapport den 26/1 1974, att man inte var främmande för att partiet kunde vara berett att utföra attentat. Den 1 juni utlöstes en rökbomb vid biografen China i samband med premiären på filmen "Det våras för Hitler". Dagen därpå exploderade en liknande bomb utanför Demokratisk allians´ lokal, Apelbergsgatan 56. Bland de inblandade märktes RAG-ledarna Nils Mandell och Timo Stamblewski. Stamblewski dömdes till ett års och Mandell till två månaders fängelse. Övriga inblandade fick villkorlig fängelse eller böter.

De förhör som hölls med de inblandade och de husrannsakingar som gjordes, gav viktiga kunskaper om partiet och dess planer och då särskilt planerna och diskussionerna inom RAG. En hel del av uppgifterna känner vi igen från Växjöavdelningens källa. Medlemmar i en RAG- grupp i en del av landet skulle kunna lånas ut till en annan del av landet vid aktioner mot politiska motståndare. Detta för att försvåra en identifiering. Man hade också inom RAG diskuterat teknik för att framställa "molotovcocktails" och "varulvscigarrer". Särskilt intressant för SÄPO var uppgifterna, att man inom NRP hade diskuterat möjligheterna att ordna utbyte av terrorister med någon fascistorganisation i Italien. SÄPO:s kommentar till den uppgiften var "Huruvida dessa planer är allvarligt menade är ej känt."

Timo Stamblewski, som hade avsatts som RAG-ledare i Stockholm sedan han dömts till sex månaders fängelse för rån, berättade att partiet hade vapenförråd på minst tre ställen i landet. Han uppgav också att han år 1973 hade deltagit i vapenövningar i Bergslagen. Särskilda dödslistor på svenskar hade upprättats. Vid förhöret framkom även, att det endast hade varit en tillfällighet att inte KFML(r):s lokaler i Malmö hade sprängts hösten 1973. Kontaktmännen i Malmö och Helsingborg medgav att en sprängning hade diskuterats men ej varit allvarligt menad. En källa hade förklarat att aktionen stupade på att sprängmedel hade förvarats i ett bankfack och att banken vid tillfället i fråga var stängd.¹⁹⁹

¹⁹⁹ 50:8130, löpnr. 4, 5, SÄPO, 1974-06-12, 1975-01-08, 1975-06-10. P8081, löpnr.1 R h, 1974-1976, Vera Oredsson, SÄPO, Husrannsakan hos Nils Mandell,

3.4.3.6 Telefon- och postkontroll av Vera Oredsson

Den information om Nordiska rikspartiet och dess planer som SÄPO fick fram i samband med utredningen om bombattentaten men också uppgifter från andra källor om en radikalisering av partiet ledde till att Eskilstuna tingsrätt den 11 februari 1975 fattade beslut om telefon- och postkontroll av Vera Oredsson. Motiv för detta var misstankar om att Nordiska Rikspartiet planerade brott mot Brottsbalken 13:3 allmänfarlig ödeläggelse, genom utbyte av terrorister från annat land och brott mot Brottsbalken 18:1 uppror, genom att med våldsamma medel omstörta statskicket. Motiveringen till att det just blev Vera Oredsson, som avlyssnades, var att beslut av den här typen endast bedömdes kunna tas av partiets ledare.

Telefonkontrollen pågick under olika perioder år 1975. Paret Oredsson skuggades också tidvis. Ingen av de vidtagna åtgärderna gav något resultat. En förundersökning "Förberedelse till allmänfarlig ödeläggelse samt förberedelse till uppror" bl.a. med förhör med Vera Oredsson tillförde inte heller något nytt, men misstankar mot paret och partiet kvarstod.²⁰⁰ Tingsrätten i Eskilstuna begärde att få återuppta telefonkontrollen av Vera Oredsson i april 1981. Ingenting särskilt tycks ha uppdagats.²⁰¹

3.4.3.7 SÄPO:s bedömning av Nordiska rikspartiet under 1970-talet

Under 1970-talets första år var SÄPO:s allmänna bedömning, att Nordiska rikspartiet hade en ganska låg aktivitet. Man såg dock med viss oro på bildandet av aktionsgruppen RAG och fäste sig särskilt vid RAG:s program "att kämpa om makten på gatorna". Sektionerna uppmanades i kvartalsöversikten för första kvartalet 1971 att rapportera allt, som tydde på fysiskt våld från partiets sida. De närmast följande åren bedömdes förhållandena inom partiet som föga oroväckande, och man framhöll partiets ringa verksamhet och dåliga ekonomi.

²⁰⁰ 50:8130 löpnr. 4, 5, SÄPO, 1975-01-08, 1975-06-10, P 8081, Vera Oredsson, löpnr. B, C, C1 löpnr.1, 1 R, 1975, SÄPO, 50:8130, löpnr. 5, SÄPO, RPS/Säk sektion Eskilstuna 27/4 1981. Ett stort material finns bevarat från postkontrollen bl.a. förteckningar över brev. Brevet har kvarhållits vid postanstalten och tagits i beslag av förundersökningsledare. P 6113, Göran Assar Oredsson löpnr.1-3, SÄPO, Förundersökningsprotokoll 1/3 1976.

²⁰¹ 50:8130, löpnr. 5, SÄPO, RPS/Säk, Sektion Eskilstuna 27/4 1981.

Fr.o.m. andra kvartalet 1974 konstaterades en ökad aktivitet. Uppgifter fanns att partiet hade växt särskilt i Stockholm. Ungdomar tillhörande RAG hade gripits. Husrannsakan hade gjorts och sprängämnen beslagtogs. RAG-medlemmarna Timo Stamblewski och den tidigare nämnde studeranden från Helsingborg hade dömts för olaga vapeninnehav, och det fanns uppgifter om att medlemmar hade rest till Finland för att komma över vapen. Medlemmar hade också dömts för olaga hot. Vid I 21 fanns en soldatklubb och vid I 15 avslöjades en hemlig klubb, som hade en vapensamling och ägnade sig åt skjutövningar. Allt detta och bombattentaten 1974 och valet av Vera Oredsson till partiledare gjorde att bilden av en ytterst våldsbenägen rörelse växte fram.²⁰²

SÄPO:s bedömning såväl 1974 som 1975 var, att Nordiska rikspartiet hade egna vapendepåer. Man hade också uppgifter om att partiet genom infiltration av försvaret försökte få tillgång till dess vapenförråd. Stöd för detta fanns i uppgifter från Stamblewski men också från en källa i Umeå, som hade berättat om organiserade plutonsofficerare vid I 20 och att Göran Assar Oredsson hade kontakter inom kustartilleriet. Källan hade genom "pratkontakt" med en sergeant på I 20 fått höra om partimedlemmarna vid I 20. En lista över dem överlämnades.²⁰³

SÄPO konstaterade i sin översikt för andra kvartalet 1975, att förhören som hållits om bombattentaten och om vapeninnehav hade förorsakat stor oro och även splittring inom partiet och lett till krav från Vera Oredsson om redovisning av förhören. Partiets presschef Hans Burgmeister, Göteborg, hade avsatts, sedan han vägrat att meddela pressen att SÄPO förföljde och trakasserade NRP:s unga medlemmar. Göran Assar Oredsson hade då utsetts till presschef. Inte heller han hade vågat att kontakta pressen i frågan. Göteborgsavdelningen bröt sig ur partiet troligen som en följd av avsättandet av Hans Burgmeister, och bildade Nationella samlingspartiet. Ordförande för det nya partiet blev en f.d. fanjunkare. En allmän rädsla spred sig enligt SÄPO i partiet och antalet aktiva medlemmar minskade.²⁰⁴

SÄPO:s bedömning i juni 1975 var, att det fanns anledning att misstänka, att ledningen för NRP förberedde, att med våld störta det svenska samhället. Det fanns också skäl att misstänka att led-

²⁰² 5:721 d, SÄPO, Kvartalsöversikter 1969-1980

²⁰³ ACU 5:73/2, SÄPO, 7/2 1975.

²⁰⁴ 5:721 d, SÄPO, Kvartalsöversikt, fjärde kvartalet 1975. Göran Assar Oredsson polisanmälde chefen för utbrytargruppen för att gruppen hade utgivit trycksaker under NRP:s namn. Striden slutade så småningom inför Eskilstuna tingsrätt.

ningen hade förberett attentat mot vissa personer och funktioner genom att ta kontakt med systerorganisationer i Italien för hjälp med att utföra planerna. Stöd för den uppfattningen fanns i uppgiften, att Vera Oredsson hade uppmanat den svenska kontakten med Italien att "ligga lågt" sedan säkerhetsavdelningen hade hört medlemmar av partiet i bl.a. denna fråga.

Partiets fixering vid våld och Tredje riket gjorde, att uppgifter om att man i fortsättningen skulle arbeta efter demokratiska metoder, inte förtjänade någon tilltro. Partiets ledare måste visa att han/hon är ledaren "och i en våldsdyrkande organisation som NRP kan detta endast ske genom att demonstrera mod att visa våld."

Trots allt det som hade blivit känt om NRP:s planerade aktiviteter måste den slutliga bedömningen bli, att partiets möjligheter att under överskådlig tid störta det svenska samhället med våld var obefintliga. Partiet var en obetydlig sekt på mellan 500 och 1000 medlemmar utan möjlighet till politisk påverkan. Det var dock oklart om denna klarsyn var förhärskande inom partiet. Utan tvekan skulle partiet kunna orsaka stora skador för samhället, och människor skulle kunna komma till skada eller dödas. Enstaka medlemmar skulle kunna företa sig i stort sett vad som helst om tillfälle gavs var slutsatsen.²⁰⁵

I SÄPO:s översikt från fjärde kvartalet 1978 lyftes en information fram, som kan kopplas till utvecklingen av den nazistiska rörelsen under 1980-talet och den främlingsfientlighet och nynazism som attraherade vissa ungdomsgrupper. SÄPO orienterade om att Göran Assar Oredsson, som återkom som partiledare 1978, hade påpekat att partiet skulle koncentrera sina aktiviteter på ungdomen och då särskilt skolungdomen. Aktiviteterna skulle närmast skötas av RAG-grupperna. Bildandet av RAG-grupperna 1971 var för övrigt redan det ett tecken på att man inriktade sig på ungdomen.

I samma översikt redovisas att hetspropaganda hade förekommit mot judar och invandrare i vissa skolor. Man förnekade förintelsen. Telefon- och brevpropaganda hade förekommit. Dessa iakttagelser knöt man dock inte särskilt till Nordiska rikspartiet²⁰⁶

Perioden 1969-1980 kännetecknades av en radikaliserings av partiet och av inre motsättningar, som ledde till ett praktiskt taget

²⁰⁵ 50:8130, löpnr. 4, 1975-1980, SÄPO. Sammanställning över nazistisk verksamhet under tiden 1/1-1/6 1975, 10/6 1975.

²⁰⁶ 5: 721 d, SÄPO, Kvartalsöversikt fjärde kvartalet 1978, Redogörelse för extremistisk verksamhet 4/78-1/79.

utplånande, samtidigt som resterna av partiet bildade grogrund för de nya nazistiska rörelser, som växte fram under 1980-talet.²⁰⁷

3.4.4 Sveriges Nationella Förbund

Sveriges Nationella Förbund tillhörde inte de organisationer som skulle registreras enligt HT 16, 1970 eller HT 19 1973. Däremot återkommer partiet i 1981 års förordning. En viss kontroll av organisationen och dess medlemmar förekom emellertid. Under 1970-talet var man med om att organisera Karl XII-firandet tillsammans med Narvaförbundet. Polisen övervakade mötena. År 1971 hölls minnstalet av SNF:s Ulf Hamacher.²⁰⁸ Så skevs t.ex. 1972 en utförlig rapport om mötet och de personer, som kunde identifieras, redovisades. Uppgift om närvaron påfördes vederbörandes personakt. Fotografier togs från mötena.²⁰⁹

SNF upptogs i SÄPO:s kvartalsöversikter under hela 1970-talet. I huvudsak var det *Fria ord* som var informationskälla. Vad som rapporterades var huvudsakligen organisationens dåliga ekonomi och kampen för att få ut *Fria ord*. År 1971 avled Rütger Essén och Claes af Ugglas blev tidningens chefredaktör. År 1980 valdes Per Engdahl till förbundets ordförande och SÄPO:s uppfattning i maj 1980 var att flera tecken tydde på ett samgående mellan SNF och Nysvenska rörelsen. En fusion skedde vid Nysvenska rörelsens riksstämma 1980.²¹⁰

3.4.5 Frisinnade unionspartiet

Frisinnade unionspartiet tillhörde de organisationer vars medlemmar kunde registreras enligt HT 16 1970. Partiet med sin ledare Sven Lundehäll finns med i vissa av kvartalsöversikterna. Det fanns emellertid mycket litet att rapportera om partiet, som höll en låg profil och hade betydande ekonomiska problem. Man noterade att

²⁰⁷ Anna-Lena Lodenius, Stieg Larsson, *Extremhögern*, 1994, passim, Heléne Löw, *Nazismen i Sverige 1980-1997*, 1998, s 7-55.

²⁰⁸ Advokaten Ulf Hamacher har en omfattande personakt hos SÄPO. Han var en av de ledande inom SNF och startade Svensk-Chilenska sällskapet, där han också var ordförande. Hamacher utsattes redan under kriget för kontroll. Han var Carlbergstiftelsens ombud och ledande inom S:t Michaelsorden. Hans personakt fylls på under 1970-talet. Enligt en PM upprättad inom säkerhetspolisen den 19/11 1975 rådde samarbete mellan SNF och NRP framför allt genom Hamacher som betecknade Oredsson som en "god och snäll man".

²⁰⁹ 70:031, löpnr. 2, SÄPO, Sveriges Nationella Förbund, demonstrationer, möten.

²¹⁰ 5:721 d, SÄPO, Kvartalsöversikter 1969-1979, 5:720/6, SÄPO, Protokoll från föreståndarmöte för sektions- och regionchefer 1980-05-28 - 30.

Bohusläns folkblad kom ut sporadiskt. Samma sak gällde tidningen *Frihetsfacklan*. Lunde­häll vädjade om bidrag för sina tidningar. År 1971 hade Nordisk ungdom haft en propagandatur­né i Värmland och Dalarna. Lunde­häll hade hållit enstaka möten och en affisch­kampanj hade förekommit under sommaren. Det konstaterades emellertid att partiet var ett "enmansparti". Partiet återfinns inte i HT 19, 1973 och förekommer inte längre i kvartalsöversikterna.

3.4.6 Demokratisk allians

Demokratisk allians bildades i maj 1967. Initiativtagare var Anders Larsson. Rörelsen sade sig bekämpa alla former av totalitär diktatur och sådana organisationer som motarbetade fri demokrati, men såg i första hand som sin uppgift att motverka kommunismen och FNL-rörelsen. Man ansåg att "Kommittén för ett fritt Asien" inte var nog. Organisationen hade från början stöd av baltiska flyktingorganisationer. År 1969 fanns avdelningar på många håll i landet.

Enligt SÄPO:s stora sammanställning över organisationen den 31 december 1974 hade Stockholmsavdelningen år 1969 800 och år 1973 784 medlemmar. Organisationen fick tidigt rykte om sig att vara positivt inställd till nazismen och att ha visat antisemitiska tendenser. Detta ledde till interna motsättningar speciellt inom Stockholmsavdelningen och uteslutningar förekom. Rörelsens medlemmar var huvudsakligen ungdomar.

Samarbete förekom med baltiska och polska flyktingorganisationer och organisationer som Tisdagsklubben, Junikommittén, Koreaambulansen, Vietnams informationskontor, World Anti Communist League. Man ordnade studiecirk­lar i utrikespolitik.

Organisationens huvudsakliga inkomster kom från försäljning av tidningar och märken och genom gåvor och tidvis kommunala bidrag. Man sökte också pengar från näringslivet. Detta gick trögt på grund av ryktet om högerextremism. De kommunala bidragen upphörde troligen av samma orsak.

Ett antal täckorganisationer skapades, Fria Östeuropeiska flyktingars samarbetsorganisation, Kommittén för ett fritt Vietnam, Kommittén för fred i Vietnam, Svenska vietnamesiska sällskapet, Sverige-Amerikaförbundet m. fl. Demokratisk allians bedömning var enligt SÄPO, att aktioner av dessa organisationer väckte uppmärksamhet i media, medan aktioner företagna av Demokratisk allians tegs ihjäl.

Vid några tillfällen ordnade Demokratisk allians egna demonstrationer bl.a. vid Russeltribunalens möte i Stockholm 1967 och vid Kosygins besök 1968. Man sökte på olika sätt att störa FNL-grupperna och deras aktioner. Vanligen ordnades motdemonstrationer i samband med FNL-gruppernas möten och demonstrationer. Man ordnade och deltog i ett antal demonstrationer för USA och USA:s krig i Vietnam och för Sydvietnam. Den 5 april 1970 demonstrerade Demokratisk allians i Malmö. Bl.a. brändes FNL-flaggan. FNL störde mötet och 32 personer greps. Man framträdde i Stockholms centrala delar fredagar och lördagar, delade ut flygblad och sålde tidningarna "Opinion för frihet" och "Argument för sanning och rätt". "Argument för sanning och rätt" gavs ut privat av en medlem. Tidningen kom ut i 40 - 50000 exemplar och hade 5000 fasta prenumeranter.²¹¹

Demokratisk allians togs 1973 upp bland de organisationer vars medlemmar kunde registreras i Säkerhetspolisens register (HT 19). Att det ingalunda var självklart, att organisationen hörde hemma på HT-listan, har vi tidigare kunnat konstatera. Första kvartalet 1980 var 17 personer registrerade. 1985 hade den siffran sjunkit till 5.

Vi finner en kontinuerlig bevakning av organisationen och verksamheten från SÄPO:s sida. Promemorior upprättade inom SÄPO visar detta. Organisationen redovisades också i SÄPO:s kvartalsöversikter fr.o.m. första kvartalet 1974.²¹² Under de första månaderna 1974 var aktiviteten stor i organisationens lokal, Apelbergsgatan 56, 2 tr. Främst gällde detta fredagskvällarna. SÄPO:s bedömning var att inre strider rådde inom organisationen. Ett antal personer i organisationen namngavs, en polisman, en juridisk studerande och en värnpliktig fänrik vid P 10 som fått avsked 1973 för sprängämnesstöld. Organisationens försäljningar av tidningar och Amerikamärken på Sergels torg och Hötorget bevakades.

I april 1974 namngav en "förtrolig" meddelare Demokratisk allians' styrelse. Vid de flesta namn som uppräknas i promemorian, som byggde på meddelarens uppgifter, förekommer anteckningen "ej id". Materialet översändes till vederbörande rotel för identifiering av personerna och registrering. Meddelaren (P 5321, 5332)²¹³ med kontakter bland exilbalter, oppositionella ryssar och Junikommittén, var en viktig källa för SÄPO redan i början av 1960-

²¹¹ 250:09/13, SÄPO, Kort orientering utarbetad av RPS/Säk. Utdrag ur sammanställning över Aktuella organisationer m.m. 1969. *Sammanställning över Demokratisk allians' verksamhet fram till 31/12 1974*. 1:01/10 B, Löpnr. 2 a-c, SÄPO, Sverige och USA.

²¹² 250:09/13, löpnr.1, 1969-1978, SÄPO, Redovisning av Demokratisk allians i Stockholm, 4 kvartalet 1973, januari-februari 1974

²¹³ 130:28/1, SÄPO.

talet. Meddelarens första rapport om Demokratisk allians är från mars 1971 och gäller ett möte i Baltiska kommitténs lokaler. I sin sista rapport från den 14 januari 1976 uppgav han att organisationen hade ändrat sin verksamhet. Demonstrationer skulle inte längre vara ett kampmedel. Till ny ordförande hade utsetts Kjell Karlsson. En ny organisation Frihetsförbundet hade bildats med Tommy Hansson som ordförande.²¹⁴

Enligt SÄPO den 31/12 1974 hade Demokratisk allians medgivit att man hade varit inblandad i två händelser, som ej hade varit meriterande för rörelsen. År 1970 gällde det en brand på FNL-tryckeriet på Dalagatan och 1973 en stöld av sprängämnen på P 10 i Strängnäs. Stölden hade gjorts av en "oansvarig medlem". Det måste ha varit denna händelse, som Hans Holmér hänvisade till i sin motivering till att Demokratisk allians togs upp i HT 19. Däremot förnekade man, att man hade vandaliserat en valstuga vid valet 1973. SÄPO:s allmänna bedömning av Demokratisk allians i december 1974 var, att organisationen hade genomgått en viss självsanering, men att man hade visat prov på politisk omognad och brist på omdöme. Man levde fortfarande kvar i 1950-talets kalla krigs värld, när det gällde tankegångar och retorik. Något tecken på att man med våld önskade omskapa det svenska samhället hade inte framskymtat vid undersökning av rörelsen.²¹⁵

Meddelaren "F" rapporterade om Demokratisk allians´ inre svårigheter under 1975 och 1976. "F" rapporterade normalt om kommunisterna, Clarté och extremvänstern inklusive Europeiska arbetarpartiet (EAP) och dess föregångare European Labour Committees (ELC)²¹⁶

SÄPO:s sammanställning över högerextremistisk verksamhet under andra halvåret 1975, som för Demokratisk allians del tycks bygga på samtal med bl.a. de båda senast refererade källorna tyder på en identitetskris och inre splittring inom organisationen. Kriget i Indokina var över och världsläget förändrat.²¹⁷

²¹⁴ 250:09/13, löpnr. 1, SÄPO, PM 16/4 1974. 5:73/281, löpnr. 1-6, SÄPO Att källan var mycket viktig för Säkerhetspolisen visar följande anteckning: "P Vinge anser att vi skall vara rädda om (...) och dennes rapporter skall inte utan vidare överlämnas till avdelning utanför III:an om det kan komma att vidarebefordras till UD eller liknande. P Vinge vill själv avgöra från fall till fall." Löpnr. 5 Rapport från Demokratisk allians möte 14/3 1971. Enligt uppgift i akten löpnr. 6 avslutades den 1979-06-11. Den sista rapporten gällde Demokratisk allians och "förskjutningar på högerkanten".

²¹⁵ 1:01/10 B Sverige och USA, löpnr. 2 a-c, SÄPO, *Sammanställning över Demokratisk allians´ verksamhet fram till 31/12 1974*

²¹⁶ 5/73/340 Meddelare "F", löpnr. 1-2, SÄPO.

²¹⁷ Två anställda vid säkerhetspolisen hade ett samtal med en f.d. demokratisk alliansman i maj 1976. Samtalen gällde då i stor utsträckning småföretagarorganisationer som kämpade mot socialdemokratien.

4 Spaningsmetoder och meddelare

Uppgifter om SÄPO:s informationskanaler har redovisats i redogörelserna för de olika nazistiska organisationerna och deras bevakning. Det kan dock vara lämpligt att föra samman de spridda uppgifterna och på så sätt få en samlad bild av kunskapskällorna.

Det material om ytterlighetspartierna som hade samlats in av de militära och civila säkerhetstjänsterna, för kommunismens del sedan sekelskiftet och för nazismens del sedan 1930-talet, utgjorde en massiv grund för spaningsarbetet efter kriget. Det gällde bl.a. alla de register som hade byggts upp på lokal och central nivå och som förts samman till ett gemensamt centralt register. Den intensifierade spaningsverksamheten, som under beredskapen leddes av Allmänna säkerhetstjänsten innebar att knappast någon person, som i något sammanhang hade gett uttryck för en tyskvänlig inställning torde ha förbigåtts.

Vi har kunnat konstatera att den grundläggande kunskapen om de nazistiska organisationerna, deras verksamhet och medlemmar erhöles genom aktiv läsning av den nazistiska pressen och från övervakning av de utannonserade offentliga mötena och de rapporter och promemorior som de resulterade i. Flygblad och annat propagandamaterial har också varit viktiga kunskapskällor.

Begäran om tillstånd att hålla offentligt möte skulle inlämnas till Polismyndigheten, som också utfärdade tillstånd. Kravet på anmälan av offentligt möte tycks regelmässigt ha följts av nazistorganisationerna. Endast i ett enstaka fall har jag kunnat konstatera att en begäran inte hade inlämnats, och i det fallet dömdes vederbörande till böter. Via Polismyndigheten fick Säkerhetstjänsten kännedom om möten som skulle hållas för planering av övervakningen. Offentliga möten annonserades också i nazistpressen.

S.k. "Täckadresser" utnyttjades i någon mån för att erhålla information från partierna. Så erhöles t.ex. SÄPO den 29 januari 1960 post från Rikspartiet under täckadress A. Ek, Fack 31, Stockholm 8.²¹⁸

²¹⁸ 50:811, SÄPO.

De lokala säkerhetsavdelningarna hade god kunskap om ytterlighetspartierna inom sina respektive distrikt. En viktig faktor här var det lilla samhällets allmänna personkännedom och personkontakter. Man hade kontaktpersoner på hotellen, som kunde ge information om gästerna, när de anlände och när de lämnade hotellet, vilka de träffade liksom om deras in- och utgående telefonsamtal. Erhållen information förmedlades av lokalavdelningarna genom rapporter och promemorior till Statspolisintendenten och senare till SÄPO i samband med särskilda händelser och fr.o.m. 1960-talet också genom kontinuerligt insända månads och kvartalsrapporter.

AS (Stockholm) gav lokalavdelningarna konkreta uppdrag, att identifiera personer, att knyta kontakter och att spana på namngivna personer. Denna typ av informationsutbyte skedde också mellan lokalavdelningarna.

Det har förekommit att man "planterat" in personer i de nazistiska organisationerna för att få direkt insyn i deras verksamhet. Jag har dock inte funnit konkreta bevis på detta i mitt genomgångna material. Att det dock har skett framgår av Statspolisens i Malmö tidigare citerade slutsats, att det inte var lämpligt att sätta in en ung volontär som kontaktman inom SSS i Helsingborg "då fara kan föreligga för att hans avancemang skulle kunna bli lidande på det om tidningarna finge reda på att han tillhört något ytterlighetsparti."

Tips kom in från allmänheten. Det kunde vara en arbetskamrat, som berättade om en kollega som var nazist, en förbandschef eller en rektor som berättade om nazistisk verksamhet på regementet eller skolan. Föräldrar skickade in nazistiskt material, som deras barn hade fått sig tillsända o.s.v.

Inom Krigsmakten fanns de naturliga kontakterna mellan förbandens säkerhetsavdelningar och Försvarsstabens inrikesavdelning. Den lokala civila säkerhetstjänsten hade kontaktmän på förbanden, som kunde informera om olika aktiviteter. Så har vi t.ex sett, hur Jönköpingsavdelningen 1966 meddelade Statspolisintendenten, att man för närvarande hade en dålig kontaktman vid A 6 men att man efter den 1 oktober väntade sig en bättre.²¹⁹

När det gällde utbytet av uppgifter mellan Försvarsstabens inrikes/säkerhetsavdelning²²⁰ och SÄPO, var det Säkerhetstjänsten, som normalt var den givande parten. Men naturligtvis hade Försvarsstabens också viktiga kunskaper att bidra med. SÄPO har kon-

²¹⁹ Se t.ex. 50:5014/4j, SÄPO, Rapport 24/5 1962 från sammankomst i Linköping 16/5 1962.

²²⁰ Vid omorganisation av Försvarsstabens 1/7 1965 bytte inrikesavdelningen namn till säkerhetsavdelningen.

tinuerligt informerat Försvarsmakten om den säkerhetshotande verksamheten genom att översända rapporter med uppgifter av intresse för Försvarsmakten, att göra slagningar i sina register i samband med anställningar och personalkontroll, att fr.o.m 1955 översända sina månads/kvartalsöversikter för kännedom. Försvarsstaben har i sin tur översänt sina Underrättelse- och säkerhetsöversikter till SÄPO och förmedlat information som man fått från sina källor.²²¹ Muntliga orienteringar mellan Försvarsstaben och SÄPO har alltid varit viktiga.

Thede Palm, chef för T-kontoret, försvarets hemliga underrättelsetjänst 1946-1964 har berättat om den direkta kontakt som fanns mellan honom som chef för T-kontoret och Statspolisintendenten. Här gällde informationen dock främst utländska medborgare.²²²

Såväl den civila som den militära säkerhetstjänsten på central- och lokal nivå hade meddelare, som vid ett enstaka tillfälle eller kontinuerligt tog kontakt med Säkerhetstjänsten. För de flesta meddelare gäller, att det av rapporter och promemorior inte framgår, vilka de var, av vilka skäl och på vilka villkor de har kontaktats eller själva kontaktat Säkerhetspolisen. De omnämns och karaktäriseras som "en vanligen välunderrättad källa", "förtrolig meddelare" eller "från en absolut vederhäftig sagesman", "förtrolig upplysare inom pressen". Men det förekommer också, och detta tycks bli vanligare fr.o.m. 1960-talet, att meddelare namnges med sitt rätta namn eller får sig tilldelat ett kodnamn. I mitt material har jag i några fall stött på, att en person från en organisation erbjudit sig att bli meddelare och att erbjudandet avslagits eller godtagits sedan personen kontrollerats.²²³ Det kan ha varit en person som har till-

²²¹ Om underrättelse- och säkerhetsorienteringar se Evabritta Wallberg, *Den militära underrättelse- och säkerhetstjänstens arkiv, 1920-1979*, otryckt inventeringsrapport, 1998. Stig Ekman, *Den militära underrättelse- och säkerhetstjänsten, fem kriser under kalla kriget*, 2000, se särskilt s.199-213. Försvarsstabens periodiska säkerhetsöversikter, som gavs ut fr.o.m. juni 1965 placerades i SÄPO:s arkiv 5:720/6 och i akter. Ett exemplar fördes till HSC 330/65. Där återfinns i dag endast missivet.

²²² Thede Palm, *Några studier till T-kontorets historia, Kungl Samfundet för utgivning av handlingar rörande Skandinaviens historia, Handlingar del 21*, utgivna genom Evabritta Wallberg, 1999, s. 62-65.

²²³ Se t.ex. material 50:5013, SÄPO, Nysvenska rörelsen, diverse handlingar 1956-1979. Beslut fattades om att vederbörande ej skulle engageras av tredje roteln, 1953. En annan meddelare ur Nysvenska rörelsen var I, som år 1973 förklarade sig vara beredd att ställa sig till polisens förfogande, 50:5013, SÄPO. En Västeråsbo erbjöd sig att mot betalning nästla sig in i NRP. Säkerhetsavdelningen meddelade att man inte var intresserad av samarbete, PM 1975-07-08. Enligt PM hade vederbörande varit i telefonkontakt med Vera Oredsson, ett samtal som hade avlyssnats av säkerhetspolisen, 50:8130, löpnr. 3, 1972-1974, SÄPO. Uppgifter om Nysvenska rörelsen har lämnats i juni 1970 enligt PM från Malmöavdelningen 30/6 1970, 50:5014/1 c, SÄPO.

hört en organisation, som han sedan tagit avstånd ifrån eller en person, som har blivit utesluten ur en organisation och därför vill hämnas.²²⁴

Malmöavdelningen hade under 1950-talet en mycket god meddelare i den internationellt inriktade "A" var utländsk medborgare och hade mycket god kunskap om Europarörelsen och om europeiska naziströrelser. En hel del av hans information gällde den tyska efterkrigsnazismen och dess mullvadsarbete i de nordiska länderna. "A" lämnade också uppgifter om Nysvenska rörelsen och vid några tillfällen om Göran Assar Oredsson och hans parti. Han kunde redovisa Per Engdahls och Göran Oredssons internationella kontakter. Han överlämnade material om Hjälpkommittén för Tysklands barn och om svenska nazisters kontakter med nazister i Sydamerika, som var dömda för krigsförbrytelser. "A" överlämnade också visst material om den internationella kommunismen och om arbetarkonferenser i Rostock.

Exempel på hur "A" arbetade, ger Malmöavdelningens skrivelse den 12 januari 1956. Under de sista fyra åren hade "A" vid sina besök i Malmö uppsökt Nysvenska rörelsens expedition för att köpa "Vägen framåt". Han presenterade sig då som "Hansen". Vid besöken underhöll han sig med personal på expeditionen. Han hade även samtalat med Per Engdahl.²²⁵

Material om Europarörelsen överlämnades också från Försvarstabens inrikesavdelning. Materialet kom från en källa i Försvarstabens och bestod bl.a. av listor över personer och länder anslutna till Europarörelsen.²²⁶

Växjöavdelningen, hade under 1970-talet en mycket god meddelare Y med stor kunskap om främst Nordiska rikspartiet men även om Nysvenska rörelsen och andra organisationer.²²⁷

En annan meddelare var A, som levererade material om nazistiska och "kryptonazistiska" organisationer i Sverige och om Fosterländska fronten. Under början av 1950-talet informerade han om nazister i Danmark och om Per Engdahls kontakter med dem. År

²²⁴ Enligt Statspolisintendentens tjänsteföreskrifter handlades ärenden rörande förtroliga meddelare av Statspolisintendenten avd II sektion 4. Ha-tjänsteföreskrifter, Statspolisintendenten, Statspolisens särskilda polisverksamhet, orientering rörande dess nuvarande organisation, 12/5 1958. Materialet om meddelare återfinns i 5:73, SÄPO. Om enkelt och kvalificerat sekretesskydd, för uppgiftslämnare- förtroliga meddelare utanför den särskilda polisverksamheten se dnr. HSC 10/62, se även Statspolisintendentens skrivelse 4/2 1956, Spi dnr. S 78/56, SÄPO. Vid regionkonferens för Östra Svealand och bergslagen 19/9-91/9 1977 diskuterades källskydd och ekonomisk kompensation för meddelare, 5:720/6, löpnr. 10, SÄPO.

²²⁵ 5:73/204, löpnr. 1-6, SÄPO.

²²⁶ P 5134, Europarörelsen, SÄPO, Skrivelse från Försvarsstaben, inrikesavdelningen 18/11 1954.

²²⁷ 50:8130, löpnr. 3, 1972-1974, SÄPO.

1957 överlämnade A vissa personuppgifter med anknytning till den nybildade nazistiska organisationen "Svenska samarbetskommittén". Det ganska omfattande material som A överlämnade under 1950-talets sista år kan knappast ha haft stort nyhetsvärde med tanke på den stora kunskap om främst Nordiska rikspartiet som då redan fanns inom SÄPO.²²⁸

En meddelare med ett mycket stort bevarat material från 1970- och 1980-talen är B. Källan rapporterade huvudsakligen om vänsterrörelserna men överlämnade också material om Nordiska rikspartiet, Demokratisk allians, EAP och ELC. Uppgifterna om Nordiska rikspartiet och Demokratisk allians har redovisats i det föregående. För EAP:s och ELC:s del gäller uppgifterna bl.a. ledning, organisation och finansiering.²²⁹

Källan K informerade om ungdomsorganisationen Viking men också om Sveriges Frihetsrörelse och dess partiledare Sven Lundehäll och om Göran Assar Oredsson. De initierade rapporterna är från 1956.

En viktig informatör verkade under 1960- och 1970-talen. Han hade nära kontakter med exilbalter och sovjetiska motståndsmän och erhöll en hel del material därifrån. Källan var en viktig meddelare när det gällde Demokratisk allians, som vi har sett tidigare.²³⁰

Visst begränsat material kom från källa "Erik" d.v.s. IB. Källan var inriktad på vänstergrupperna, men en del information om nazismen överlämnades. I mars 1961 meddelade "Erik" att en del ungerska officerare som vid krigsslutet flytt till Sverige hade bildat en nazistisk kärngrupp, som hade förbindelser med flera andra länder.

I maj 1963 överlämnades en omfattande promemoria över den svenska och internationella nazismen upprättad den 22 mars 1961 av IB- medarbetaren Karl-Erik Pettersson. Dess informationsvärde var synnerligen begränsat med kännedom om det rika material som har bevarats i SÄPO:s sak- och personakter. Texten analyserades av SÄPO och analysen avslutades sålunda: "Såsom framgår av ovan nämnda anmärkningar är uppsatsens tillförlitlighet diskutabel vad beträffar de där nämnda svenska nazistorganisationerna m.m. Även i andra delar kan vissa felaktigheter iakttas. Enär här inte föreligger så mycket material angående utländska nazistiska organisationer är denna del mer svarbedömd ur tillförlitlighetssynpunkt."

²²⁸ Se t.ex. inkommen skrivelse den 18 januari 1952 i Per Engdahls akt, A 1, löpnr. 4, 5: 73/24, 50:83/0. Hs 533/58, SÄPO.

²²⁹ 5: 73/340, löpnr 1-7, SÄPO. Löpnr 3-7 gäller 1980-talet.

²³⁰ 5:73/281, löpnr. 1-5, SÄPO.

Övrigt material från källa "Erik" med anknytning till de nazistiska rörelserna är från 1965, 1966 och 1967. En rapport om upptaktsmöte 21 mars 1965 för Nysvenska rörelsens eventuella medverkan i de 140 läkarnas aktion. En rapport från Nordiska rikspartiets interna möte på restaurant Bellevue i november 1966, och rapporter om eventuella terroristplaner av Palestinarörelsen med eventuell koppling till Nordiska rikspartiet och paret Oredssons sommarstuga "Björnidet" i Ed inklusive bevakning av Björnidet.²³¹

Från andra källor som var inriktade mot vänstergrupper har en del material om nazisterna "spillt" över.²³²

Hur var det då med telefonavlyssning som medel för information? Endast när det gäller Vera Oredsson har jag funnit att telefonkontroll har beslutats av domstol. Att uppgifter från kontrollen har använts framgår av upprättade promemorior. I övrigt finns enstaka uppgifter i materialet som kan tyda på att telefonavlyssning har skett. Att hotellsamtal har avlyssnats är klart. Den avlyssningen bör ha skett via hotellets växel.

Domstolen beslutade också om kontroll av Vera Oredssons post. Ytterligare uppgifter om beslut om postkontroll har jag inte påträffat. Detta uteslutar naturligtvis inte att brev kan ha öppnats.

²³¹ 5:73/264, löpnr. 29, SÄPO. 50:3/3, löpnr. 3, SÄPO. (utdrag ur Hs 533/58).

²³² 5:73/189, 5:73/183, 5:73/253, SÄPO.

5 Nazist och högerextremist – ett stopp i karriären?

Innebar medlemskap i en organisation som stämplats som nazistisk eller högerextremistisk ett hot mot eller rent av stopp i karriären? Några lagliga hinder mot medlemskap i sådan organisation fanns inte, och vid tillsättningar av statlig tjänst skulle i normalfallet bedömningsgrunderna vara förtjänst och skicklighet.

Har inställningen till nazismen när det gäller tjänstetillsättningar och motsvarande förändrats över tiden, och har toleransen varit olika för olika yrkeskategorier? Detta är frågeställningar som skulle vara intressant att undersöka och få besvarade. För att säkert kunna besvara den typen av frågor skulle en omfattande och bred forskning krävas liksom ett forskningsmaterial av den typ, som normalt inte har sparats i arkiven.²³³ Här följer enbart några exempel på bedömningar som har gjorts och beslut som har fattats. Flera av exemplen är kända sedan tidigare, andra har behandlats i det föregående.

För försvarets del fanns bestämmelser i 1945 års personalkontrollkungörelse om, att personal från ytterlighetspartier, som var föremål för registrering hos Säkerhetspolisen, ej skulle antas till befattningar och utbildningar och ej heller befordras. Under perioden 1945-1948 fick den som så önskade, på egen begäran genomgå förhör av Statspolisen, vad gällde politisk inställningen inför antagning till tjänst eller utbildning eller inför befordran. En möjlighet, som utnyttjades i stor omfattning. Prövning kunde också göras av Bedömningsnämnden åren 1946 och 1947. Möjligheten att överklaga beslut hos Kungl. Maj:t fanns.

Materialet från Statspolisens förhör med militär personal och materialet från Bedömningsnämnden visar, att ett tidigare engagemang i en högerextremistisk organisation i de allra flesta fall inte

²³³ Tankar och resonemang bakom beslut om tillsättning av tjänster dokumenteras normalt inte. Endast ansökningshandlingar från dem som har erhållit en tjänst bevaras, medan övriga ansökningshandlingar återlämnas till de sökande eller utgallras. Se t.ex. Riksarkivets föreskrifter om återlämnande eller gallring av vissa ansökningshandlingar 5/11 1991, RA-FS 1991:11 och tidigare bestämmelser.

hindrade anställning eller befordran och inte heller orsakade avsked eller stängde möjligheterna till en utbildning. Det fanns undantag, men då var orsaken i allmänhet att personen vid förhörstillfället höll fast vid sin tidigare inställning.

Flera av dem, som förhördes av Statspolisen och Bedömningsnämnden om sin politiska tillhörighet, kom att nå höga befattningar inom försvaret.

Vi har sett exempel på att militär personal som bildat national-socialistiska celler eller klubbar på sina förband har avskedats sedan detta blivit känt.

Vid ett regeringsammanträde den 9 mars 1946 diskuterades det lämpliga i, att den kände nazisten Gunnar Prawitz hade utnämnts till speciallärare vid Tekniska högskolan. Regeringen var splittrad i frågan, även om majoriteten var för ett entledigande. Ernst Wigforss reagerade våldsamt mot att en politisk uppfattning skulle kunna hindra människor i deras yrkesutövning. Prawitz fick behålla sin tjänst.²³⁴

Ett uppmärksammat fall var utnämningen av en fil. lic. till adjunkt vid Falu högre allmänna läroverk. Denne var en framträdande person inom Lindholmrörelsen och sedermera inom Svensk Socialistisk Samling. Han hade förordats till tjänsten av Skolöverstyrelsen men ej blivit utnämnd på grund av sin nazistiska inställning genom ingripande från den dåvarande ecklesiastikministern Georg Andrén. Personen hade sedermera erhållit tjänsten efter föredragning av Andréns efterträdare som ecklesiastikminister, Josef Weijne, som inte hade känt till vederbörandes nazistiska bakgrund. Weijne erkände sitt misstag i riksdagen i samband med den stora debatten 1947 om naziinfiltrationen i Sverige under andra världskriget.²³⁵

Nils Rosenblad tvingades avgå i förtid som chef för VI. Arméfördelningen efter en uppslitande process som hade sitt ursprung i ett innehav av aktier i Sveriges Nationella Förbunds tidning Dagsposten. Alf Meyerhöffer utnämndes trots protester till infanteriinspektör, men tvingades efter några år till avsked. Orsaken till av-

²³⁴ Tage Erlanders dagbok 9/3 1946, kopia hos Säkerhetstjänstkommissionen.

²³⁵ Första kammarens protokoll nr. 26, 1947, s.28,29, 35-37. Det var i själva verket fråga om en förflyttning från en adjunktstjänst till en annan. G. Andrén motiverade sin åtgärd att inte utnämna Walles med följande ord: "Jag anser nämligen, att när man *gjort sig skyldig till* nazistiska tänkesätt – detta var ingen felsägning, utan ett uttryck för min uppriktiga mening – så är det av vikt att han får tjänstgöra på en plats, där man vet hans inställning och kan vara på sin vakt mot denna. Nu kommer han in i en ny miljö, där han inte är känd. Jag tror, att det är lämpligt, att riksdagen har tagit upp denna sak för att så att säga varna ungdomen och föräldrarna på den plats, där han nu skall få sin verksamhet."

skedet låg säkerligen till en del i hans tidigare engagemang i Sveriges Nationella Förbund.

Majoren Sigmund Ahnfeldt nekades att bli chef för en FN-bataljon i Gaza på grund av sitt tidigare engagemang i Lindholmrörelsen. Arméchefen C.A. Ehrensvärd, hade utsett honom till bataljonschef 1956 men Regeringen motsatte sig utnämningen. Ahnfeldt hade varit Sven Olof Lindholms närmaste man i sex år och vid 27 års ålder kandiderat för Sveriges Nationella Förbund efter Meyerhöffer vid kommunalvalen i Östersund. Enligt Tage Erlander hotade Ehrensvärd med att avgå, om han inte fick sin vilja igenom. Ahnfeldt förmåddes dock av försvarsminister Torsten Nilsson att avsäga sig uppdraget "efter mycken tvekan och med mycken ledsnad". Erlander skriver: "Torsten beskrev honom som en man som mycket liknar de naziungdomar som vi mötte på 30-talet. Han var otvivelaktigt begåvad, gjorde åtskilliga intelligenta anmärkningar, men var samtidigt mycket naiv. Ahnfeldt hade haft tankar på att dra in Kungen i sin affär." Pressen tog upp saken och Ahnfeldt fick möjlighet att yttra sig. Erlander skriver vidare: "Ahnfeldts uttalanden i dagstidningarna, av vilka det framgår att han tydligen velat frampressa ett förtroendevotum med sin avgångsförklaring, gör ett bedrövligt intryck."²³⁶

En värnpliktig, medlem av ungdomsorganisationen Viking blev inte antagen till FBU:s befälsutbildning 1956-1957. Beslutet överklagades hos Försvarsdepartementet av den värnpliktiges far. Statsrådet beslöt att inte företa någon ändring i beslutet, "bör få tillfälle att något mogna, innan han deltar i FBU-verksamhet."²³⁷

En fil. lic. avskedades från sin tjänst vid Utrikespolitiska institutet 1960, då det hade blivit känt att han tillhörde Nysvenska rörelsen. Senare nekades han en tjänst i Arméstaben, troligen också det en följd av medlemskapet i Nysvenska rörelsen. Hans hustru, även hon medlem av NSR, var liksom maken registrerad av Säkerhetspolisen. Man oroade sig bl.a. för att hon som lotta hade en känslig krigsbefattning.²³⁸

Carl Jacob Ask var 1957 ordförande i Nysvenska rörelsens ungdomsråd. Han avgick från den posten och ansökte om att bli offi-

²³⁶ Tage Erlanders dagbok 10/11, 14/11 1956, kopia hos Säkerhetstjänstkommissionen. Försvarsstabens, inrikesavdelningen, serie F X f, volym 1, MUST. Förhör med S Ahnfeldt 4/6 1945.

²³⁷ Försvarsmakten begärde den 19/11 1956 personalkontroll av den värnpliktige, som visade sig förekomma i tredje rotelns register. Uppgiften att vederbörande var medlem av Viking kom från meddelaren K 20/1 1956, 50:831/1, löpnr. 1, SÄPO. Brevväxling med översjöttnant. Berendt Försvarsstabens inrikesavdelning.

²³⁸ 5:721 d, 3 kvartalet 1960. 50:5014/5 A, 5. kretsen Stockholms stad och län 1946-1974, Rapport från verksamheten januari-februari 1974

cersaspirant. Ansökan avsågs av chefen för Försvarsdepartementet den 24/7 1958. Ask hade utnämnts till fänrik i reserven efter personalkontroll i mars 1958, men att bli officer på stat förvägrades honom. Ask återkom med en ansökan 1960. Efter skrivelser från Per Engdahl och kamrater, diverse uppvaktningar och eget besök hos försvarsministern antogs Carl Jacob Ask till aspirant. Han utnämndes till fänrik den 1 september 1961.²³⁹ Carl Jacob Ask slutade sin militära karriär som överste och ställföreträdande chef för Högkvarterets internationella avdelning.²⁴⁰

När det gällde de två senast nämnda personerna ingrep Per Engdahl och förklarade att medlemmar av Nysvenska rörelsen diskriminerades.

I skrivelse till chefen för Försvarsdepartementet angrep Per Engdahl Försvarsmakten för förföljelse av medlemmar av NSR. Ärendet överlämnades till Överbefälhavaren för besvarande. ÖB framhöll, att det inte torde ankomma på ÖB, att utifrån ett politiskt partis eller sammanslutnings program eller verksamhet avgöra, om partiet var skadligt ur samhällelig synpunkt och ej heller om medlemskap i eller visad sympati för ett parti borde medföra skyddsåtgärder. ÖB gjorde en individuell bedömning om en persons lämplighet för viss befattning utifrån ett givet underlag. Enbart medlemskap i visst parti kunde inte anses allmänt diskriminerande vid denna bedömning. Per Engdahl förklarade sig nöjd med svaret. Han ansåg att individuell prövning borde förekomma och att ÖB:s skrivelse först hade tillkommit sedan man prövat Nysvenska rörelsens program, dess politik i Sverige och dess internationella verksamhet.²⁴¹

Den socialdemokratiska elevgruppen vid Socialinstitutet i Stockholm skrev i början av 1964 till socialborgarrådet i Stockholm och framhöll det olämpliga i att medlemmar av Nysvenska rörelsen var anställda som socialassistenter. Ärendet gällde två kända nysvenskar, som båda var anställda vid Stockholms stads barnavårdsnämnd. Socialborgarrådet framhöll i ett uttalande i Aftonbladet det olämpliga i detta. Nysvenska rörelsen vände sig till Justitieombudsmannen och bad honom följa utvecklingen.²⁴²

En extralärare avstängdes 1965 från sin tjänst, då det blev känt att han var medlem av S:t Michaelsorden, lånade böcker hos Carlbergska stiftelsen och hade delat ut nazistiska och antisemitiska

²³⁹ Försvarsstaben, Inrikesavdelningen, serie F X f, volym 8, MUST.

²⁴⁰ Försvarsmaktens rulla.

²⁴¹ 5:721 d, Kvartalsöversikter, andra kvartalet 1959, fjärde kvartalet 1965, SÄPO.

²⁴² 5:721 d, SÄPO, Kvartalsöversikt första kvartalet 1964.

flygblad. Beslutet överklagades hos JO. Personen ifråga återfinns senare som medlem av KDS rikskommitté och pressombudsman hos KDS. När det blev känt att han delade ut antisemitiska och nazistiska flygblad, uteslöts han ur partiet.²⁴³ Det hade redan 1964 uppmärksammats att f.d. medlemmar av nazistiska partier återfanns i KDS. KDS gjorde en internutredning, som blev klar i början av 1965. Enligt denna hade de flesta nynazister lämnat partiet.²⁴⁴

Ett annat exempel på uteslutning ur ett parti var en jur.kand. som en kort tid var medlem av Högerens ungdomsförbund och som uteslöts 1957, när det blev känt att han tillhörde Nysvenska rörelsen.²⁴⁵

År 1965 blev det känt att Göran Assar Oredsson var medlem i FBU. FBU:s generalsekreterare beklagade, att man inte hade varit tillräckligt vaksam i samband med antagningen. Oredsson hade tidigare, 1959, sökt FN-tjänst men ej antagits. Både Nysvenska rörelsen och Sveriges Nationella Förbund tog ställning för Oredsson med anledning av hans uteslutning ur FBU.²⁴⁶

År 1977 hölls ett sammanträde hos polisen i Uddevalla. Information gavs, om att det bland polismännen i Uddevalla fanns medlemmar i Sveriges Nationella Förbund. Fyra personer namngavs. Informationen kom från en poliskälla, som ansågs tillförlitlig. Det framhölls att SNF ej var en organisation som av parlamentarikerna hade bedömts som särskilt farlig och att därför ingen grund fanns för särbehandling av poliserna.²⁴⁷

Ett mycket omtalat fall gällde en person som slutade sin karriär som lektor i psykologi vid Polishögskolan. Vederbörandes personakt hos SÄPO är mycket omfattande. Personen hade varit Finlandsfrivillig och deltagit i Finska fortsättningskriget. Hans personakt lades upp redan 1944. Han var då medlem i Nordisk ungdom och organisationen Sveaborg. Diverse anklagelser fanns mot honom. Bl.a. hade han dömts för olaga vapeninnehav. Han skulle också ha haft kommunistiska kontakter. Han hade varit i FN-tjänst i Korea, Kongo och Gaza. Hans ansökan om att bli stabsredaktör vid FN-bataljonen XXII K hade avslagits på grund av hans verksamhet som ordförande i Svenska Koreaföreningen/Kamratförbundet Svenska Koreaambulansen, som bedömdes vara en högerextremistisk organisation. Personen har också varit ordförande i

²⁴³ 5:721 d, SÄPO, Kvartalsöversikt andra kvartalet 1965.

²⁴⁴ 5:721 d, SÄPO, Kvartalsöversikt första kvartalet 1965. Om det tidiga KDS och högerextremismen se KA N Nilsson, *Överklass, nazism och högerextremism*, 1998, s. 209 f.f.

²⁴⁵ 5:721 d, SÄPO, Månadsöversikt juni-juli 1957.

²⁴⁶ 5:721, SÄPO, Kvartalsöversikter tredje kvartalet 1959, tredje och fjärde. kvartalen 1965.

²⁴⁷ 70:013,SÄPO, PM 1977.

Klara-Lidingö FBU-förening. När personens förflutna blev känt vid Polishögskolan, kontaktades säkerhetspolisen. Säkerhetspolisen meddelade att någon personkontroll ej hade begärts före anställningen.²⁴⁸

Den här sammanställningen ger en mycket splittrad bild av hur ett känt nazistiskt engagemang påverkade möjligheterna att få en tjänst och att befordras. Så mycket kan sägas att vetskapen om att en person haft en nazistiskt förflutet eller alltjämt var medlem i en högerextremistisk eller nazistisk organisation innebar en komplikation för personen själv men också för dem, som skulle ta ställning till en tjänstetillsättning. Några lagliga hinder för anställning fanns inte och några paragrafer fanns knappast att stödja sig på, om man ville avvisa en person. För sådana tjänster som krävde personalkontroll gavs vissa riktlinjer, men i övrigt kom man in på lämplighetsfrågor. Massmediernas betydelse i sammanhanget skall inte underskattas.

²⁴⁸ P 6148, SÄPO. Säkerhetspolisens uppgifter kom bl.a. från telefonavlyssningen av SKP i Stockholm (källorna "Munin" och "E Jung" samt en källa som rörde sig i kommunistiska kretsar i Stockholm.

6 Det nazistiska och högerextremistiska hotet.

”Hemmanazisterna blott ett irritationsmoment” löd en tidnings rubrik den 13 oktober 1945.²⁴⁹

Kriget var över och Nazityskland krossat. De svenska nazisterna utgjorde inte längre något hot mot den svenska nationen eller den svenska demokratin. Detta förefaller ha varit de flesta svenskers bedömning år 1946.

Hitlers motgångar under de senare krigsåren hade inverkat på de svenska nazistiska partiernas dragningskraft och deras medlemsantal hade minskat dramatiskt. Det är svårt att få fram några säkra medlemssiffror för de nazistiska och högerextremistiska partierna. Antalet medlemmar var som störst vid 1930-talets mitt och bedöms då ha uppgått till c:a 30 000 totalt. Enligt Heléne Lööws beräkningar uppgick NSAP/SSS:s medlemsantal 1934 till 12 000 och 1939 till 10 000, SNF:s medlemsantal 1934 till 12 000 och 1940 till mellan 12000- och 15000. Vid riksdagsvalet 1936 fick NSAP/SSS 17 483 röster och 1944 3 702. För SNF var motsvarande siffror 31 015 respektive 4 552.²⁵⁰ Enligt en sammanställning över Nysvenska rörelsen upprättad inom SÄPO uppgick dess medlemsantal 1944 till 4000 och 1962 till 2000-3000.²⁵¹

Men trots allt, nazistiska och fascistiska strömningar hade överlevt ute i Europa och världen och många länder styrdes av fascistiska regimer. Samhällsklimatet kunde snabbt förändras och det gällde att vara på sin vakt. En fortsatt kontroll av de nazistiska och högerextremistiska partierna och registrering av dess ledande medlemmar ifrågasattes aldrig av de demokratiska partierna. ”Nazismen står alltjämt under polisuppsikt” konstaterade Svenska Dagbladet den 12 juni 1947.

²⁴⁹ Svenska Dagbladet 13/10 1945.

²⁵⁰ Heléne Lööw, *Hakkorset och Wasakärven, En studie av nationalsocialismen i Sverige 1924-1950*, s. 265, 271.

²⁵¹ 50:500, SÄPO, PM Nysvenska rörelsen 26/2 1962.

6.1 Riksdagsdebatterna 1947 och 1965

Ture Nerman (s), riksdagsman och ledamot av Bedömningsnämnden framhöll i olika sammanhang betydelsen av fortsatt vaksamhet mot nazistisk infiltration.²⁵² Han tog upp frågan om bevakning av nazismen i framtiden i en interpellation i första kammaren den 1 februari 1947 med anledning av publicering av Sandlerkommissionens andra betänkande angående utlämnande av uppgifter om flyktingar (SOU 1946:93). Faran var inte över i och med att Tyskland hade krossats. "Samma demokratins och frihetens fiender fortsätta, alltjämt betraktade som en politisk rörelse bland andra, sitt farliga arbete". Enligt Nerman arbetade de nazistiska och högerextremistiska grupperna t.o.m. intensivare än tidigare på grund av efterkrigstidens storpolitiska motsättningar. Detta ingav farhågor för framtiden.

Ture Nerman begärde två svar av regeringen. För det första, ansåg regeringen att naziinfiltrationen i Sverige under andra världskriget och de svenska myndigheternas hantering av den var färdigutredd genom de dittills genomförda utredningarna? "Borde inte denna infiltration och denna reaktion i möjligaste mån redovisas inför Sveriges folk, så att man sedan kan dra ett streck över det förgångna och gå vidare i dagens frågor?" För det andra, hur såg regeringen på möjligheter och medel att bekämpa den propaganda som alltjämt bedrevs i Sverige av nazistiska krafter "nu som under krigstiden tämligen ohämmade och nu utan tvivel åter på frammarsch med nya möjligheter i det nya storpolitiska läget?"²⁵³

Statsminister Tage Erlander besvarade interpellationen först den 11 juni 1947. Svaret gav upphov till en livlig debatt i kammaren. Vad gällde Ture Nermans fråga, om regeringen avsåg att tillsätta ytterligare utredningar rörande enskilda nazisters verksamhet under kriget, förklarade statsministern att någon sådan avsikt inte förelåg. När det gällde regeringens uppfattning om möjligheterna och medlen att bekämpa den nazistiska propagandan, erinrade statsministern om, att de nazistiska rörelserna alltjämt hölls under uppsikt. "Enligt uppgifter, som inhämtats från polisen, ha rörelserna ingalunda visat någon ökad anslutning efter kriget." Det mesta tydde i stället på att rörelserna med anknytning till den tyska nazismen och den italienska fascismen skulle komma att föra en tynande tillvaro, såvida de inte självdog. Om nya högerextremistiska rörelser skulle dyka upp, var statsministern övertygad om, att de demokratiska

²⁵² Se t.ex. referat i G.A. Nilsson, *Varulvar, Hur nazismen övervintrar*, 1947, s. 193

²⁵³ Första kammarens protokoll den 1 februari 1947, nr. 5.

partiernas propaganda och upplysningsverksamhet framgångsrikt skulle kunna bekämpa dem. Statsministern betonade det viktiga i att under normala tider iaktta största återhållsamhet i fråga om frihetsinskränkande administrativa åtgärder, även när det gällde att bekämpa demokratins fiender. "Vad som i detta avseende under de senaste åren vidtagits, torde böra betraktas som engångsåtgärder."

Några ytterligare administrativa åtgärder för att bekämpa nazismen övervägdes sålunda inte. Däremot var det en uppgift för skolan, pressen och de politiska partierna att verka för ett stärkande av det demokratiska styrelseskicket.

I sitt svar framhöll Ture Nerman att nazistfaran inte längre var dagsaktuell. Den var dock inte definitivt besegrad. För att belysa detta hänvisade han till uppgifterna i Gustaf-Adolf Nilssons bok *Varulvar*, att svenska nazister gömde nazistiska krigsförbrytare och hjälpte dem att fly utomlands, i första hand till Sydamerika, till den antisemitiska propagandan som drevs i Sverige och utomlands av redaktören Einar Åberg och slutligen till utnämningen av en nazist till adjunkt vid läroverket i Falun.

Ture Nerman, beklagade att man inte kunde räkna med ett grundligt bokslut över nazismen under andra världskriget. Han avslutade sin replik med att uttala sitt fulla förtroende för statsministern, vad gällde vaksamhet mot femtekolonnverksamhet av olika slag.

Ytterligare en ledamot av Bedömningsnämnden, professor Georg Andrén (h), ecklesiastikminister 1943-1945 yttrade sig i debatten. Han ansåg sig inte kunna dela statsministerns optimistiska syn när det gällde nazismens framtid. Folkstyre och demokrati måste ständigt försvaras. En sådan optimistisk syn som statsministern gav uttryck för kunde vara en fara "om vi invagga oss i en säkerhet som historien inte ger någon grund för." Man fick inte underskatta de nazistiska tendensernas makt i Europas liv framhöll Andrén. "Vad som nu händer i Centraleuropa, är av sådan beskaffenhet, att lätt nog en ny grund kan läggas för en ny fascistisk eller nazistisk rörelse."

Det skulle dröja närmare 20 år nämligen till 1965 innan nazismen åter blev en stor fråga i riksdagen. Den utlösande faktorn denna gång var en konferens om nazistisk propaganda, som hade hållits i FN:s regi i Genève, och där Sverige hade utpekats som ett centrum för spridande av nazistisk propaganda.

Den socialdemokratiska riksdagsmannen Palm begärde i en interpellation i första kammaren en redogörelse för de nynazistiska gruppernas aktivitet och propaganda och önskade få besvarat, om

regeringen avsåg att vidta några åtgärder.²⁵⁴ Chefen för Inrikesdepartementet, Rune Johansson, svarade i kammaren den 9 april. Svaret byggde i stor utsträckning på en redogörelse för de nazistiska organisationerna, som hade upprättats för ändamålet inom Säkerhetspolisen.²⁵⁵ Vad gällde spridandet av antisemitisk propaganda till utlandet var bara en person aktuell. Denne man hade flera gånger dömts för hets mot folkgrupp och för tryckfrihetsbrott, men hade i början av 1964 offentlig förklarat att han "lade ner sin verksamhet".²⁵⁶

Vad gällde frågan om ytterligare åtgärder mot nazismen planerades, hänvisade statsrådet till gällande lagstiftning, som även var tillämplig på brott begångna utanför landets gränser. Ytterligare åtgärder behövde inte vidtas. Palm förklarade sig nöjd med svaren men uttalade som sin bestämda mening, att fortsatt vaksamhet gentemot de nazistiska organisationerna var nödvändig, även om dessa nu förde "en till synes tynande tillvaro".²⁵⁷

Redan en månad senare var nazistfrågan åter uppe i riksdagen. Orsaken denna gång var avslöjandena kring Carlbergiska stiftelsen. Redan den 12 maj, dagen efter avslöjandet, interPELLERADE Ingrid Segerstedt-Wiberg (fp) i första kammaren. Dagen därpå, den 13 maj, tog C. H. Hermansson (k) upp frågan i andra kammaren.

Fru Wiberg anknöt till debatten den 9 april och framhöll att nazistfrågan nu framstod i en något annorlunda dager. Hon noterade att Carlbergiska stiftelsen inte hade nämnts i inrikesministerns anförande den 9 april, vilket hon ansåg anmärkningsvärt. Många kände nu oro, och det skulle vara av värde inte minst för dem att höra, hur regeringen nu bedömde den nazistiska rörelsen. Avsåg regeringen att vidta ytterligare åtgärder med anledning av de nya avslöjandena?

C H Hermansson framhöll att nazismen borde ägnas ökad uppmärksamhet i skolorna. En enkät gjord av Aftonbladet hade visat att ungdomen hade mycket litet kunskap i dessa frågor. Avsåg regeringen att i skolundervisningen eller på annat sätt öka upplysningen om nazismens ideologi och dess ogärningar? I samma kammare ställde herr Lindahl (s) frågan om regeringen ansåg, att

²⁵⁴ Första kammarens protokoll den 20 januari 1965 nr. 4, s. 42.

²⁵⁵ 50:0 2b, SÄPO, Översikt av aktuell nazistisk eller naziorienterad verksamhet i Sverige överlämnad till inrikesministern för interpellationssvar 12/2 1965. Jämför även Otto Danielsson, 25/5 1965, PM vad är känt om de olika nazistsammanslutningarnas numerär, finanser m.m., P 7029, Carlbergiska stiftelsen, A löpnr. 1, SÄPO.

²⁵⁶ Den person som åsyftas var redaktören Einar Åberg, som bl.a. ledde Sveriges Antijudiska kampförbund.

²⁵⁷ Första kammarens protokoll den 9 april 1965, nr 17, s. 3-5.

Säkerhetspolisen hade tillräckliga resurser för att snabbt uppspara stämplingar mot samhället, raspropaganda och rasförföljelse.

Interpellationerna besvarades av inrikesminister Rune Johansson och ecklesiastikminister Ragnar Edenman den 26 maj i andra och den 28 maj i första kammaren.

Vad gällde säkerhetspolisens resurser förklarade inrikesministern att en polisorganisation ej kunde bli hur stor som helst. Vid en fördelning av resurserna måste de dagsaktuella behoven vägas mot varandra. Säkerhetstjänsten var så dimensionerad att den hade resurser "att inom rimliga gränser övervaka extremistorganisationer av det slag som nu blivit aktuellt." Han hänvisade också till gällande lagstiftning och framhöll att den enskilda människans rättssäkerhet måste vara garanterad och pekade på föreningsfriheten, åsiktsfriheten och yttrandefriheten. Även politiska sammanslutningar av extrem natur var tillåtna. Några speciella tvångsmedel som ytterligare skulle öka polisens möjligheter att ingripa var ej önskvärda. Samhället måste emellertid alltid vara på sin vakt. "Även om den nazistiska verksamheten är av mycket ringa betydelse och dess företrädare framstår som mer eller mindre särpräglade individer, är det demokratins skyldighet att motverka en spridning av denna motbjudande ideologi."

Beträffande säkerhetspolisens insatser när det gällde Carlbergiska stiftelsen framhöll inrikesministern i sitt svar till Ingrid Segerstedt-Wiberg, att polisen inte hade haft möjlighet att ingripa tidigare. Man hade känt till Carlbergiska stiftelsens verksamhet. Ett ingripande i största allmänhet hade varit omöjligt. Först sedan man hade kommit över ett komprometterande material blev detta möjligt. Den nazistiska rörelsen i Sverige efter andra världskriget hade varit en så obetydlig faktor, som inte kunde tänkas spela någon som helst politisk roll. Skulle då säkerhetstjänsten tillgripa åtgärder som telefonavlyssning, husrannsakan eller "i ännu extremare fall, försök att smussla in en provokatör?" Några sådana legala förutsättningar fanns inte. Det enda man enligt inrikesministern kunde göra var att följa verksamheten.²⁵⁸

I andra kammaren utlöste svaren en livlig och långvarig debatt som främst inriktade sig på frågor kring skolornas läroplaner och läroböcker vad gällde undervisning om de nazistiska förbrytelseerna under andra världskriget, totalitära rörelser och demokratifrågor. Skolans liksom organisationernas och folkrörelsernas roll betonades från alla håll. Meningarna om skolan nådde upp till ställda krav

²⁵⁸ Första kammarens protokoll den 12/5 1965, nr. 23, s. 151, 152, 28/5, nr. 30, s. 3-11. Andra kammarens protokoll den 13/5 1965, nr. 24, s.55-57, 26/5 1965, nr. 29, s. 5-27.

och om läromedlen var de rätta var mycket delade. Diskussionerna påminner starkt om den debatt i ämnet som fördes i Sverige under slutet av 1990-talet, och som bl.a. resulterade i att Göran Persson i partiledardebatten i juni 1997 initierade en bred informationsinsats om Förintelsen, *Levande historia*²⁵⁹

6.2 Säkerhetspolisens bedömningar av hot

6.2.1 Källmaterialet

Hur såg då Säkerhetspolisen på hotet från de nazistiska och högerextremistiska organisationerna? Man hade uppdraget att övervaka och att registrera de organisationer och personer, som på sitt program hade avskaffandet av det bestående samhället och införande av någon form av totalitär regim. Uppdraget att övervaka nazisterna var ej knutet till en vid varje tidpunkt bedömd hotbild. Det var aldrig fråga om att upphöra med övervakningen. Men den andel av SÄPO:s totala resurser för övervakning av icke demokratiska rörelser, som kunde läggas på nazistövervakning, måste rimligtvis ha baserats på bedömningar om graden av hot. Ur Säkerhetspolisens anslagsframställningar och handlingar från det interna budgetarbetet, borde man kunna få fram en bild av hur SÄPO såg på det nazistiska hotet. Jag har emellertid inte haft tillgång till den typen av handlingar.

Det material, där det mer direkt går att utläsa bedömningar av hotbilden, är begränsat. I vissa rapporter och promemorior från övervakningen finns sådana uttalanden, även om huvudsyftet med denna typ av dokument var att rapportera om konkreta händelser och om personer.

Inom bearbetningsroteln utarbetades sammanställningar över de nazistiska och högerextremistiska organisationerna för intern information och för information till lokalavdelningarna. I dessa sammanställningar, som var avsedda att tjäna som ett slags handböcker, kan man utläsa bedömningar av hot.

Den första "handboken" kom 1953 och var utarbetad av Erik Lönn. Här ges en bred skildring av nazismens utveckling i Sverige från 1920-talet och framåt. Handlingen omfattar också organisa-

²⁵⁹ Stéphane Bruchfeld, Paul Levine, ...om detta må ni berätta... En bok om förintelsen i Europa 1933-1945, 1998.

tions-, person- och tidningsregister. Man finner dock inga mer djupgående analyser av organisationerna och det hot de kunde tänkas utgöra. Frånvaron av bedömningar kan i och för sig vara tecken på att man inte såg något uttalat hot. Sammanställningen översändes till lokalavdelningarna med hemställan om att "hit efter hand måtte lämnas underrättelser av intresse beträffande verksamhet av nazistisk karaktär inom Edert verksamhetsområde", en vädjan som återkom i samband med presentationen av den första månadsöversikten 1955. Ett exemplar av handboken överlämnades till Försvarsstabens säkerhetsavdelning.²⁶⁰

I januari 1966 utkom en mer omfattande "handbok". Sammanställningen upptog både aktuella organisationer och organisationer, som hade lagt ner sin verksamhet. Här namngavs de ledande personerna inom respektive rörelse både på central och lokal nivå. Denna handbok innehåller mer av bedömningar än den tidigare. Även utländska nazistiska och högerextremistiska organisationer behandlas.²⁶¹

SÄPO:s månads- och kvartalsöversikter innehåller ibland bedömningar av de redovisade organisationernas farlighet. Men i de flesta fall är informationen ganska allmänt hållen utan försök till mer djupgående analys.

De handlingar, som upprättades i samband med de regelbundet återkommande centrala och regionala konferenser som hölls fr.o.m. polisväsendets förstatligande 1965, innehåller viss information om synen på den säkerhetshotande verksamheten.²⁶²

6.2.2 Hotbilder

Ingenting talar för att man under 1940- och 1950-talen inom SÄPO såg de nazistiska organisationerna som något verkligt hot mot det bestående samhället. Ganska mycket resurser måste dock ha lagts ner på övervakning och spaning. Organisationerna var många och de bedrev en livlig mötesverksamhet. Nysvenska rörelsen och Svensk Socialistisk Samling hade dessutom en ganska stor verksamhet ute i landet främst i Syd- och Västsverige. Denna övervakning måste normalt ha fått mycket av rutin över sig. Verksamhet skulle övervakas och övervakningen rapporteras. Det var det hela.

²⁶⁰ 50:10, SÄPO, Erik Lönn, *Nationalsocialismen i Sverige*, januari 1953.

²⁶¹ 50:3/3, SÄPO, *Nazistiska organisationer m.m.*, januari 1966, se även HSC 40/1966.

²⁶² 5:720/6, SÄPO, 1965-1980.

Till bilden av 1940-talet hör den spaning som ägnades åt att avslöja de svenska nazisternas kontakter med europeiska nazister närmast efter kriget, som bl.a. innebar flykthjälp och falska pass åt tyska nazister och norska quislingar. Varulvdebatten fanns också med i bakgrunden dessa år, även om en eventuell varulvsverksamhet i Sverige inte har satt några djupare spår i SÄPO:s arkivmaterial.²⁶³

En särställning under den här perioden intog övervakningen av Otto Hallberg och hans kärverksamhet. Uppgifter om vapenlagring m.m. gjorde att man såg allvarligt på verksamheten. Otto Hallberg hade hållits under uppsikt sedan tidigt 1940-tal. Sedan Försvarsstabens inrikesavdelning i maj 1952 begärt övervakning av honom, inleddes en omfattande spaning, som ganska snabbt ledde till husrannsakan och gripande. Under hela spaningsarbetet hade man tät kontakt med Försvarsstabens. En återkommande övervakning av Hallberg under större delen av 1950-talet tyder på att man alltjämt misstrodde honom. Han inkallades bl.a. till förhör i samband med Carlbergsaffären.

Ett antal skäl fanns till varför man under 1950-talet ej med större oro på nazistpartierna och deras verksamhet. Ett var organisationernas låga medlemstal, även om en viss ökning kunde iakttas. Enligt SÄPO:s samlade översikt för 1957, bedömdes Rikspartiet ha gått framåt, även om rörelsen "snarare synes ha gått framåt än tillbaka torde rörelsen fortfarande få anses vara en företeelse av mycket ringa omfattning".²⁶⁴

Andra orsaker var de interna bråken inom organisationerna och motsättningar mellan organisationerna samt uppsplittringen i många små organisationer. Försök till ett mer enat uppträdande gjordes 1958. Den 14 april det året bildades en 30-mannakommitté för de nazistiska rörelserna med undantag av Nysvenska rörelsen. I kommittén återfanns de ledande inom respektive organisation, bl.a. Sven Lundehäll och Göran Assar Oredsson för Rikspartiet, Erhard Fliesberg och Lennart Nyberg för Namipartiet samt Carl Ernfrid Carlberg och Sigurd Furugård.²⁶⁵ Kommittén tycks inte ha fått någon större betydelse och uppgifter om den återkommer inte i SÄPO:s material.

Därtill kom organisationernas ständigt dåliga ekonomi och beroende av donationer från penningstarka sympatisörer som Carl

²⁶³ G.A. Nilsson, Varulvar, Dokumentstudier i hur nazismen övervintrar, 1947.

²⁶⁴ 5:721 d, SÄPO, Månadsöversikter, sammanställning 1957.

²⁶⁵ 5:721 d, SÄPO, Kvartalsöversikt, andra kvartalet 1958..

Ernfrid Carlberg. Carlbergs död i januari 1962 var ett svårt slag för flera av de nazistiska organisationerna.

Vid mitten av 1960-talet var SÄPO:s bedömning alltför jämt, att de nazistiska partierna inte utgjorde något hot mot den demokratiska samhällsordningen. Ett underlag framtaget i februari 1965 inför inrikesministerns ovan redovisade interpellationssvar ger en god bild av SÄPO:s bedömning av nazismen och högerextremismen vid den tiden. De partier i Sverige med nynazistisk och antisemitisk åskådning var mycket små och kunde inte påverka det politiska skeendet i landet. Däremot kunde de genom att sprida sin propaganda skapa en irriterad stämning, som gav en överdriven bild av deras betydelse.²⁶⁶

Kort tid därefter i maj 1965, kom så Expressens avslöjande om Carlbergska stiftelsen och dess aktiviteter med efterföljande upprörda debatt i media. Man frågade sig hur SÄPO:s övervakning av de nazistiska organisationerna fungerade, och hur dess förmåga var att tolka hotet från dem. Utredningarna om den Carlbergska stiftelsen visade, att verksamheten var begränsad och knappast utgjorde det hot som hade gjorts gällande i den upptrissade debatten. SÄPO hade sedan lång tid god kunskap om stiftelsen och dess ledning men hade vare sig haft möjlighet eller anledning att tidigare ingripa mot den. Vad man dock inte tycks ha känt till tidigare var stiftelsens vapeninnehav.

Expressenaffärens utveckling gav belägg för att SÄPO:s bedömning av nazistorganisationerna, som den kom till uttryck i underlaget till interpellationssvaret, var den rätta.²⁶⁷

I 1966 års "handbok" redovisas SÄPO:s då aktuella syn på de nazistiska organisationerna. Dessa innebar knappast något hot. Det var stor skillnad mot när de nazistiska idéerna före och under andra världskriget var den statsbärande ideologin hos en aggressiv stormakt. "Sannolikt underskattades detta hot i vida kretsar." Enligt SÄPO kunde man urskilja tre kategorier av nazister, de som var idéellt inställda och framför allt ville odla det historiska arvet och verka för en högre folkmoral, "sådana tankar bör vara vederbörandes ensak och motiverar inga som helst ingripanden", rasfanatiker-

²⁶⁶ 50:0, 2 b, SÄPO, Underlag till interpellationssvar 12/2 1965.

²⁶⁷ Som tidigare framgått uttalade Ingrid Segerstedt-Wiberg i sitt anförande i första kammaren den 28 maj 1965 sin förvåning över varför inrikesministern ej hade tagit upp Carlbergska stiftelsen i sitt interpellationssvar den 9 april. Inrikesministern svarade att organisationen sedan länge var känd och fanns bland polisens handlingar. Att den ej hade omnämnts den 9 april berodde på, att det inte hade funnits anledning att nämna alla organisationer, som fanns förtecknade och att Carlbergska stiftelsen medlemsmässigt tillhörde de mindre, 1. kammarens protokoll, nr. 30, den 28 maj 1965, s.8.

na som gjorde sig skyldiga till hets mot folkgrupp och slutligen de överspända och omdömeslösa fanatikerna ”som umgås med planer att genom väpnade kårer eller enskilda aktioner utöva våld mot olikttänkande”. Det var uppenbarligen SÄPO:s åsikt att det endast var de två senare kategorierna som borde övervakas. Kanske kan man se beskrivningen av de ”idéella” nazisterna som ett uttryck för en förändrad inställning till vad, som var rimligt att övervaka och registrera.²⁶⁸

Detta var i och för sig inga nya tankar. Redan Bedömningsnämnden framhöll det omöjliga i att döma någon enbart efter åsikter. Samma sak hade uttryckts av representanter för regeringen i olika sammanhang. Men när det gällde registreringen i Säkerhetstjänstens register hade knappast den typen av värderingar gjorts.

”Handbokens” indelning av nazisterna i tre kategorier kan jämföras med den bedömning av nazismen, som gjordes av Parlamentariska nämnden i Wennerströmsaffären 1968. Nämnden framhöll att varken nazismen eller fascistiska sammanslutningar var av större intresse för närvarande. ”Vid en principdiskussion kan man dock ej bortse från deras existens”. Det var emellertid nödvändigt att ta med i bedömningen, att olika anhängare inom ett och samma ytterlighetsparti kan ha olika långt gående syften. Många anhängare sympatiserade med ett partis allmänna program, men var lojala mot den rådande samhällsordningen.²⁶⁹

I båda fallen är uttalandena uttryck för en inställning som ledde fram till 1969 års personalkontrollkungörelses preciserade bestämmelser när det gällde registrering av personer från ytterlighetspartierna.

Från slutet av 1960- talet framträdde Nordiska Rikspartiet alltmer som ett våldsbenäget parti. Det var huvudsakligen därifrån man kunde vänta sig våldsåtgärder. Bildandet av aktionsgruppen RAG under 1971-1972 under mottot som ”kämpa om makten på gatorna” och ”slut på demokratiska käbbeltendenser”²⁷⁰ fick SÄPO att skärpa sin vaksamhet. Sektionerna uppmanades att rapportera in allt som tydde på ökade våldstendenser.²⁷¹

1974 skedde bombattentaten mot biografen China och Demokratisk allians utförda av RAG, och senare samma år utsågs Vera Oredsson till partiledare. Förhören med RAG- ledarna tydde på att

²⁶⁸ 50:3/3, SÄPO, *Nazistiska organisationer m.m.*, 1966.

²⁶⁹ *Handläggningen av säkerhetsfrågor, Utlåtande av Parlamentariska nämnden i Wennerströmsaffären*, 1968, SOU 1968:4, s. 63.

²⁷⁰ Det senare uttalandet kom från Göran Oredsson med anledning av interna motsättningar.

²⁷¹ 5:721 d, löpnr. 10, SÄPO, Kvartalsöversikter första kvartalet 1971, första kvartalet 1972.

man hade med mycket våldsbenägna personer att göra. Uppgifter, visserligen obekräftade, cirkulerade om vapengömmor ute i landet och om förberedelser till attentat i samverkan med utländska nazistiska organisationer.

Under de här åren uppstod allt oftare bråk i samband med offentliga möten. Det var bråk mellan nazistiska organisationer och KFML(r), mellan nazistorganisationer och FNL-rörelsen och mellan Demokratisk allians och vänstern.

SÄPO ansåg vid mitten av 1970-talet, att det var fullt möjligt att NRP:s mål var att störta det svenska samhället, men att partiet saknade förutsättningar för detta. Partiet bestod enligt SÄPO av uppskattningsvis 500-1000 medlemmar. "Dock kan enstaka medlemmar företa sig i stort sett vad som helst i våldsväg om möjligheter erbjuds."²⁷²

Bedömningen resulterade i en hårdbevakning av Rikspartiet, där bl.a. telefonavlyssning och postkontroll av Vera Oredsson ingick. Bevakningen gav inga bekräftelser på mer avancerade planer på en omstörtande verksamhet.

Viktiga orsaker till att nazismen och högerextremismen aldrig har betraktats som något riktigt hot efter andra världskriget har varit: Organisationernas låga medlemsantal, deras rekryteringssvårigheter, den inbördes splittringen inom och mellan grupperingarna och ekonomin. Den dåliga ekonomin resulterade bl.a. i att det under 1960- och 1970-talen blev allt svårare för organisationerna att komma ut med sina tidningar. Nazistorganisationerna hade haft en omfattande tidningsutgivning och pressen var ett av de viktigaste medlen att nå ut till nya grupper. Mycket kraft fick läggas på penninginsamlingar till stöd för tidningarna.

Svårigheterna att rekrytera nya medlemmar ledde till att medelåldern i organisationerna blev allt högre. Detta tycks i första hand ha gällt Nysvenska rörelsen och Sveriges Nationella Förbund. Allt det här redovisade SÄPO i sina kvartalsöversikter. Vad gäller Nysvenska rörelsen finns dock uppgifter som motsäger uppfattningen om en "förgubbning" av rörelsen. I rapport från NSR:s riksstämma i Malmö 1972 framhölls att det bland de 60- tal personer, som deltog i stämman, fanns ett stort ungdomligt inslag²⁷³

Inom Nordiska rikspartiet var bilden vad gällde rekryteringen något annorlunda. Idén bakom skapandet av RAG var delvis ett

²⁷² 50:8130, löpnr.4, SÄPO, Kvartalsöversikt tredje kvartalet 1975. Vid konferens inom västra och södra regionerna 27/11-28/11 1974 bedömde Malmösektionen att antalet medlemmar av NRP uppgick till c:a 200, de flesta med arbetarbakgrund.

²⁷³ 5:720/6, löpnr. 3, SÄPO, Protokoll fört vid konferens i Malmö 3/10-5/10 1972.

sätt att dra till sig nya ungdomsgrupper med krav på aktion och tuffare tag. Exempel på detta var bl.a. RAG-ordföranden Nils Mandells yttrande efter aktionerna mot biografen China och Demokratisk allians, att bombattentaten kunde locka till sig unga. Vid sin återkomst som partiledare 1978 yttrade Göran Assar Oredsson att organisationen nu skulle koncentrera sina aktiviteter på ungdomen och då i första hand skolungdomen

SÄPO hade svårigheter att få grepp om medlemsantalet hos de olika rörelserna. De uppgifter som organisationerna själva gick ut med var ytterst otillförlitliga. Därför måste övervakningen av mötesverksamheten ha varit viktig. Vid mötena kunde man avläsa stämningar och mäta tillströmningen av medlemmar.

Den förhöjda vaksamhet som kunde konstateras när det gällde Nordiska rikspartiet åren 1974-1975 återgick därefter till den tidigare nivån.

Kvartalsöversikterna från andra hälften av 1970-talet innehåller mycket litet information om de nazistiska och högerextremistiska organisationerna. Vid konferenser med rotel- och sektionschefer ägnades organisationerna föga uppmärksamhet.

Det finns ingenting i kvartalsöversikterna från slutet av 1970-talet eller från 1980 och inte heller i handlingarna från SÄPO:s chefskonferenser från samma tid som tyder på, att man hade uppmärksammat de nya framväxande främlingsfientliga organisationerna och de eventuella band, som kunde finnas till de äldre nazistiska och högerextremistiska organisationerna.

Däremot diskuteras en ökande antisemitism och främlingsfientlighet inom de etablerade organisationerna i översikten för fjärde kvartalet 1978 och första kvartalet 1979. Det konstateras att en hetspropaganda mot judar och invandrare har bedrivits vid flera skolor, att brev- och telefonterror riktats mot personer och att ett förnekande av förintelsen har förekommit. "Allmänt kan sägas, att det under senaste halvåret kunnat förmärkas ökad aktivitet hos de i Sverige etablerade nationalsocialistiska, nynazistiska och högerextremistiska organisationerna orsakad av spänningar mellan dessa grupper och invandrarminoriteterna." Liknande ökning förekom i de övriga nordiska länderna.²⁷⁴ Bedömningen var emellertid att organisationernas numerär inte hade ökat i någon större omfattning i förhållande till tidigare år.²⁷⁵

²⁷⁴ Om antisemitismen i Sverige efter 1945 se Henrik Bachner, *Återkomsten, Antisemitismen i Sverige efter 1945*, 1999.

²⁷⁵ 5:721 d, SÄPO, Kvartalsöversikt 4/78-1/79.

Forskningen om den nya extremhögern och nazismen efter 1980 påtalar sambandet mellan Nordiska rikspartiet och de nya främlingsfientliga organisationerna och att partiet var den förmedlande länken till dessa organisationer. Ett tecken på detta finner vi t. ex. i Göran Assar Oredssons uttalande om att partiet skulle koncentrera sina aktiviteter på ungdomen.

En av initiativtagarna till organisationen Bevara Sverige Svenskt (BSS) som bildades 1979, Leif Zeilon hade haft kontakter till paret Oredsson. RAG-ledaren Nils Mandell hade under 1980-talet förbindelse med BSS och Sverigedemokraterna. Nordiska Rikspartiet kom emellertid snabbt i konflikt med de nya organisationerna. Det finns också uppgifter om att företrädare för de nya organisationerna hade kontakter både med Demokratisk allians och Sveriges Nationella förbund.²⁷⁶

Per Gunnar Näss framhöll vid ett arbetsmöte den 23 mars 1980 inför planerna att omarbete H 19, att någon högerextremism av betydelse inte verkade finnas i landet. Endast "gänget kring Oredsson tycks ha någon aktivitet. De har haft en träff på ett motorhotell utanför Borås, varpå de kom igång med invandringsfientlig kampanj med dekaler i trappuppgångar och liknande."²⁷⁷

Malmösektionen rapporterade vid samma tillfälle att Nysvenska rörelsen stod och föll med Per Engdahl. "Han lever fortfarande, då lever Nysvenska rörelsen." Från Göteborgssektionen kom följande deklARATION: "Om högerkrafterna får vi väl säga, vet vi ingenting heller. Vi har haft lite annat att göra, så vi har inte haft tid att ägna oss åt det. Det är kanske en handfull hemma."²⁷⁸

Med tanke på utvecklingen av främlingsfientlighet och antisemitism under 1980-talet, kan man finna dessa bedömningar aningslösa. Men de var riktiga när det gällde de organisationer som hade formerat sig under 1930-talet och sedan under de följande årtiondena fört en alltmer tynande tillvaro. Dessa partier var i stort sett utplånade 1980.

²⁷⁶ A-L Lodenius, Stieg Larsson, *Extremhögern*, 1994, passim. Heléne Lööv, *Nazismen i Sverige 1980-1997*, 1998, s. 7-55.

²⁷⁷ 5:720/6, löpnr. 14, SÄPO, Arbetsmöte 23/3 1980.

²⁷⁸ 5:720/6, löpnr. 14, Lägesrapporter från sektionerna, 23/3 1980.

Källor och litteratur

Källor:

Riksarkivet (RA):
Bedömningsnämnden
Tosterupsamlingen (C.A. Ehrensvärd)

Krigsarkivet (KrA):
Försvarsstaben
Helge Jungs arkiv
Nils Rosenblads arkiv
Nils Swedlunds arkiv
Fabian Tamms arkiv
Rickard Åkermans arkiv
Samlingen Beredskapsverket, P E Skölds handlingar

Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (AAB):
Ture Nermans arkiv

Rikspolisstyrelsen, Säkerhetspolisen (SÄPO)
Försvarmakten Högkvarteret, Militära Underrättelse- och säkerhetstjänsten (MUST)

Statens offentliga utredningar:
SOU 1943:5, Utredning rörande polismäns anslutning till politiska ytterlighetspartier, 1943.
SOU 1946:36, Angående flyktingars behandling, 1946.
SOU 1946:75, Förhållandet mellan befäl och meniga inom Krigsmakten m.m., 1946.
SOU 1946: 83, Betänkande med förslag till Strafflagstiftning för Krigsmakten, 1946.
SOU 1946:93, Angående utlämnande av uppgifter om flyktingar
SOU 1948:7, Betänkande angående Säkerhetstjänstens verksamhet.

SOU 1968:4, Handläggningen av säkerhetsfrågor, Utlåtande av
Parlamentariska nämnden i Wennerströmaffären, 1968.
SOU 1989:18, Säkerhetspolisens arbetsmetoder.

Riksdagstrycket

Justitiekanslerns skrivelse till Chefen för Försvarsdepartementet,
med förklaring av generalmajor Nils Rosenblad rörande vissa påstå-
enden mot honom m.m. den 8 april 1946, 1946

Statskalendern

Försvarets rulla

Litteratur:

Bachner, Henrik, Återkomsten, Antisemitismen i Sverige efter
1945, 1999.

Beckman, Bengt, Svenska kryptobedrifter, 1996.

Boldt-Christmas, Emil, Voro vi neutrala ?, 1946.

Bruchfeld, Stéphane, Levine Paul, ...om detta må ni berätta... En
bok om förintelsen i Europa 1933-1945, 1998.

Burman, Fale F-son, Född till soldat, 1969.

Carlgren, Wilhelm, Korten på bordet? Svenska vitböcker om krigs-
årens utrikespolitik, 1989.

Carlsson, Holger, Nazismen i Sverige, ett varningsord, 1942.

Cronenberg, Arvid, Kretsen kring Ny Militär Tidskrift, En studie i
militär opinionsbildning 1927-1929, Aktuellt och historiskt 1974.

Cronenberg, Arvid, Militär intressepolitik, Militärhistoriska studier
nr. 1, 1977.

Cronenberg, Arvid, Nils Rosenblad, Svenskt Biografiskt Lexikon,
häfte 149, 1999.

Ehrensverd, C.A. Dagboksanteckningar 1938-1957, utgivna genom
Erik Norberg, Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rö-
rande Skandinaviens historia, Handlingar del 16, 1991.

Ekman, Stig, Den militära underrättelsetjänsten, fem kriser under
det kalla kriget, 2000.

Erlander, Tage, Dagböcker 1945-1949, 1950-1951, utgivna av Sven
Erlander, 2001.

Johansson, Alf W, Den nazistiska utmaningen, 1997.

Lindeberg, S.O., Alf Meyerhöffer, Svenska officersprofiler, redak-
tör Gunnar Arteus, 1996.

Lodenus, Anna-Lena, Larsson Stieg, Extremhögern, 1994.

- Lööw, Heléne, Hakkorset och Wasakärven, En studie av national-socialismen i Sverige 1924-1950, 1990.
- Lööw, Heléne, Nazismen i Sverige 1980-1997, 1998.
- Malmgren, Robert, Sveriges grundlagar, 1957.
- Nerman, Ture, Sverige i beredskap, 1942.
- Nilsson, Karl N.A, Svensk överklassnazism 1930-1945.
- Nilsson, Karl N.A. Överklass, nazism och högerextremism 1945-1995, 1998.
- Nilsson, G.A. Varulvar, Hur nazismen övervintrar, 1947.
- Palm, Thede, Några studier till T-kontorets historia, utgivna genom Evabritta Wallberg, Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia, Handlingar del 21, 1999.
- Persson Carl, Sundelin Anders, Utan omsvep, 1990.
- Sastamoinen, Armas, Hitlers svenska förtrupper, 1947.
- Schön, Bosse, Svenskarna som stred för Hitler, 2000.
- Thullberg, Per, Alf Meyerhöffer, Svenskt Biografiskt Lexikon band 25, 1987.
- Undén, Östen, Anteckningar 1918-1952, utgivna genom Karl Molin, Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia, Handlingar del 24, 2002.
- Wallberg, Evabritta, Beredskapsverket, ett arbete med förhinder, Meddelanden från Kungl. Krigsarkivet, XII, 1989.
- Wallberg, Evabritta, Rikets säkerhet, Försvarssekretessen i ett historiskt perspektiv, Meddelanden från kungl. Krigsarkivet, XII, 1989.
- Wallberg, Evabritta, Förhållandet mellan över- och underordnade i Sveriges militära beredskap 1939-1945, redaktör C-A Wangel.
- Wallberg, Evabritta, Den militära underrättelse- och säkerhetstjänstens arkiv 1920-1979, otryckt inventeringsrapport 1998-06-17.
- Wechselmann, Maj, De bruna förbindelserna, 1995.
- Westberg, Lennart, Svenska frivilliga i Waffen -SS 1941-1945, Meddelanden från Armémuseum, XXXXV-XXXXVI, 1986.
- Vinge, Per Gunnar, Säpochef 1962-1970, 1988.
- Wärenstam, Eric, Fascismen och nazismen i Sverige 1920-1940, 1970.
- Wärenstam, Eric, Sveriges nationella ungdomsförbund och högern, 1965.